

Uputstva za Arhus centre

Novembar 2009

Priručnik sa uputstvima za stratešku orijentaciju, osnivanje i aktivnosti Arhus centara koji rade uz podršku OEBS-a.

Organizacija za evropsku
bezbednost i saradnju
Misija u Srbiji

Pripremili
Robert Atkinson i Vadim Ni

Robert Atkinson,
Viši savetnik,
Prospect C&S s.a.,
Belgija
R.Atkinson@prospect-cs.be

Vadim Ni,
Izvršni direktor,
Evroazijsko partnerstvo za vladavinu
prava i životnu sredinu Kazahstan
vadimnee@mail.ru

uz finansijsku pomoć Inicijative ENVSEC.

Svi dokumenti na koje se poziva u uputstvima su popisani u
Aneksu VII, Bibliografija

Prevela: Jelena Bajić

Kancelarija koordinatora aktivnosti OEBS-a
u oblasti ekonomije i životne sredine
Sekretarijat OEBS-a
Wallnerstrasse 6, A-1010 Beč, Austrija
Tel: +43 1 514 36-6610
Fax: +43 1514 36-6251
E-mail: pm-ceea@osce.org
www.osce.org/eea
april 2010.

Odsek za zaštitu životne sredine
Odeljenje demokratizacije
Misija OEBS u Srbiji
Čakorska 1, Beograd, Srbija
Tel: +381 11 3606 100
Fax: +381 11 3606 119
www.osce.org/serbia

Priprema: COMMA | communications design
Štampa: Original
Tiraž: 1000 komada
Ovaj dokument nije izglasan konsenzusom

SADRŽAJ

	ODELJAK	STRANA
	Pregled i uvod	5
	<i>Istorija priprema uputstava</i>	<i>5</i>
	<i>Svrha i obim uputstava</i>	<i>6</i>
	<i>Struktura i primena uputstava</i>	<i>7</i>
	<i>Arhus centri i njihov budući razvoj</i>	<i>8</i>
	Uputstva	
1.	Institucionalna pitanja	12
	1.1 Uloga i funkcija Arhus centara (misija, vizija & vrednosti)	12
	1.2 Varijante statusa i institucionalnog okvira Arhus centara	14
	1.3 Organizacioni principi	17
	1.4 Organizaciona struktura i upravljanje Arhus centrima	20
	1.5 Uloge različitih zainteresovanih strana	21
2.	Program i aktivnosti	26
	2.1 Opšta strategija	26
	2.2 Stub „Pristup informacijama”	27
	2.3 Stub „Učešće javnosti”	31
	2.4 Stub „Dostupnost pravosuđa”	36
	2.5 Mogućnosti učešća u sprovođenju procedura definisanih u Arhuskoj konvenciji	38
	2.6. Promocija protokola PRTR	43
	2.7 Aktivnosti na planu primene principa Arhuske konvencije van njenog najužeg okvira	43
	2.8 Mapa puta Arhus centara	47
3.	Merenje uticaja: monitoring i evaluacija	50
4.	Potrebe za resursima i razvojne potrebe	57
	4.1 Ljudski resursi	58
	4.2 Infrastruktura	60
	4.3 Izvori i potrebe finansiranja	61
5.	Komunikacija: proaktivno delovanje na terenu i umrežavanje	63
	5.1 Zainteresovane strane i odnosi sa zainteresovanim stranama	64
	5.2 Mreža Arhus centara	65

	Priloženi aneksi	67
I	Sažetak uputstava	68
II	Mapa puta Arhus centara	80
III	Merenje uticaja: mehanizam monitoringa i izveštavanja i kriterijumi za evaluaciju	90
IV	Plan za komunikaciju, proaktivno delovanje na terenu i umrežavanje	92
V	Plan resursa: potrebe u oblasti ljudskih resursa i infrastrukture	98
VI	Plan održivog rada: strategija finansiranja i finansijski mehanizmi	102
VII	Bibliografija	109
	Skraćenice	112

TABELE

BR.	NASLOV	STRANA
1	Dva glavna tipa institucionalnih okvira	8
2	Geografski fokus	9
3	Predloženi nivo aktivnosti Arhus centara	9
4	Veličina Arhus centara prema broju zaposlenih	20
5	Moguće aktivnosti i usluge: Član 4 konvencije	27
6	Moguće aktivnosti i usluge: Član 5 konvencije	28
7	Moguće aktivnosti i usluge: Član 6 konvencije	31
8	Moguće aktivnosti i usluge: Član 7 konvencije	33
9	Moguće aktivnosti i usluge: Član 8 konvencije	34
10	Moguće aktivnosti i usluge: Član 9 konvencije	36
11	MEA i moguća uloga Arhus centara	45
12	Predloženi osnovni indikatori uticaja Arhus centara	52
13	Osnovne infrastrukturne potrebe Arhus centara	61

Pregled i uvod

„...nove institucije kao što su „Arhus centri”, osnovani u nekoliko zemalja, su osmišljene radi ostvarivanja ciljeva konvencije.” Iz poruke dobrodošlice koju je Generalni sekretar UN-a, Kofi Anan uputio učesnicima drugog sastanka strana koje sprovode odredbe Arhuske konvencije održanog u Alma-Ati.

Istorija priprema uputstava

Od 2002. godine, Kancelarija koordinatora aktivnosti OEBS-a u oblasti ekonomije i životne sredine (OCEEA) i lokalne kancelarije OEBS-a pružaju podršku osnivanju i funkcionisanju Arhus centara (u daljem tekstu „centri”) i centara za informisanje javnosti o životnoj sredini (PEIC) u zemljama Jugoistočne i Istočne Evrope, na Kavkazu i u Centralnoj Aziji. Od marta 2009. godine, OEBS pomaže osnivanje centara u sedam zemalja¹. Podrška nekim od tih centara je pružena pod okriljem Inicijative za životnu sredinu i bezbednost (ENVSEC), koju zajedno sprovode OEBS i Program Ujedinjenih nacija za životnu sredinu (UNEP), Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE), Regionalnog centra za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu (REC) i Severnoatlantskog saveza (NATO) (kao pridruženog partnera).

Pokazalo se da Arhus centri igraju važnu ulogu u hvatanju u koštac sa izazovima u oblasti životne sredine i bezbednosti. Uspehi u radu centara i na planu drugih aktivnosti OEBS-a definisanih u Arhuskoj konvenciji pokazuju da raste interesovanje za dalje unapređenje delatnosti iz tog domena. Stoga su OEBS i Kancelarija koordinatora aktivnosti OEBS-a u oblasti ekonomije i životne sredine (OCEEA) naručili nezavisnu evaluaciju Arhus centara / centara za informisanje javnosti o životnoj sredini (PEIC)². Ukupni cilj evaluacije je bio da „omogući saznanja na osnovu iskustva rada Arhus centara u kontekstu napora OEBS-a da razvije svest o pitanjima iz oblasti životne sredine i promoviše pristup odlučivanju o tim pitanjima koji se zasniva na učešću svih zainteresovanih”.

Evaluacija je rađena u periodu od 14. aprila do 13. juna 2008. godine i sprovedena je „više kao vežba - prilika da se izvuku pouke i okrene budućnosti nego kao čista ocena postignutih rezultata.” U izveštaju su predstavljene informacije o prirodi, obimu, a kad god je bilo moguće i efektima aktivnosti Arhus centara. Uočeno je da se institucionalni okviri i sporazumi o upravljanju ovim centrima i centrima za informisanje javnosti o životnoj sredini (PEIC) veoma razlikuju od države do države ili čak unutar jedne iste države. Osim toga, posebna pažnja je posvećena pitanjima trajne održivosti aktivnosti i odnosima sa zainteresovanim stranama.

Date su i određene preporuke kako da se poboljša podrška OEBS-a primeni Arhuske konvencije, a definisani su i predstavljeni buduća uloga i fokus centara. Među njima je i prepo-

1 Albanija, Jermenija, Azerbejdžan, Belorusija, Gruzija, Kirgizstan i Tadžikistan. U bliskoj budućnosti će biti osnovan centar u Kazahstan.

2 Dmitro Skrlnikov, (2008 – neobjavljeni izveštaj) Nezavisna ocena rada Arhus centara i centara za informisanje javnosti o životnoj sredini. Strana 54.

ruka da se poboljša organizacija aktivnosti centara i da se partnerima razjasne uloga, funkcija, usluge i aktivnosti centara.

Posebno je naglašena preporuka da se formuliše niz uputstava za rad Arhus centara (u daljem tekstu „uputstva”) koja bi sadržala savete za stratešku orijentaciju, osnivanje i aktivnosti centra i doprinela da svi partneri jednako dobro razumeju ulogu centara. Stoga je preporučeno da uputstva treba formulisati tako da obuhvate sledeća pitanja:

- „*definisanje svrhe Arhus centara;*
- *skiciranje opštih funkcija centara;*
- *opis vrsta usluga koje će centri pružati;*
- *opis aktivnosti koje će sprovoditi;*
- *profil partnera, uključujući i njihove uloge i oblasti odgovornosti;*
- *varijante institucionalnog okvira;*
- *osoblje centara;*
- *mogući mehanizmi finansiranja.”*

Za potrebe pripreme ovih uputstava angažovana su dva konsultanta³ u periodu od 22. januara do 3. aprila 2009. godine. Taj proces je podrazumevao konsultacije sa OEBS-om, Ekonomskom komisijom Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE), saradnicima iz vladinog i nevladinog sektora, direktorima Arhus centara u odabranim zemljama, rad u kancelariji i posete odabranim zemljama (Albaniji, Jermeniji i Tadžikistanu). Na sastanku predstavnika Arhus centara u Beču održanom od 22. do 23. januara 2009. godine razmatrani su različiti elementi sadržani u uputstvima. Reakcije sa sastanka se takođe razmatraju u ovim uputstvima, u skladu sa instrukcijama OEBS-a za formulaciju uputstava

Svrha i obim uputstava

Svrha ovih uputstava je da se poboljša organizacija rada Arhus centara, te da se daju saveti za njihovu stratešku orijentaciju, osnivanje i aktivnosti, omogućujući time da sve zainteresovane strane jednako dobro razumeju ulogu centara. Dakle, treba imati u vidu da je svrha uputstava definisana široko i da treba da doprinesu unapređenju svih aktivnosti definisanih u Arhuskoj konvenciji. Istovremeno, uputstva su osmišljena tako da budu dovoljno fleksibilna i uzmu u obzir posebnosti različitih zemalja i naroda, lokalne uslove života i regionalne prioritete.

Ona odražavaju ne samo nalaze i preporuke iz izveštaja pod nazivom „Nezavisna evaluacija Arhus centara”, već i smernice iz deklaracije usvojene u Rigi, kao i iz Strateškog plana za sprovođenje odredbi Arhuske konvencije od 2009. do 2014. godine. Politika, procedure, postupci i procesi preporučeni u tim dokumentima se tiču oblasti i pitanja koja se smatraju ključnim za problematiku obuhvaćenu uputstvima.

³ Robert Atkinson, viši savetnik, Prospect C&S s.a., Belgija i Vadim Ni, izvršni direktor Evroazijskog partnerstva za vladavinu prava, i životne sredinu, Kazakhstan

Uputstva su predviđena da budu od koristi samim Arhus centrima, vladinim agencijama koje se bave pitanjima pomenutih oblasti, OEBS-u, Kancelariji koordinatora aktivnosti OEBS-a u oblasti ekonomije i životne sredine (OCEEA) i lokalnim kancelarijama OEBS-a i brojnim drugim partnerima, iz zemalja gde postoje centri i iz inostranstva, koji pomažu u primeni Arhuske konvencije kroz rad Arhus centara.

Struktura i primena uputstava

Pošto se Arhus centri po mnogo čemu međusobno razlikuju, a pritom se svi bave temama i aktivnostima iz širokog spektra oblasti, ova uputstva su opšteg karaktera i dozvoljavaju centrima da ih prilagode okolnostima u kojima rade. Zato na uputstva treba gledati kao na sredstvo za rad i priručnik koji se bavi ključnim oblastima aktivnosti i funkcionisanja Arhus centara i sadrži savete namenjene direktorima i upravnim odborima centara.

Najveći deo uputstava se nalazi u delu dokumenta istoimenog naziva. Naslovi uputstava su istaknuti masnim slovima, a za njima slede razne uokvirene beleške. (Sažetak, popis uputstava se nalazi u Aneksu I). Ovaj dokument ima pet odeljaka u kojima je posvećena pažnja raznim aspektima osnivanja, programa, funkcionisanja i održivog rada Arhus centara. Formulirana su ukupno 72 uputstva u okviru sledećih tema:

- Institucionalna pitanja (25);
- Program i aktivnosti (35);
- Merenje uticaja: monitoring i evaluacija (5);
- Potrebe za resursima i razvojne potrebe (4); i
- Komunikacija: proaktivno delovanje na terenu i umrežavanje (3).

U 1. odeljku se govori o institucionalnim okvirima i osnivanju Arhus centara. Razmatraju se opšta vizija, misija i vrednosti centara. Tu su pobrojane opcije koje se tiču njihovog statusa po pitanju institucionalnog okvira u kome funkcionišu, organizacionih principa i strukture. Pored toga, analiziraju se odnosi sa raznim zainteresovanim stranama.

2. odeljak sadrži uputstva za sprovođenje programa i aktivnosti centara i predlog sveobuhvatne strategije za svaki od tri stuba konvencije. Osim toga, u 2. odeljku se govori o dodatnim aktivnostima i detaljno opisuje Mapa puta Arhus centara.

U 3. odeljku se, potom, predstavljaju metodi merenja uticaja aktivnosti Arhus centara kroz monitoring i evaluaciju.

Potrebe za resursima i razvojne potrebe, o kojima je reč u odeljku 4, se tiču pitanja održivosti rada centara i u njima se opisuje kako treba da se izmere potrebe za raznim resursima, kao što su ljudski, infrastrukturni i finansijski resursi i pristupi zadovoljavanju tih potreba.

Na kraju, u 5. odeljku se razmatraju aspekti iz oblasti komunikacija i umrežavanja, te se u njemu, na primer, opisuje pravljenje plana komunikacije.

Dodatni propratni dokumenti, resursi i konkretni primeri se nalaze u Aneksu. Aneksi su ili direktno povezani sa uputstvima ili mogu da posluže da ih bolje ilustruju i zato je potrebno da im se u svim centrima posveti posebna pažnja.

Arhus centri i njihov budući razvoj

„Oni se zaista međusobno razlikuju, kako po istoriji, tako i po institucionalnom utemeljenju.” Dmitro Skrilnikov, autor „Nezavisne evaluacije Arhus centara”, u Beču, 22. januara 2009.

Ključni nalaz „Nezavisne evaluacije Arhus centara” iz 2008. godine je bila raznovrsnost centara. Centri se mogu klasifikovati prema različitim kriterijumima, uključujući lokaciju, institucionalno utemeljenje i nivo podrške vlasti. U izveštaju o evaluaciji centara, postojeći centri su podeljeni u tri grupe prema načinu osnivanja:

1. Centri koji rade pod okriljem Ministarstva životne sredine (Agencije za životnu sredinu ili drugih institucija koje se bavi tom oblašću);
2. Centri koji rade pod okriljem nevladinih organizacija;
3. Centri osnovani u okviru projekta OEBS-a.

Od 22 Arhus centra čiji rad je analiziran u izveštaju, njih 14 spada u grupu onih koji rade pod okriljem države, 6 pod okriljem nevladinih organizacija, a dva su projekti. Većina troškove za plate zaposlenih pokriva se iz sredstava OEBS-a, a samo 4 od 21 centra finansiraju ministarstva životne sredine zemalja u kojima su osnovani.

Ova uputstva se odnose na postojeće i nove Arhus centre i centre za informisanje javnosti o životnoj sredini, uključujući one koji rade pod okriljem vladinih institucija, odnosno, nevladinih organizacija, na nacionalnom ili regionalnom nivou.

U ovom dokumentu se primenjuje dodatna klasifikacija Arhus centara na osnovu sledećih kriterijuma: (1) institucionalno utemeljenje, (2) geografski fokus, (3) nivo funkcionisanja

(1) Institucionalno utemeljenje

Tabela 1: Dva glavna tipa institucionalnog okvira

Tip	Opis
Pod okriljem vlade	Osnovani u okviru vladinih agencija (centralnih ili regionalnih), funkcionišu u okviru vladinih struktura, a u njima rade vladini službenici.
Pod okriljem NVO	Osnovani u okviru NVO, funkcionišu uz učešće aktivista NVO. Nezavisni od uticaja vlade.

Geografski fokus (drugim rečima fokus rada) je još jedan način klasifikacije Arhus centra na osnovu koga se utvrđuje nivo na kom centri rade, a time i neke od njihovih mogućih aktivnosti i nadležnosti. Postoje dva nivoa fokusa:

(2) Geografski fokus:

Tabela 2: Geografski fokus

Geografski fokus	Opis
Nacionalni	Rade na nacionalnom nivou i saraduju sa državnim vlastima po pitanjima vezanim za Arhusku konvenciju. Nastoje da svojim aktivnostima obuhvate čitavu zemlju. Neki od njih mogu biti ovlašćeni da izvršavaju dužnosti državnih organa imenovanih za sprovođenje odredbi Arhuske konvencije.
Regionalni	Rade na regionalnom nivou (regioni mogu biti administrativne celine ili odražavati kulturne posebnosti) i saraduju sa lokalnim vlastima. Uglavnom omogućavaju pristup informacijama, učešće javnosti u donošenju odluka i olakšavaju pristup lokalnim pravosudnim organima.

(3) Nivo rada

Treći kriterijum za klasifikaciju Arhus centara (mada su svi kriterijumi međusobno povezani) je tematski fokus i nivo (ili složenost) posla. Predložena podela na nivoe rada je jedna od mogućih varijanti.

Tabela 3: Predloženi nivoi aktivnosti Arhus centara

Tematski fokus	1. nivo	2. nivo	3. nivo
Pristup informacijama (pasivni)	Ip1.1. Bave se zahtevima javnosti za dobijanje informacija koje centri poseduju. Ip1.2. Služe zajednici kao tačka pristupa i prikupljaju informacije o životnoj sredini, kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou. Ip1.3. Savetuju javnost po pitanjima postojećih izvora informacija o životnoj sredini, sistema državnih institucija koje imaju informacije iz te oblasti, kao o načinima kako da formulišu zahteve za dobijanje informacija.	Ip2.1. Analiziraju domaću pravnu regulativu i metode za razmatranje zahteva javnosti za pristup informacijama o životnoj sredini. Ip2.2. Sprovode obuku predstavnika vlasti kako da se odnose prema zahtevima javnosti za pristup informacijama o životnoj sredini, kao i Ip2.3. obuku predstavnika civilnog društva iz oblasti pristupa informacijama i Ip2.4. pilot projekte sa ciljem poboljšanja pristupa nekim informacijama o životnoj sredini.	Ip3.1. Pomažu jačanje zakonske regulative u vezi procedura za postupanje po zahtevima za dobijanje informacija i pristupa javnosti informacijama o životnoj sredini. Ip3.2. Daju savete o primeni odredaba konvencije, kao i o propisima na nivou države koji se tiču zahteva javnosti za pristup informacijama o životnoj sredini.
Regionalni	Ia1.1. Analiziraju potrebe javnosti za informacijama o životnoj sredini. Ia1.2. Na razne načine olakšavaju pristup tim informacijama.	Ia2.1. Daju savete predstavnicima raznih instanci vlasti za planiranje i sprovođenje aktivnosti na planu širenja informacija o životnoj sredini.	Ia3.1. Pomažu poboljšavanje/razvoj propisa o načinu na koji vlasti prikupljaju, razmenjuju, čuvaju informacije životnoj sredini i aktivno doprinose njihovom širenju.

	<p>Ia1.3. Prave spiskove i kataloge (registre) informacija o životnoj sredini.</p> <p>Ia1.4. Pružaju savetodavne usluge po pitanju postojećih izvora informacija.</p> <p>Ia1.5. Izdaju periodične i tematske publikacije o životnoj sredini namenjene najširoj javnosti</p> <p>Ia1.6. Imaju, održavaju i ažuriraju sajtove na kojima objavljuju izveštaje o stanju životne sredine na nacionalnom ili regionalnom nivou, kao i međunarodne, državne i lokalne propise i dokumente o politici u oblasti životne sredine.</p> <p>Ia1.7. Čine dostupnim zbirke dokumenata iz oblasti očuvanja sredine.</p>	<p>Ia2.2. Prave razne elektronske baze podataka o životnoj sredini koje postaju dostupne javnosti.</p> <p>Ia2.3. Zalažu se da informacije o životnoj sredini budu dostupne javnosti na sajtovi-ma državnih organa koji su zaduženi za brigu o životnoj sredini.</p>	<p>Ia3.2. Promovišu razvoj dobrovoljnih ili obaveznih sistema dodeljivanja oznaka proizvodima, uslugama, procesima i tehnologijama koje pokazuju njihov uticaj na životnu sredinu.</p> <p>Ia3.3. Objašnjavaju potrošačima princip dobrovoljnih ili obaveznih oznaka.</p> <p>Ia3.4. Pomažu u ratifikaciji i primeni protokola PRTR</p> <p>Ia3.5. Pružaju informacije o industrijskom zagađenju i razvijanju svesti o registrima PRTR</p>
Učešće javnosti	<p>P1.1. Sastavljaju dokumente sa uputstvima iz oblasti učešća javnosti namenjene vlastima i autorima projekata.</p> <p>P1.2. Zalažu se da se javnost zainteresovana za proces donošenja odluka obaveštava o tome u najkraćem roku (naročito putem regionalnih i lokalnih centara).</p> <p>P1.3. Savetuju zainteresovanu javnost kako može da dođe do informacija o donošenju odluka i o mišljenjima.</p> <p>P1.4. Zagovaraju stratešku procenu stanja životne sredine i popularizuju dobru praksu u sprovođenju preporuka iz pomenute procene.</p> <p>P1.5. Obezbeđuju platformu za planiranje akcija za očuvanje životne sredine i održivi razvoj na nacionalnom i lokalnom nivou, - akcija koje se zasnivaju na učešću što većeg broja ljudi.</p>	<p>P2.1 Organizuju obuku usmerenu na razvoj veštine olakšavanja i planiranja dijaloga za predstavnike vladinih institucija, lokalnih vlasti, NVO, privrednike i investitore.</p> <p>P2.2. Zalažu se za učešće javnosti u donošenju odluka o planiranju aktivnosti, uključujući i organizaciju javnih rasprava.</p> <p>P2.3. Savetuju potencijalne podnosiocima zahteva za dobijanje informacija kako da odrede zainteresovane grupe javnosti.</p> <p>P2.4. Savetuju vlasti kako da vode evidenciju komentara i predloga javnosti i zapisnike sa javnih rasprava.</p> <p>P2.5. Pomažu javnosti da dođe do informacija o odlukama i stavljaju tekstove na svoje sajtove. Obaveštavaju javnost o rezultatima procena stanja životne sredine (EIA)</p> <p>P2.6 Zalažu se za učešće javnosti u raspravama o strateškim odlukama koje se tiču životne sredine, na državnom i lokalnom nivou. i za bolje obaveštavanje.</p>	<p>P3.1. Pomaže da se unaprede procedure koje se tiču učešća građana definisane propisima o EIA i integralnom sprečavanju i kontroli zagađenja</p> <p>P3.2. Olakšavaju procese procene stanja životne sredine pružanjem usluga širenja informacija i razvoja platformi za učešće javnosti</p> <p>P3.3. Organizuju i sprovode javne rasprave, prikupljaju pisane predloge građana.</p> <p>P3.4. Zagovaraju ratifikaciju amandmana o genetički modifikovanim organizmima usvojenog u Alma-Ati</p> <p>P3.5. Zagovaraju unapređenje propisa kojima se regulišu procedure za učešće javnosti u donošenju strateških odluka o životnoj sredini.</p> <p>P3.6. Sastavljaju savetodavne dokumente o procedurama vezanim za učešće javnosti u donošenju strateških odluka o životnoj sredini.</p> <p>P3.7. Organizuju javne razgovore i rasprave o predlozima zakona koji se tiču životne sredine.</p>
Pristup pravosuđu	<p>J1.1. Pružaju informacije i savete javnosti u vezi sa</p>	<p>J2.1. Organizuju obuku i radionice za sudije,</p>	<p>J231. Pomažu da se unaprede procedure</p>

<p>Pristup pravosuđu</p>	<p>J1.1. Pružaju informacije i savete javnosti u vezi sa sudskom procedurom, administrativnim i pravnim mogućnostima za ulaganje žalbi.</p> <p>J1.2. Uspostavljaju bazu podataka sudskih presuda izrečenih za ugrožavanje životne sredine i omogućavaju pristup tim bazama podataka.</p>	<p>J2.1. Organizuju obuku i radionice za sudije, tužioce i predstavnike vlasti o pitanjima pristupa sudskim procesima za kršenje prava učešća javnosti donošenju odluka i prava pristupa pravosudnim organima u skladu sa 3 člana 9 Arhuske konvencije.</p> <p>J2.2. Zagovaraju poboljšanje pristupa pravosuđu u slučajevima kršenja prava na učešće javnosti u odlučivanju.</p> <p>J2.3. Pomažu u određivanju standarda procedura pravne zaštite, primena pravnih lekova, troškovi njihove primene i načini pisanja odluka.</p> <p>J2.4. Obezbeđuju mehanizme za pružanje pomoći promovisanjem uloge advokata koji rade na slučajevima od šireg društvenog značaja, daju spiskove advokata i pravne savete.</p>	<p>J231. Pomažu da se unaprede procedure kontrole u vezi kršenja prava javnosti na pristup informacijama o životnoj sredini</p> <p>J3.2. Olakšavaju ili koordiniraju pružanje pravnih saveta organizacijama iz sektora civilnog društva, kao i pojedincima na temu prava u oblasti životne sredine, uključujući i pravo na pristup pravosudnim organima</p>
<p>Procedure za sprovođenje Arhuske konvencije</p>	<p>C1.1. Pomažu i učestvuju u pripremi nacionalnih izveštaja o primeni konvencije</p> <p>C1.2. Igraju aktivnu ulogu u pružanju informacija nacionalnom čvorištu mehanizam za prikupljanje i razmenu informacija</p>	<p>C2.1. Olakšavaju učešće građana u pripremi izveštaja o primeni konvencije na nacionalnom nivou.</p> <p>C2.2. Centri učestvuju u ispitivanju nivoa poštovanja konvencije i razvijaju svest javnosti o mehanizmima za njeno poštovanje.</p> <p>C2.3. Pomažu u informisanju nacionalnog čvorišta</p>	<p>C3.1. Centri sastavljaju izveštaje kako se konvencija primenjuje na nacionalnom nivou.</p> <p>C3.2. Pomažu da se sprovede odluke</p> <p>C3.3. Centri postaju nacionalna čvorišta mehanizma za prikupljanje i razmenu informacija.</p> <p>C3.4. Pružaju usluge vezane za ostvarenje prava iz domena životne sredine definisanih drugim MEA.</p>

Ovde predložena polja rada se mogu koristiti da se definiše ne samo oblast pružanja pomoći u sprovođenju odredbi konvencije, već i nivo složenosti poslova koje centri obavljaju. Da bi se razjasnila njihova uloga i funkcije i da bi se podstakle rasprave o njihovom budućem razvoju, preporučuje se da Arhus centri detaljno raspravljaju o pitanjima pomenutim u gore-navedenoj tabeli.

Uputstva

„Arhus centri predstavljaju most između dobrih namera i postizanja rezultata, oni su ključni element konvencije.“ Džeremi Vejts, Sekretarijat Arhuske konvencije pri Ekonomskoj komisiji Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE), Beč, 22. januar 2009.

1. Institucionalna pitanja

1.1 Uloga & funkcija Arhus centara (misija, vizija & vrednosti)

Ako se želi pomoći da se definiše uloga i funkcija Arhus centara, važno je početi od objašnjenja suštine njihove svrhe. Ona se najlakše može definisati kroz razvoj strateškog okvira delovanja centara. Tu spadaju standardni dokumenti u kojima se izlažu vizija, misija i vrednosti. Arhus centri mogu modifikovati predloženi primer strateškog okvira prema svojim potrebama.

Uputstvo I.1.: Zajednički strateški okvir. Svi Arhus centri treba da razviju strateški okvir delovanja u koji spadaju dokumenti u kojima se izlažu vizija, misija i vrednosti, kao i opis organizacione strukture. Iako delom moraju biti različiti zbog razlika u načinima institucionalnog utemeljenja centara, strateški okviri treba da budu prilično međusobno slični.

Primer strateškog okvira:

Opis vizije

Vizija Arhus centra [upisati naziv centra] je da igra centralnu ulogu u obezbeđivanju da sprovođenje ciljeva definisanih u Arhuskoj konvenciji bude deo svakodnevnih aktivnosti državnih organa i šire društvene zajednice u celoj zemlji [upisati ime zemlje, mesta gde se centar nalazi]. Na taj način centar:

- Promoviše demokratske vrednosti i postupke na planu očuvanja životne sredine
- Podstiče transparentnost i odgovornost na svim nivoima vlasti
- Doprinosi poboljšanju stanja životne sredine
- Doprinosi zaštiti prava svih ljudi, današnjih i budućih generacija da žive u okruženju koje ne ugrožava njihovo zdravlje i blagostanje.

Opis misije

Misija Arhus centra [upisati naziv centra] je da obezbeđuje primenu Arhuske konvencije u [upisati ime zemlje, mesta gde se centar nalazi]. Arhus centar ispunjava ovu misiju tako što:

- Pomaže državnim organima da ispunjavaju obaveze i dužnosti navedene u Arhuskoj konvenciji

- Promoviše uvođenje propisa i metoda usmerenih na omogućavanje pristupa informacijama, učešće javnosti i pristup pravosuđu u oblasti životne sredine
- Predstavlja most između državnih organa, civilnog društva, privrede i javnosti
- Podstiče primenu konvencije tako što razvija svest i sposobnosti zainteresovanih strana
- Služi široj zajednici pružajući joj usluge iz svog polja delovanja.

Opis vrednosti

Aktivnosti Arhus centra [upisati naziv centra] se baziraju na suštinskim vrednostima i centar nastoji da:

- u radu ne izlazi iz okvira navedenih u opisu misije i poštuje duh Arhuske konvencije
- se pridržava međunarodnih procedura u primeni konvencije koje predstavljaju osnovu strateških uputstava za rad centara. Među tim uputstvima su i ona navedena u Strateškom planu za period od 2009. do 2014. godine, deklaraciji usvojenoj u Rigi i u kasnijim dokumentima i nacionalnim planovima za primenu Arhuske konvencije
- predstavlja sve slojeve društva, uključuje sve građane u svoje aktivnosti, a da pritom bude objektivna i neprofitna organizacija
- jasno definiše svoju ulogu, funkciju i nadležnosti, naročito u odnosu na nacionalne i lokalne prioritete i to čini definišući svoje standardne funkcije i usluge koje pruža
- razvija profesionalnu etiku i metode rada kroz efikasno i delotvorno funkcionisanje, sa naglaskom na nastojanju da aktivnosti koje sprovodi deluju na društvo najpozitivnije moguće.
- nastoji da informacije i usluge koje pruža budu najkvalitetnije i najpouzdanije moguće
- neguje transparentnost i odgovornost u odnosima sa partnerima, u slučajevima u kojima se transparentnost ne kosi sa poverljivošću podataka
- deluje u skladu sa principima saradnje i učešća, i saraduje podjednako sa svim zainteresovanim stranama, ili stupa u partnerske odnose sa njima
- primenjuje pristup zasnovan na poštovanju prava kojim se garantuje jednakost među polovima, zastupljenost ljudi koji pripadaju različitim kulturama i nacijama ili nacionalnim manjinama i promoviše njihova prava kroz svoje aktivnosti. Naročito se posvećuje pažnja pitanjima statusa žena, nacionalnih zajednica i invalida
- izbegava sukob interesa, naročito između zainteresovanih strana i donatora, kao i nepotrebnu surevnjivost, naročito u odnosima sa nevladinim organizacijama
- stimuliše odgovornost i angažovanje zainteresovanih strana koje saraduju sa centrom, što se postiže kroz prepoznavanje zajedničkog cilja, a to je sprovođenje Arhuske konvencije.

U preporukama iz „Nezavisne evaluacije Arhus centara”, u više navrata se govori o potrebi da se razjasni uloga i svrha Arhus centara. Posebno je pomenut detaljan opis zajedničke vizije aktivnosti centara i usluga koje pružaju. U ovim uputstvima se nastoji da se postupi po tim preporukama tako što se svim centrima stavlja u zadatak da razviju svoje strateške okvire delovanja u kojima se navodi glavna svrha, razlog postojanja organizacije. U suštini,

kaže se zašto centri postoje i šta i kako rade (moglo bi se reći, *raison d'etre i modus operandi*). Osnovni elementi takvog strateškog okvira su: opis vizije, misije i vrednosti za koje se organizacija zalaže. Sledeće definicije ta tri elementa mogu biti od koristi centrima kada budu dalje radili na sopstvenim dokumentima tog tipa na osnovu gorenavedenih opisa⁴:

- Vizija je opis onoga što organizacija želi da postigne. Nju treba da prihvate i smatraju značajnom svi članovi organizacije koji treba da su zbog te vizije ponosni i uzbuđeni i da osećaju da su deo nečega većeg od sebe samih. Svrha vizije je da poboljša sposobnosti i imidž organizacije. Ona definiše budućnost i pravac razvoja organizacije.
- Misija/svrha je precizan opis onoga čime se organizacija bavi. Tu treba da se kaže koja vrsta posla je u pitanju. To je objašnjenje zašto organizacija postoji u ovom trenutku. Trebalo bi da je svaki član organizacije sposoban da izloži njenu misiju.
- Opisi vrednosti se temelje na vrednostima (crtama karaktera ili osobinama koje se cene) i definišu kako ljudi žele da se odnose jedni prema drugima u organizaciji. To su opisi kako će se organizacija odnositi prema partnerima i kakvi treba da su međuljudski odnosi unutar nje same. Tu se, takođe, opisuju aktivnosti koje su otelotvorenje fundamentalnih vrednosti koje zastupa većina angažovanih u organizaciji.

Još jedan element ovih opisa je da je poželjno da svaki centar pripremi kratak opis ili rezime rada organizacije koji treba da sadrži sledeće stavke:

- Kratak pregled istorije organizacije
- Opis glavnih programa organizacije i usluga koje pruža
- Pregled glavnih dostignuća i bitnih momenata iz istorije organizacije.

Neke od prednosti postupanja po ovim uputstvima su:

- Jasno definisani zajednički ciljevi Arhus centara
- Mogućnost da centri i zainteresovane strane bolje razumeju svoje uloge i funkcije (kao i ono što nisu njihove dužnosti)
- Mogućnost da strateški okvir bude korišćen za bolje definisanje programa i aktivnosti centara
- Mogućnost merenja dostignuća i poređenje rezultata rada sa onim što je navedeno u opisima vizije i misije
- Mogućnost da uputstva iz strateškog okvira budu korišćena za osmišljavanje strategije finansiranja, a mogu biti i ključni element komunikacionog plana.

1.2 Varijante statusa i institucionalnog okvira Arhus centara

Osnivanje posebnih centara sa ciljem da se olakša sprovođenje odredbi međunarodne Arhuske konvencije je prilično inovativna ideja. Pošto olakšavaju učešće javnosti u odlučivanju i nude određenu institucionalnu platformu, ti centri, sa jedne strane, pomažu organima vlasti

⁴ Suzan M. Hitfield, „Stvaranje strateškog okvira”: <http://humanresources.about.com/>

da izvršavaju svoje obaveze koje su opisane u konvenciji. Sa druge strane, međutim, rad centara treba da bude osmišljen tako da oni budu most između organa vlasti i civilnog društva. Stoga se prilikom donošenja odluke o osnivanju Arhus centra u nekoj zemlji možemo suočiti sa nizom složenih pitanja. Ko može da odluči da je neophodno osnovati centar u nekoj zemlji ili nekom njenom delu? Kakav treba da bude status Arhus centra? Da li treba da bude nezavisno pravno lice ili treba da radi pod okriljem neke druge organizacije? Da li ta organizacija treba da bude vladina ili nevladina? Odgovori na ova pitanja određuju prirodu Arhus centara, njihov karakter i, u izvesnoj meri, obim njihovih aktivnosti.

Svaki institucionalni okvir Arhus centara ima svoje prednosti i mane. Na primer, centri koji rade pod okriljem nevladinih organizacija su, po pravilu, otvoreniji za kontakte sa javnošću i pokazuju veću spremnost da sprovedu aktivnosti i pružaju usluge koje javnost traži. Može se reći da su takvi centri više posvećeni ispunjavanju svoje misije, a time i primeni odredaba konvencije. Ali oni mogu imati teškoća da zadobiju poverenje vlasti, koje ih mogu smatrati a priori problematičnim. Centri koji rade pod okriljem vlade jedne zemlje često pomažu vlastima da izvršavaju dužnosti vezane za sprovođenje odredbi Arhuske konvencije. Bliži kontakt sa vlastima može olakšati pristup izvesnim informacijama, kao i povećati šanse za održivi rad centra i doprineti da se zadobije poverenje državnih zvaničnika. Ali zato drugi saradnici mogu posumnjati u nepristrasnost centara. Status nezavisnog pravnog lica može otkloniti pomenute nedostatke, ali podrazumeva mnogo veće troškove za osnivanje centara i finansiranje njihovog rada.

Svrha ovih uputstava nije da opišu sve varijante statusa i institucionalnih okvira Arhus centara. Ona se u velikoj meri baziraju na iskustvima stečenim tokom pisanja prethodnih verzija uputstava i predstavljaju savete kako prepoznati bolje varijante statusa i institucionalnog okvira centara u trenutnim okolnostima.

Uputstvo I.2.: Neophodno je da Arhus centri budu zvanično priznati. Po pravilu, trebalo bi da status Arhus centara kao specijalizovanih institucija priznaju organi zaduženi za životnu sredinu na nivou cele države i/ili lokalnih samouprava, odgovarajuće NVO koje se bave tom oblašću, drugi partneri i međunarodne organizacije. To može biti učinjeno dekretom vlade ili ministarstava, memorandumom o razumevanju ili sporazumom između dveju strana koje se međusobno savetuju o osnivanju Arhus centara uz učešće svih najvažnijih zainteresovanih strana.

U pravilniku Arhus centra u Dušanbeu se, na primer, kao njegov glavni cilj definiše pružanje pomoći Republici Tadžikistan u sprovođenju odredbi Arhuske konvencije. Ovaj dokument je odobren naredbom predsedavajućeg Državnog komiteta za zaštitu životne sredine i šumarstvo 4. aprila 2005. godine

U Jermeniji, Memorandum o razumevanju koji su potpisali ministarstvo za zaštitu prirode i kancelarija OEBS-a u Jerevanu 19. marta 2002. godine sadrži pravnu osnovu za osnivanje Arhus centra u Jerevanu. Status regionalnih Arhus centara je definisan putem sličnih dokumenata uz učešće odgovarajućih regionalnih vlasti.

Uputstvo I.3.: Status samostalnog pravnog lica nije obavezan. Arhus centri ne moraju obavezno imati status pravnog lica. Centri mogu biti osnovani pod okriljem ministarstava životne sredine, lokalnih samouprava, postojećih NVO i univerziteta. Koji god institucionalni okvir bude izabran, potrebno je uložiti napore da se osigura da centri imaju autonomiju i da predstavljaju most između vlasti i organizacija pod čijim okriljem rade.

Većina Arhus centara su male organizacije sa malobrojnim osobljem i raspolažu nevelikim novčanim sredstvima. Ne odlučuju se za status pravnog lica zbog finansijskih, administrativnih i drugih obaveza koje prate zvanični pravni status koji može iziskivati dodatne visoke troškove. Tu spadaju troškovi registracije, prijave poreza, ispunjavanja obaveza prema državnim službama zaduženim za statistiku i drugim organima vlasti, itd.

Razlog za obezbeđivanje izvesnog stepena autonomije centara u odnosu na organizacije pod čijim okriljem rade se nalazi u tome što misija, funkcije i principi organizacije, aktivnosti, kao i način rukovođenja centrima ne moraju biti u potpunosti kompatibilni sa misijom, funkcijama i principima organizacije domaćina.

Uputstvo I.4.: Status neprofitne organizacije. Arhus centri po pravilu treba da budu neprofitne organizacije.

Bitno je obezbediti da Arhus centri budu neprofitne organizacije, čak i ako su organizacije pod čijim okriljem rade okrenute stvaranju profita. To se može učiniti, na primer, preciziranjem neprofitnih ciljeva u pravilnicima centara.

Uputstvo I.5.: Organi vlasti kao organizacije domaćini. Uglavnom su ministarstva životne sredine ili njima potčinjene organizacije domaćini nacionalnih Arhus centara. Kada je reč o regionalnim Arhus centrima, domaćini mogu biti razne organizacije, uključujući regionalne kancelarije ministarstava životne sredine, lokalne samouprave ili nevladine organizacije.

Saradnja sa organizacijama domaćinima može biti komplikovanija u slučaju regionalnih Arhus centara nego onih koji rade na nacionalnom nivou. U prvo vreme, kod regionalnih vladinih organizacija može se javiti nedostatak interesa ili razumevanja uloge i značaja Arhus centara. Nekada prostorije regionalnih kancelarija državnih organa koji se bave životnom sredinom ne moraju odgovarati potrebama Arhus centara.

Na primer, mogu biti na nekoj lokaciji suviše udaljenoj da bi građani mogli da dolaze u centar, a faktor može biti i nepostojanje kvalitetne veze sa Internetom, itd.

Uputstvo I.6.: NVO kao organizacije domaćini. Odluka da se osnuje regionalni Arhus Centre pod okriljem NVO i odabir organizacije treba da budu takvi da se izbegne bilo kakav mogući konflikt između nevladinih organizacija. Možda će pre donošenja odluke ili osnivanja Arhus centra u saradnji sa opštepoznatim udruženjima nevladinih organizacija biti potrebne konsultacije sa lokalnim organizacijama koje pripadaju civilnom sektoru.

Odluka da se izabere nevladina organizacija koja će biti domaćin Arhus centru može da izazove konflikte između lokalnih NVO. Takav mogući razvoj situacije ne treba, međutim, da bude prepreka centru da razmotri i takvo rešenje. U nekim slučajevima, u regionu može postojati samo jedna organizacija koja se bavi životnom sredinom (na primer, u Kudžandu u Tadžikistanu) ili jedna vodeća NVO koja funkcioniše kao matična organizacija za građane zainteresovane za različite oblike javnog delovanja, uključujući očuvanje životne sredine (na primer, u gradu Kurgan Tjube u Tadžikistanu).

1.3 Organizacioni principi

S obzirom na vrednosti koje se očekuje da Arhus centri treba da neguju, a u skladu sa njihovom vizijom, misijom, vrednostima i ukupnim duhom Arhuske konvencije, postoji niz temeljnih organizacionih principa koji važe za sve centre. Glavni principi su:

- Usklađenost sa principima Arhuske konvencije
- Otvorenost i lak pristup javnosti prostorijama Arhus centara
- Besplatan pristup izvesnim uslugama i informacijama o životnoj sredini
- Aktivnosti zasnovane na pristupu koji omogućava učešće svih zainteresovanih
- Pristup informacija o organizaciji
- Odgovornost i transparentnost.

Oni su sažeti u sledećih šest uputstava:

Uputstvo I.7.: Usklađenost sa principima Arhuske konvencije. Funkcionisanje i usluge Arhus centara treba da budu usklađeni i komplementarni sa osnovnim principima i odredbama Arhuske konvencije.

Arhuska konvencija propisuje međunarodni pravni okvir za pristup informacijama o životnoj sredini, učešće javnosti u donošenju odluka i pristup pravosuđu po pitanjima iz oblasti životne sredine. Stoga, najmanje što Arhus centri treba da obezbede jeste da njihov rad i usluge koje pružaju ne budu u suprotnosti sa osnovnim principima i odredbama Arhuske konvencije, a mnogi aspekti njihovog rada treba da budu usmereni na postepeno poboljšanje postojeće politike i pravnih okvira, kao i mogućnosti primene u praksi prava javnosti u oblasti životne sredine koja se pominju u konvenciji.

Arhus centri treba da se pridržavaju fundamentalnih principa konvencije navedenih u Preambuli i članovima 1 i 3. Neki od principa su i 1. princip Stokholmske deklaracije o čovekovoj sredini, 10. princip Deklaracije o životnoj sredini i razvoju usvojene u Rijju. Prvi princip glasi „Čovek ima fundamentalno pravo na slobodu, jednakost, zadovoljavajuće uslove života u kvalitetnoj životnoj sredini koja omogućava dostojanstven život i blagostanje. On ima uzvišenu odgovornost da štiti i unapređuje životnu sredinu na dobrobit sadašnjih i budućih generacija.” 10. princip kaže da „se problemi iz oblasti životne sredine najbolje rešavaju uz učešće svih građana kojih se ti problemi tiču i to na odgovarajućem nivou.” U praksi, to znači da se od Arhus centara zahteva da sprovode svoje aktivnosti i pružaju usluge u skladu sa postojećim potrebama građana i nevladinih organizacija.

Sledeći fundamentalni princip je izložen u članu 3, paragrafu 9 konvencije. To je princip nediskriminacije prema kome javnost treba ima pristup informacijama, mogućnost da učestvuje u donošenju odluka i pristup pravosuđu po pitanjima životne sredine bez diskriminacije po osnovu državljanstva, nacionalne pripadnosti ili mesta boravka, a u slučaju pravnih lica, bez diskriminacije po osnovu mesta gde imaju prijavljeno sedište ili mesta koje je stvarni centar njihovih aktivnosti.

Još jedan fundamentalni princip konvencije, opisan u članu 3, paragrafu 9, pruža zaštitu građanima koji koriste svoja prava garantovana konvencijom (otkrivaju kršenje zakona). Konvencija garantuje da „osobe koje koriste svoja prava u skladu sa odredbama konvencije neće biti na bilo koji način biti kažnjavane, proganjane ili šikanirane zbog svog angažovanja.”

Uputstvo I.8.: Dostupnost. Prostorije Arhus centara treba da budu lako dostupne za posete NVO i drugih predstavnika javnosti u zvanično radno vreme. Besplatan, ali pravilima regulisan, pristup Internetu treba obezbediti tamo gde je to moguće.

Većina postojećih Arhus centara su otvoreni za posete nevladinih i vladinih organizacija, profesora i studenata univerziteta, stručnjaka za životnu sredinu, aktivista i drugih predstavnika javnosti. Ipak, Arhus centri se u praksi mogu suočiti sa raznim problemima pri ostvarivanju namere da njihove prostorije budu otvorene i dostupne za posetioce, na primer ako se nalaze na udaljenoj ili zabačenoj lokaciji, ako su pravila pristupa posetilaca koja važe u organizacijama domaćinima vrlo stroga, itd. Ovaj princip je naročito važno imati na umu pri odabiru prostorija gde će biti smešteni Arhus centri.

Neki Arhus centri takođe sprovode politiku besplatnog pristupa svojim kompjuterima i Internetu što je omogućeno izvesnim kategorijama posetilaca, na primer nevladinim organizacijama. Obično su te besplatne usluge dostupne uz određena ograničenja, na primer, mogu se koristiti određenim danima u nedelji ili mesecu kada u Arhus centrima ima dovoljno slobodnog prostora i kompjutera koje mogu koristiti posetioci, kao i kada postoji neograničen pristup Internetu.

Uputstvo I.9.: Slobodan pristup informacijama. Potrebno je obezbediti otvoreno pružanje informacija o životnoj sredini posetiocima i to putem Interneta, kopiranja dokumenata, kao i putem standardnih publikacija.

Trenutno većina Arhus centara sprovodi politiku besplatnog pristupa informacijama o životnoj sredini kada god je to moguće i nikada ne naplaćuje kopiranje, niti prodaje publikacije, kompakt diskove, video materijale, itd. Neki centri traže malu novčanu nadoknadu za kopiranje dokumenata i repro materijal. Nadoknada je tolika da pokriva stvarne troškove pomenutih usluga, na primer plaća se kada se želi kopirati veliki broj stranica. Nadoknade mogu biti uvedene da bi se obezbedilo da troškovi Arhus centara ne izađu iz okvira njihovih budžeta i da bi se sprečilo da posetioci nepotrebno kopiraju materijale.

Uputstvo I.10.: Pristup zasnovan na učešću svih zainteresovanih. Aktivnosti i procesi koje promovišu Arhus centri treba da se zasnivaju na učešću svih zainteresovanih. Oni treba da budu usklađeni sa odgovarajućim odredbama Arhuske konvencije, odlukama usvojenim na sastancima strana i drugim telima koja sprovode odredbe konvencije u delo, kao i sa odgovarajućom zakonskom regulativom zemalja u kojima centri rade.

Uputstvo I.11: Dostupnost informacija. Arhus centri treba da obezbede da informacije o njihovim ciljevima, funkcijama, uslugama i aktivnostima budu dostupne najširoj javnosti.

Za sve Arhus centre je veoma važno da o svojim aktivnostima i uslugama obaveštavaju svoju ciljnu grupu, uključujući i nevladine organizacije, organe vlasti, medije i univerzitete. Arhus centri mogu koristiti različite načine da informišu javnost o svojim aktivnostima, u skladu sa lokalnom situacijom i mogućnostima kojima raspolažu. Neke od mogućnosti su bilbordi, sajtovi, publikacije, objavljivanje informacija na televiziji i radiju, korišćenje video materijala, itd.

Na primer, u gradu Kudžandu, u Tadžikistanu, Arhus centar se oglašava na bilbordima postavljenim na javnim mestima. Informacije koje se redovno ažuriraju obuhvataju podatke o organizaciji centra, njegovim aktivnostima u uslugama koje pruža. U Jermeniji, na sajtu Arhus centra www.Arhus.am se mogu naći informacije o svim Arhus centrima u standardizovanom formatu koji podrazumeva sledeće rubrike: memorandum, aktivnosti, odbor eksperata, biblioteka i vesti.

Uputstvo I.12.: Odgovornost. Arhus centri treba da polažu račune predstavnicima najvažnijih zainteresovanih strana uključujući i predstavnike nevladinih organizacija i druge predstavnike javnosti.

Minimum odgovornosti u radu podrazumeva da Arhus centri treba da imaju pravilno ustrojen i aktivan odbor sastavljen od predstavnika svih glavnih saradnika. U odgovarajućim odredbama pravilnika Arhus centara treba da bude navedeno da odbori imaju pravo da redovno primaju i razmatraju detaljne izveštaje o radu i finansiranju centara. Takođe, ti izveštaji mogu biti dostupni javnosti. Na primer, regionalni Arhus centar u gradu Gumri, u Jermeniji je godišnje izveštaje o radu i finansiranju u 2008. godini postavio na svoj sajt, čime su ti izveštaji postali dostupni javnosti.

1.4 Organizaciona struktura i upravljanje Arhus centrima

Organizaciona struktura Arhus centara bi trebalo da bude takva da omogućava postizanje strateških ciljeva i efikasnu organizaciju svakodnevnih aktivnosti i funkcionisanja centra. Standardna organizaciona struktura Arhus centara uključuje: odbor čiji članovi su najvažniji saradnici i osoblje i to administrativno osoblje, honorarno angažovani eksperti, konsultanti, specijalisti i volonteri. U većini slučajeva, broj stalno zaposlenih u Arhus centrima je vrlo mali i obično je jedini stalno zaposleni direktor centra.

Tabela 4: Veličina Arhus centara prema broju zaposlenih (prema podacima iz „Nezavisne evaluacije Arhus centara” iz 2008. godine).

Broj zaposlenih	Broj centara	Lokacija
1	11	Jermenija (Dilidžan, Gavar, Goris, Gumri, Tavuš, Kapan, Vanadzor), Albanija (Tirana), Azerbejdžan (Baku, Gandža, Gazah)
2	5	Jermenija (Hrazdan), Albanija (Skadar, Vlora), Kirgistan (Oš), Belorusija (Minsk)
3 i više	6	Jermenija (Jerevan), Gruzija (Tbilisi, Gardabani, Marneuli), Tadžikistan (Dušanbe, Kudžand)

Uputstvo I.13.: Formalizovanje odredbi o upravljanju centrima i njihovom radu.

Osnovne odredbe neophodne za rad Arhus centara treba da se nalaze u dokumentima o upravljanju organizacijom, kao što su pravilnici o radu. Osnovne odredbe o statusu i strukturi Arhus centara koji rade pod okriljem vlasti, kao i odredbe o upravljanju njima, mogu takođe biti definisane u vladinim dokumentima o njihovom osnivanju. Na primer, mogu se ticati ciljeva, statusa i glavnih funkcija centara, hijerarhije, organizacije domaćina, upravljanja centrima, njihove strukture ili sastava odbora.

Uputstvo I.14.: U upravnim telima treba da budu zastupljene zainteresovane strane.

Poželjno je da svaki Arhus centar ima upravni odbor (odbor eksperata, odbor savetnika) u kome bi se nalazili predstavnici ključnih partnera – kao što su organizacije civilnog društva, ministarstva životne sredine, parlamentarci, predstavnici pravosuđa, lokalnih samouprava. Centri treba da imaju jasne instrukcije i procedure kojih se pridržavaju u radu.

Odbori određuju pravce delovanja centara i nadgledaju njihov rad, aktivnosti i finansiranje.

U „Nezavisnoj evaluaciji Arhus centara” se navodi da petnaest od dvadeset dva centra čiji rad je analiziran imaju upravni odbor (odbor eksperata, odbor savetnika). Za sada, mnogi od njih imaju samo savetodavnu ulogu, tako da je potrebno pojačati njihova ovlašćenja da bi mogli da prerastu u prave upravne odbore. Kao prvi korak u tom pravcu, trebalo bi omogućiti da članovi odbora dobijaju i odobravaju redovne izveštaje o aktivnostima i finansiranju da bi se obezbedilo da te aktivnosti budu u skladu sa ciljevima definisanim u upravljačkim dokumentima centara.

Uputstvo I.15.: Uloga osoba zaduženih za kontakt po pitanju sprovođenja odredbi Arhuske konvencije na nacionalnom nivou. Kada je reč o Arhus centrima koji rade na nacionalnom nivou, osobe zadužene za kontakt po pitanju sprovođenja odredbi Arhuske konvencije na nacionalnom nivou treba da učestvuju u upravljanju nacionalnim Arhus centrima u koordinaciji njihovih aktivnosti, na primer, putem članstva u upravnim odborima centara ili čak predsedavanja u njima. Treba aktivno da učestvuju u aktivnostima regionalnih Arhus centara. Takvim učešćem se grade mostovi između aktivnosti Arhus centara na planu sprovođenja odredbi konvencije i organa vlasti.

1.5 Uloge različitih zainteresovanih strana

U ovom trenutku, najvažniji akteri u razvoju Arhus centara su:

- ministarstva životne sredine i druga ministarstva srodnih nadležnosti;
- lokalne vlasti;
- nevladine organizacije;
- OEBS/ Kancelarija koordinatora aktivnosti OEBS-a u oblasti ekonomije i životne sredine (OCEEA) i lokalne kancelarije OEBS-a
- Ekonomska komisija Ujedinjenih nacija za Evropu

Ministarstva životne sredine i druga ministarstva centralnih vlasti

Uputstvo I.16.: Ministarstva životne sredine kao državni organi zaduženi za sprovođenje konvencije. Ministarstva životne sredine, kao državni organi koji su na prvoj liniji sprovođenja Arhuske konvencije, mogu da razmotre mogućnost da ona oforme Arhus centre ili da pomažu njihovo otvaranje i funkcionisanje na nacionalnom i regionalnom nivou.

Ministarstva životne sredine aktivno učestvuju u osnivanju i aktivnostima Arhus centara. Ona su osnivači ili suosnivači većine postojećih centara na osnovu sporazuma (memoranduma o razumevanju) potpisanih sa različitim organizacijama, na primer: lokalnim misijama OEBS-a, lokalnim samoupravama, nevladinim organizacijama.

Aktivno učešće državnih organa zaduženih za životnu sredinu takođe doprinosi lakšem priznavanju statusa Arhus centara kao specijalizovanih organizacija.

Na početku procesa formiranja Arhus centara, svi centri koji rade na nacionalnom nivou i neki regionalni centri obično funkcionišu pod okriljem ministarstava životne sredine. Takođe, treba predvideti uvođenje neophodnih administrativnih i finansijskih rešenja za buduće finansiranje nacionalnih i koliko je to moguće i regionalnih Arhus centara iz njihovih centralnih budžeta. Sredstva dobijena od države treba da se slivaju u poseban budžet svakog od centara.

Po pravilu, u ministarstvima životne sredine, postoje kontakt osobe, službenici zaduženi za komunikaciju i sprovođenje odredbi konvencije. Oni imaju ključnu ulogu u olakšavanju komunikacije u vezi svega što se tiče konvencije sa njenim sekretarijatom i drugim telima, organizacijama i pojedincima, primene principa tri stuba Arhuske konvencije, kao i iniciranja i poveravanja izrade periodičnih nacionalnih izveštaja o sprovođenju konvencije. Spisak kontakt osoba strana koje sprovode odredbe konvencije koji se redovno ažurira se nalazi na sajtu Arhuske konvencije: <http://www.unece.org/env/pp/fp.htm>.

U nacionalnim Arhus centrima, osobe zadužene za kontakt po pitanju sprovođenja odredbi Arhuske konvencije mogu biti uključene u rukovođenje centrima i koordinaciju njihovih aktivnosti, na primer, kroz članstvo ili čak predsedavanje u upravnim odborima centara. Recimo, u Albaniji, Jermeniji i Gruziji one su članovi odbora nacionalnih Arhus centara. Takav oblik njihovog angažovanja doprinosi izgradnji mostova i razvoju odnosa između centara i organa vlasti.

Uputstvo I.17.: Arhus centri kao mehanizmi integracije i saradnje. Arhus centri mogu da obezbede platforme za integraciju i koordinaciju aktivnosti vezanih za konvenciju između niza organa vlasti (ne samo ministarstava životne sredine, nego i ostalih tela čiji osnivač je vlada) na nacionalnom i regionalnom nivou. Vodeći računa da predstavnici različitih vladinih tela budu zastupljeni u njihovim upravnim odborima, Arhus centri mogu još više doprineti unapređenju procesa integracije.

Nacionalni i regionalni Arhus centri treba da razmotre učešće drugih organa centralne vlasti u skladu sa njihovim odgovornostima i nadležnostima (naročito nadležnostima na planu prikupljanja i distribucije informacija o životnoj sredini, donošenja odluka i sprovođenja zakona u toj oblasti).

Organi centralne vlasti sa nadležnostima koje se tiču voda, zemljišta, šumarstva, poljoprivrede, energije, saobraćaja, zdravstva, rudnog bogatstva, itd. mogu raspolagati brojnim informacijama o životnoj sredini i često su oni ti koji donose odluke iz članova 6-8 Arhuske konvencije. Za sprovođenje zakona i kontrolu rada u oblasti životne sredine, oblasti obuhvaćene članom 9 konvencije nadležan je niz institucija među kojima su sudovi, ombudsmani, tužioci, policija, inspektorati u čijoj nadležnosti su životna sredina i prirodni resursi, administrativne komisije, itd.

Lokalna samouprava

Uputstvo I.18.: Obezbediti učešće lokalnih samouprava kao ključnih zainteresovanih strana. Uloga i uticaj lokalnih samouprava u procesu razvoja Arhus centara se mogu značajno razlikovati od države do države, a to zavisi, inter alia, od obima njihovih ovlašćenja u sferi donošenja odluka iz oblasti životne sredine. U većini slučajeva, lokalne samouprave treba da učestvuju u procesu razvoja regionalnih Arhus centara kao jedna od zainteresovanih strana, što bi značilo stvaranje uslova da se centri finansiraju iz lokalnih budžeta.

Uputstvo I.19.: Lokalne samouprave kao domaćini. U slučaju da lokalna samouprava pokaže interes da osnuje centar u svojoj regiji/pokrajini i održava njegovo funkcionisanje, onda ona može postati domaćin centra. U drugim slučajevima, lokalne samouprave mogu imati svoje predstavnike u upravnim odborima regionalnih Arhus centara.

U Jermeniji, regionalni ogranci državnih vlasti (marzpetarani) su potpisnici memoranduma o razumevanju sa odgovarajućim regionalnim Arhus centrima, zajedno sa Ministarstvom za zaštitu prirode i kancelarijom OEBS-a u Jerevanu. Oni dodeljuju prostorije u kojima su smeštene kancelarije regionalnih Arhus centara i pokrivaju troškove struje i grejanja. Lokalne samouprave i/ili opštine imaju svoje predstavnike u upravnim odborima svih regionalnih Arhus centara osnovanih u Jermeniji.

Nevladine organizacije

Uputstvo I.20.: Učešće NVO u upravljanju Arhus centrima. Arhuska konvencija koja je veoma važno međunarodno pravno sredstvo zaštite prava javnosti iz oblasti životne sredine je takođe jedinstvena po uključivanju nevladinih organizacija u različite aktivnosti i procese na međunarodnom, državnom i regionalnom nivou. Najbolje bi bilo da nevladine organizacije aktivno učestvuju u osnivanju nacionalnih i regionalnih Arhus centara i u upravljanju njima i to tako što bi imale svoje predstavnike u upravnim odborima.

2009. godine, OEBS-ov centar u Astani je osnovao Arhus centar u Atirau u saradnji sa Ministarstvom životne sredine Kazahstana, regionalnim namesništvom oblasti Atirau Ekoforumom nevladinih organizacija Kazahstana (nacionalnim udruženjem nevladinih organizacija koje se bave životnom sredinom, sa idejom da taj Arhus centar koordinira sprovođenje odredbi Arhuske konvencije i olakša interakciju između organa vlasti, nevladinih organizacija i šire javnosti po pitanjima zaštite životne sredine u kaspiskoj regiji. Ekoforum je zajedno sa drugim gorepomenutim partnerima jedan od potpisnika Memoranduma o razumevanju o osnivanju kaspiskog Arhus centra u Kazahstanu.

Uputstvo I.21.: Nevladine organizacije kao domaćini Arhus centara. Pod određenim uslovima, kao što su potpisivanje sporazuma sa glavnim zainteresovanim stranama, postojanje volje i mogućnosti da se to učini, sprečavanje nepotrebnog takmičenja sa drugim organizacijama, nevladina organizacija ili koalicija nevladinih organizacija mogu biti izabrane da budu domaćini Arhus centara u nekoj regiji ili pokrajini.

Model po kome nevladine organizacije postaju domaćini se obično primenjuje pri osnivanju regionalnih Arhus centara. Prvi takav Arhus centar je osnovan u Kudžandu (Tadžikistan) 2005. godine. Domaćini Arhus centara u Ošu (Kirgistan) i u Skadru i Vlari (Albanija) su takođe nevladine organizacije.

Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS)

Uputstvo I.22.: Prepoznavanje trenutne uloge OEBS-a. Od 2002, godine, OEBS pomaže osnivanje Arhus centara u nekoliko zemalja, među kojima su Albanija, Jermenija, Azerbejdžan, Belorusija, Gruzija, Kazahstan, Kirgistan i Tadžikistan. Nekima od ovih centara je pružena podrška putem Inicijative za životnu sredinu i bezbednost (ENVSEC). OEBS takođe ima veoma važnu ulogu u promovisanju statusa Arhus centara kao institucija specijalizovanih za sprovođenje u delo konvencije uz pomoć memoranduma o razumevanju čiji potpisnici su ministarstva životne sredine i lokalne samouprave u slučajevima kada je to primereno situaciji.

Uputstvo I.23.: Nove perspektive za OEBS. Kako se broj Arhus centara povećava, za OEBS postaje sve važnije da olakša povećanje obima i kvaliteta njihovih aktivnosti u skladu sa pravilima i strateškim ciljevima konvencije. Podrška OEBS-a treba da bude usmerena posebno na:

- pomoć pri definisanju opštih strategija i planova za funkcionisanje Arhus centara;
- olakšavanje razmene iskustava između Arhus centara njihovim umrežavanjem na regionalnom nivou ili na nižim nivoima ;
- unapređenje kapaciteta postojećih Arhus centara kroz obuke o sprovođenju aktivnosti koje spadaju u tri stuba konvencije, kao i o opštem organizacionom razvoju i strateškom planiranju.

Ekonomskom komisijom UN za Evropu (UNECE)

Uputstvo I.24.: Prepoznavanje opšte uloge Ekonomske komisije UN za Evropu. Pregovori o Arhuskoj konvenciji su vođeni i ona je usvojena 2003. godine pod pokroviteljstvom Ekonomske komisije UN za Evropu na četvrtoj ministarskoj konferenciji „životna sredina za Evropu” održanoj u Arhusu u Danskoj. Tela koja upravljaju njenim sprovođenjem su u nadležnosti sekretarijata Ekonomske komisije UN za Evropu. Stoga, centri treba

da budu u toku sa aktuelnim procesima na međunarodnoj sceni, kao i sa, aktivnostima i uputstvima koja proističu iz zaduženja koja ima Sekretarijat Ekonomske komisije UN za Evropu.

Glavno telo nadležno za sprovođenje Arhuske konvencije je Sastanak strana. Njega čine sve strane koje sprovode odredbe konvencije. Trenutna praksa je da se redovni sastanci strana održavaju svake tri godine. Radna grupa strana nadgleda sprovođenje programa rada na primeni odredaba konvencije između sastanaka strana. U sastav radne grupe ulaze isti predstavnici strana koji prisustvuju sastancima, samo što se radna grupa redovnije sastaje.

Među ostalim telima konvencije su i Biro sastanka strana, Odbor za praćenje sprovođenja konvencije i tri radne grupe za dostupnost pravosuđa, za elektronska sredstva za pristup informacijama i za učešće javnosti u međunarodnim forumima. Radna grupa za učešće javnosti će ubrzo biti oformljena.

Uputstvo I.24.: Uloga sekretarijata konvencije. Sekretarijat Arhuske konvencije je deo Sekretarijata Ekonomske komisije UN za Evropu i pomaže stranama da nadgledaju sprovođenje odredbi konvencije. Sekretarijat Arhuske konvencije ima i mehanizam za prikupljanje i razmenu informacija o demokratiji u oblasti životne sredine čiji cilj je razmena primera dobre prakse primene demokratskih procedura na planu životne sredine i promovisanje sprovođenja odredbi konvencije. Sekretarijat ima važnu ulogu u promovisanju Arhus centara kao partnera u primeni konvencije, u povezivanju centara sa odgovarajućim aktivnostima definisanim konvencijom, kao i u olakšavanju uspostavljanja mreže Arhus centara i jačanju njihovih sposobnosti vezanih za svaki od tri stuba konvencije.

Glavni metodi za nadgledanje sprovođenja odredbi konvencije koje primenjuje Sekretarijat Arhuske konvencije su priprema kombinovanih izveštaja na bazi nacionalnih izveštaja o primeni konvencije i ocene poštovanja njenih odredbi koje daje Odbor za praćenje sprovođenja konvencije (Videti odeljak Ocena poštovanja odredbi konvencije i informacije o mehanizmima za prikupljanje i razmenu informacija opisanim u ovim uputstvima (tačka 2.5).

2. Program i aktivnosti

U ovom odeljku se razmatraju moguće tematske aktivnosti koje sprovode Arhus centri. Na početku se govori o nekim aspektima strateškog planiranja aktivnosti, a zatim se navode precizna uputstva kako organizovati sledeće tematske oblasti:

- sprovođenje stubova Arhuske konvencije (pristup informacijama, učešće javnosti i pristup pravosuđu);
- važni procesi vezani za učešće u režimu Arhuske konvencije (priprema periodičnih nacionalnih izveštaja o sprovođenju odredbi konvencije, ocena poštovanja odredbi konvencije, mehanizam za prikupljanje i razmenu informacija);
- promovisanje protokola uz Arhusku konvenciju (Protokol o registrima ispuštanja i transfera zagađenja);
- primena principa Arhuske konvencije i van osnovnog delokruga konvencije (učesće javnosti u međunarodnim forumima, sprovođenje odredaba raznih multilateralnih sporazuma o životnoj sredini koje se odnose na prava javnosti iz domena životne sredine);
- Mapa puta Arhus centara (praktično sredstvo od pomoći pri osmišljavanju strategija i akcionih planova).
-

2.1 Opšta strategija

Uputstvo P.1.: Arhuska konvencija predstavlja osnovu strategije Arhus Centara.

Svaki Arhus centar samostalno određuje opštu strategiju. Međutim, potrebno je posvetiti dužnu pažnju nastojanju da se obezbedi da aktivnosti Arhus centara budu u skladu sa svrhom, principima i strateškim ciljevima Arhuske konvencije putem:

- olakšavanja efikasne primene Arhuske konvencije
- značajnog doprinosa zaštiti prava svih ljudi, današnjih i budućih generacija da žive u okruženju koje ne ugrožava njihovo zdravlje i blagostanje
- promovisanja dobre prakse i transparentnosti u upravljanju životnom sredinom.

Mapa puta Arhus centara služi kao strateška analiza Strateškog plana za primenu i organizacioni razvoj Arhus centara. Stoga se preporučuje razvijanje plana aktivnosti na osnovu ovog dokumenta.

Uputstvo P.2.: Učešće zainteresovanih strana u svim fazama razvoja strategije centara.

Razvoj opšte strategije Arhus centara treba da se zasniva na pristupu koji omogućava učešće zainteresovanih strana. U zavisnosti pitanja o kojima se raspravlja, razvoj strategije može zahtevati konsultacije sa savetima čiji članovi su eksperti, kao i stručno mišljenje upravnih odbora/saveta, itd. Za novoosnovane centre je važno da sve bitne zainteresovane strane budu uključene od samog početka u razvoj strategije.

Uputstvo P.3.: Podrška Nacionalnim planovima za sprovođenje konvencije. Arhus centri treba da budu aktivno uključeni u razvoj nacionalnih planova za sprovođenje Arhuske konvencije i/ili da rukovode tim procesom.

2.2 Stub „Pristup informacijama”

Uputstvo P.4.: Pomoć u pristupu informacijama. Što se tiče stuba „Pristup informacijama”, aktivnosti Arhus centara treba da budu usmerene na poboljšanje kako „pasivnog” pristupa informacijama o životnoj sredini koji se zasniva na obradi zahteva za informacijama upućenih organima javne uprave, tako i „aktivnog” pristupa koji se obezbeđuje objavljivanjem informacija putem medija, na Internetu, itd.

U oblasti „pasivnog” pristupa, Arhus centri treba da predlažu načine da se poboljšaju procedure i postupci u situacijama kada organi javne uprave na zahtev javnosti pružaju informacije o životnoj sredini. Glavni uslovi koje je potrebno ispuniti da bi se ostvario „pasivni” pristup informacijama su navedeni u članu 4 Arhuske konvencije. Međutim, može se desiti da Arhus centri budu u poziciji da mogu da igraju prilično ograničenu ulogu u sprovođenju odredbi tog člana konvencije zbog postojanja zvanične procedure kojom je regulisano postupanje po zahtevu javnosti za dobijanje informacija. Drugim rečima, zakoni država mogu dozvoljavati samo državnim službenicima da se bave tim zahtevima. U takvim slučajevima, važno je da se Arhus centri posvete poboljšavanju zakonske regulative i prakse postupanja državnih organa po zahtevima javnosti za pristup informacijama o životnoj sredini, pre nego da igraju ulogu posrednika između javnosti i javne uprave koja poseduje informacije o životnoj sredini (pogledati Tabelu 5 u kojoj je dat pregled varijanti pristupa).

Tabela 5: *Moguće aktivnosti i usluge: Član 4 konvencije*

Odredba	Obaveze	Moguće aktivnosti i usluge koje pružaju nacionalni i regionalni Arhus centri	Očekivani pozitivni efekti
Član 4, stav 1	Obavezuje organe javne uprave da omoguće pristup informacijama po prijemu zahteva za informacije	1) Analiza domaće pravne regulative i prakse koja se primenjuje prilikom razmatranja zahteva javnosti za dobijanje informacija o životnoj sredini;	Povećanje mogućnosti da se informacije dobiju bez izražavanja interesa u zadatoj formi zahteva
Član 4, stav 2	Postavlja rokove javnoj upravi	2) Pružanje pomoći u osnaživanju propisa kojima se definišu procedure za postupanje po zahtevima za dobijanje informacija i pristup javnosti informacijama o životnoj sredini;	Brže pružanje informacija
Član 4, stav 3	Ostavlja mogućnost izuzeća informacija od objavljivanja	3) Davanje uputstava o sprovođenju odredbi konvencije i o nacionalnim propisima i procedurama u vezi zahteva javnosti za dobijanje informacija o životnoj sredini;	Manji broj odbijenih zahteva za dobijanje informacija
Član 4, stav 4	Ostavlja mogućnost izuzeća informacija od objavljivanja, a ako neobjavljivanje ugrožava određene	4) Sprovođenje obuke predstavnika javne uprave o procedurama za postupanje po zahtevima javnosti za dobijanje informacija o životnoj sredini; 5) Sprovođenje obuke predstavnika organizacija	Manji broj odbijenih zahteva za dobijanje informacija

Član 4, stav 5	interese, obezbeđuje da zahtevi za informacije stignu do nadležnih organa javne uprave.	civilnog društva o pitanjima pristupa informacijama, uključujući pripremu i slanje zahteva za dobijanje informacija o životnoj sredini javnoj upravi;	Razvijanje svesti javnosti da organi javne uprave imaju informacije o životnoj sredini
Član 4, stav 6	Obezbeđuje da čak i ako deo traženih informacija podleže izuzeću, ostale informacije budu dostupne.	6) Obavljanje konsultacija namenjenih predstavnicima javnosti na temu postojećih izvora informacija o životnoj sredini, sistema organa javne uprave koji poseduju takve informacije, formulisanja zahteva, itd.;	Smanjenje mogućnosti da se tražene informacije tretiraju kao poverljive
Član 4, stav 7	Opisuje proceduru za odbijanje pružanja informacija	7) Bavljenje zahtevima javnosti za dobijanje informacija koje poseduju Arhus centri;	Veće mogućnosti da se uloži žalba kada je zahtev odbijen
Član 4, stav 8	Ostavlja mogućnost naknade troškova za pružanje informacija	8) Vršenje funkcije pristupnih tačaka putem kojih članovi zajednice dobijaju informacije i sabirnih centara u koje se slivaju informacije o stanju životne sredine na nacionalnom i lokalnom nivou;	Smanjenje troškova za dobijanje informacija
		9) Sprovođenje pilot projekata koji imaju za cilj obezbeđivanje pristupa određenim vrstama informacija o životnoj sredini, na primer, omogućavanje da se što veći broj dokumenata bude dostupan u elektronskoj formi.	

„Aktivno” širenje informacija uključuje pristup javnosti određenim vrstama i količinama informacija o životnoj sredini koji obezbeđuju organi javne uprave kroz svoje publikacije, javne telekomunikacione mreže, masovne medije, itd. Uslovi pod kojima se te informacije čine dostupnim su predmet 5. člana Arhuske konvencije i Arhus centri mogu dati aktivan doprinos da se stranama koje sprovode odredbe konvencije olakša da te uslove poštuju.

Tabela 6: *Moguće aktivnosti i usluge: Član 5 konvencije*

Odredba	Obaveze	Moguće aktivnosti i usluge koje pružaju nacionalni i regionalni Arhus centri	Očekivani pozitivni efekti
Član 5, stav 1	Opšte obaveze strana koje sprovode odredbe konvencije su da obezbede da organi javne uprave, sakupljaju, poseduju i šire informacije o životnoj sredini	1) Analiza potreba javnosti za informacijama o životnoj sredini; 2) Pružanje pomoći u poboljšavanju/razvoju zakonskih rešenja kojima se reguliše način na koji organi javne uprave sakupljaju, razmenjuju, čuvaju i šire informacija o životnoj sredini; 3) Davanje uputstava raznim organima javne uprave u vezi informacija o životnoj sredini koje treba aktivno širiti i načina da se obezbedi efikasan pristup javnosti pomenutim informacijama; 4) Olakšavanje pristupa dostupnim informacijama o životnoj sredini putem različitih sredstava informisanja (sajtovi, bilbor-di, bilteni, itd.)	Veća količina i bolji kvalitet informacija koje sakupljaju i ažuriraju organi državne uprave
Član 5, stav 2	Praktična rešenja kojima se informacije čine dostupnim	1) Pravljenje spiskova, kataloga (registara) informacija o životnoj sredini; 2) Pružanje konsultativnih usluga o postojećim izvorima informacija; 3) Objavljivanje redovnih i tematskih publikacija o životnoj sredini namenjenih najširoj javnosti.	Razvijanje svesti javnosti o dostupnim informacijama, kao i o dostupnosti informacija o životnoj sredini prezentiranih na način pristupačan korisnicima

Član 5, stav 3	Cilj je obezbediti da sve informacije vremenom postanu dostupne u elektronskoj formi	1) Uspostavljanje, održavanje i ažuriranje sajtova Arhus centara;	Bolji pristup informacijama putem Interneta
Član 5, stav 4	Nalaže podnošenje izveštaja o stanju životne sredine	2) Uspostavljanje različitih elektronskih baza podataka informacija o životnoj sredini koje su dostupne javnosti;	Bolji pristup informacijama o stanju životne sredine
Član 5, stav 5	Nalaže vladama da zakonske akte i dokumente u kojima se definiše njihova politika učine široko dostupnim.	3) Objavljivanje na sajtovima nacionalnih i regionalnih izveštaja o stanju životne sredine, kao i različitih nacionalnih i međunarodnih pravnih akata i dokumenata u kojima se definiše politika na planu zaštite životne sredine;	Bolji pristup informacijama o zakonskim rešenjima, politici u oblasti zaštite životne sredine i međunarodnim pravnim aktima
		4) Promovisanje pristupa javnosti informacijama o životnoj sredini putem sajtova nadležnih organa javne uprave;	
		5) Podrška za otvaranje i rad biblioteka na bazi Arhus centara u kojima bi se nalazili međunarodni i nacionalni dokumenti o zaštiti životne sredine.	
Član 5, stav 6	Odnosi se na širenje informacija u posedu privatnih lica	1) Promovisanje razvoja sistema obeležavanja proizvoda, procesa i tehnologija prema njihovom uticaju na životnu sredinu koji bi bio zasnovan na principu dobrovoljnosti;	Bolji pristup informacijama putem dobrovoljnih programa kao što su eko-obeležavanje, eko-kontrola, itd.
		2) Pružanje objašnjenja potrošačima o obeležavanju proizvoda prema njihovom uticaju na životnu sredinu	
Član 5, stav 7	Nalaže vladama da objavljuju informacije o donošenju odluka i formulaciji politike u oblasti životne sredine	1) Državni organi treba – preko Arhus centara – da pružaju informacije o sprovođenju odredbi Arhuske konvencije;	Razvijanje svesti o aktivnostima organa vlasti na planu obezbeđivanja efikasnosti u sprovođenju odredbi konvencije i prava javnosti na zdravu životnu sredinu.
		2) Pružanje, naročito preko regionalnih Arhus centara, informacija i konsultacija namenjenih javnosti na temu usluga vezanih za zaštitu životne sredine.	
Član 5, stav 8	Nalaže stvaranje mehanizama za širenje informacija o uticaju proizvoda na životnu sredinu	1) Promovisanje razvoja sistema obaveznih uslova koje je potrebno ispuniti u oblasti eko-obeležavanja proizvoda;	Razvijanje svesti javnosti o uticaju proizvoda na zdravlje ljudi i životnu sredinu
		2) Razvoj i sprovođenje programa koji za cilj imaju razvijanje svesti javnosti o obaveznom eko-obeležavanju.	
Član 5, stav 9	Odnosi se na razvoj nacionalnih sistema za ažuriranje informacija o ispuštanju i transferu materija koje zagađuju životnu sredinu	1) Pružanje informacija i usluga izgradnje kapaciteta u vezi sa industrijskim zagađenjem;	Bolji pristup informacijama o zagađivanju životne sredine
		2) Razvijanje svesti o Protokola o registrima ispuštanja i transfera zagađenja uz Arhusku konvenciju;	
		3) Pružanje pomoći u ratifikaciji i sprovođenju Protokola o registrima ispuštanja i transfera zagađenja. Više reči o tome će biti u podtački 2.4.4 ovih uputstava.	

Uputstvo P.5.: Stub „Pristup informacijama” kao početna tačka delatnosti svih Arhus centara. Novoosnovanim Arhus centrima se preporučuje da na početku rada napore i aktivnosti usmere na stub „Pristup informacijama” koji predstavlja osnovu za druga dva stuba konvencije.

Arhus centri većinom započinju rad aktivnostima u okviru stuba „Pristup informacijama”. Oni imaju biblioteke informacija o životnoj sredini i objavljuju knjige, brošure i biltene na razne teme iz oblasti životne sredine. Arhus centri u Albaniji i Jermeniji se međutim, većinom, zovu Centri za informisanje javnosti o životnoj sredini. Njihove aktivnosti su takođe vezane za stub „Učešće javnosti” i u izvesnoj meri i stub „Dostupnost pravosuđa”.

Uputstvo P.6.: Geografski fokus aktivnosti u okviru stuba „Pristup informacijama”.

Nacionalni Arhus centri treba da se fokusiraju na pitanja pristupa javnosti informacijama o životnoj sredini kojima raspolažu nacionalni organi javne uprave, dok se regionalnim Arhus centrima preporučuje da nastoje da omoguće pristup informacijama kojima raspolažu lokalne vlasti i regionalne kancelarije ministarstava i agencija centralnih vlasti.

Uputstvo P.7.: Komplementarna priroda funkcije centara kao institucija koje pružaju informacije.

U slučajevima kada omogućavaju pristup informacijama o životnoj sredini po zahtevu javnosti, te usluge koje pružaju Arhus centri treba da budu komplementarne sa obavezama odgovarajućih organa javne uprave da daju informacije o životnoj sredini, a ne da ih umanjuju (u skladu sa Članom 4 Arhuske konvencije). Takođe, ne treba da dovedu do pogoršanja postojećih uslova pristupa javnosti informacijama o životnoj sredini.

Obično, Arhus centri mogu da obezbede pristup informacijama o životnoj sredini koje poseduju. U nekim slučajevima, mogu pomoći i da se omogući pristup informacijama kojima raspolažu organi javne uprave, čime doprinose da one postanu dostupnije javnosti. Na primer, ako se zahtevi za informacije obrađuju preko Arhus centara, to može značiti brži pristup traženim informacijama.

Arhus centar u Minsku u Belorusiji, na zahtev javnosti obezbeđuje pristup informacijama o životnoj sredini: stanju životne sredine (vode, vazduha, zemljišta, radijacije), aktivnostima Ministarstva za prirodne resurse i zaštitu životne sredine – kao i aktivnostima njegovih teritorijalnih kancelarija i podređenih organizacija – u usmenoj, pisanoj i elektronskoj formi. Međutim, te usluge koje pružaju Arhus centri ne isključuju mogućnost traženja informacija direktno od ministarstva, njegovih teritorijalnih kancelarija ili podređenih organizacija.

Uputstvo P.8.: Usluge pružanja informacija treba da odlikavaju kako pristup informacijama kao takav, tako i njegovo unapređenje. Usluge Arhus centara mogu uključivati i omogućavanje pristupa javnosti određenim vrstama informacija i podataka o životnoj sredini i unapređenje izvesnih aspekata (karakteristika) pristupa javnosti, kao što su brža obrada zahteva i davanje informacija u formatu prijemčivijem za korisnike.

Važan deo aktivnosti centara je usmeren na to da se informacije o životnoj sredini učine primerenijim, da budu prijemčivije za korisnike i okrenute široj populaciji. Arhus centri u Kudžandu u Tadžikistanu i u Ošu u Kirgistanu koriste bilborde na javnim mestima kao glavno sredstvo širenja informacija o životnoj sredini. To je primereno u malim gradovima gde je pristup kompjuterima i Internetu veoma ograničen. Ovo jednostavno i jeftino sredstvo se pokazalo vrlo efikasnim za potrebe pružanja najnovijih informacija najširoj populaciji. Nekoliko Arhus centara, kao što je Arhus centar u Tirani u Albaniji, periodično objavljuju biltene informacija o životnoj sredini.

Uputstvo P.9. Usluge pružanja informacija su besplatne. Usluge pružanja informacija u Arhus centrima treba da budu besplatne kada god je to moguće. Sa druge strane, treba naplaćivati samo cenu koštanja CD i DVD medija i kopiranje velikog broja stranica. Takav pristup biva upotpunjen, inter alia, naprednim korišćenjem elektronskih sredstava za širenje informacija o životnoj sredini.

2.3 Stub „Učešće javnosti”

Uputstvo P.10.: Aktivnosti Arhus centara na planu učešća javnosti. Aktivnosti Arhus centara na planu sprovođenja u delo načela stuba „Učešće javnosti” mogu biti povezane sa sledećim vrstama procesa donošenja odluka o životnoj sredini:

- posebne aktivnosti koje mogu potencijalno značajno uticati na životnu sredinu;
- planovi, programi i politika koji se odnose na životnu sredinu;
- priprema izvršnih propisa i/ili opšte primenljivih pravno obavezujućih normativnih instrumenata koji se odnose na oblast životne sredine

Učešće javnosti u ovim procesima donošenja odluka je regulisano članovima 6-8 Arhuske konvencije.

Aktivnosti i usluge Arhus centara mogu biti usmerene na pružanje pomoći pri izvršavanju konkretnih obaveza strana navedenih u članovima 6–8 Arhuske konvencije. U članu 6 se preciziraju uslovi pod kojima se ostvaruje učešće javnosti u odlučivanju o konkretnim aktivnostima (projektima), na primer, izgradnji velikih objekata. Predmet člana 7 su planovi, programi i politika, a člana 8 zakonska rešenja. Tri dole navedene tabele (7, 8 i 9) sadrže primere mogućih aktivnosti i usluga koje Arhus centri mogu obavljati i pružati, u skladu sa lokalnim potrebama i svojim ovlašćenjima, u cilju sprovođenja pomenutih obaveza definisanih u Arhuskoj konvenciji.

Tabela 7: *Moguće aktivnosti i usluge: Član 6 konvencije*

Odredba	Obaveze	Moguće aktivnosti i usluge koje pružaju nacionalni i regionalni Arhus centri	Očekivani pozitivni efekti
Član 6, stav 1	Nalaže stranama potpisnicama da garantuju učešće	1) Pružanje pomoći u unapređivanju procedura vezanih za učešće javnosti koje su deo propisa u oblasti procene uticaja na životnu sredinu i integrisane prevencije i kontrole zagađenja, kao i unapređenje	Primena pravila za učešće javnosti

	u donošenju odluka koje mogu potencijalno značajno uticati na životnu sredinu	<p>stručnosti državnih organa u oblasti zaštite životne sredine;</p> <p>2) Formulisanje dokumenata sa uputstvima za razvoj procedura za učešće u odlučivanju namenjenih organima javne uprave;</p> <p>3) Sprovođenje obuke koja ima za cilj razvoj veština potrebnih za olakšavanje učešća javnosti u odlučivanju i planiranje dijaloga namenjene državnim institucijama, lokalnim vlastima, nevladinim organizacijama, privredi, zajednici i investitorima;</p> <p>4) Olakšavanje procesa procene uticaja na životnu sredinu pružanjem usluge iz oblasti širenja informacija i platforme za učešće javnosti tamo gde je to prikladno;</p> <p>5) Promovisanje prakse učešća javnosti u donošenju odluka o planiranim aktivnostima čiji uticaj na životnu sredinu je potencijalno veliki uključujući i organizovanje javnih rasprava o tim pitanjima.</p>	na jasan i dosledan način
Član 6, stav 2	Tiče se pravila za obaveštavanje zainteresovane javnosti o donošenju odluka	<p>1) Promovisanje obaveštavanja zainteresovane javnosti o donošenju odluka u što ranijoj fazi procesa;</p> <p>2) Korišćenje mogućnosti da se zainteresovana javnost obavestava, prvenstveno preko regionalnih Aarhus centara.</p>	Obaveštavanje zainteresovane javnosti u što ranijoj fazi procesa blagovremeno, na odgovarajući i efikasan način
Član 6, stav 3	Vremenski rokovi za sprovođenje procedura učešća javnosti u donošenju odluka		Obezbeđivanje odgovarajućih vremenskih rokova za učešće javnosti
Član 6, stav 4	Nalaže uključivanje javnosti u proces odlučivanja u ranoj fazi	<p>1) Unapređivanje zakonskih rešenja u oblasti procene uticaja na životnu sredinu, kao i stručnosti državnih organa što se tiče učešća javnosti;</p> <p>2) Formulisanje dokumenata koji sadrže savete za organe javne uprave koji se tiču procedura za učešće javnosti.</p>	Otvaranje mogućnosti za uključivanje javnosti u proces odlučivanja u ranoj fazi
Član 6, stav 5	Nalaže podsticanje razmene informacija između podnosilaca zahteva za dobijanje dozvole	<p>1) Davanje saveta potencijalnim podnosiocima zahteva kako da odrede zainteresovane grupe javnosti;</p> <p>2) Pomoć u razmeni informacija između podnosilaca zahteva i javnosti o zahtevu koji se tiče planirane aktivnosti koja potencijalno ima veliki uticaj na životnu sredinu.</p>	Organizovanje razgovora između podnosilaca zahteva za dobijanje dozvole i zainteresovane javnosti pre podnošenja zahteva
Član 6, stav 6	Nalaže organima javne uprave da zainteresovanoj javnosti omogućе pristup svim informacijama o odlučivanju	<p>1) Savetovanje zainteresovane javnosti kako da dobije pristup željenim informacijama;</p> <p>2) Pružanje usluga javnosti u cilju obezbeđivanja slobodnog pristupa informacijama bitnim za odlučivanje.</p>	Činjenje svih informacija o odlučivanju dostupnim zainteresovanoj javnosti.
Član 6, stav 7	Procedure za učešće javnosti	<p>1) Savetovanje javnosti kako da dobije mišljenja o donetim odlukama;</p> <p>2) Organizovanje i sprovođenje javnih rasprava, sakupljanje pisanih predloga predstavnika javnosti.</p>	Stvaranje mogućnosti da se daju komentari u pisanoj formi ili na javnoj raspravi
Član 6, stav 8	Strane koje sprovode konvencije moraju da obezbede da se posveti pažnja učešću javnosti	Savetovanje odgovarajućih organa javne uprave o načinima da se registruju komentari i predlozi javnosti, kao da se zapisnici sa javnih rasprava razmotre pri donošenju konačne odluke	Veći uticaj učešća javnosti na donošenje odluka

Član 6, stav 9	Strane moraju biti obavestene o konačnoj odluci	1) Pružanje pomoći javnosti da dobije pristup tekstu konačnih odluka, uključujući postavljanje odluka na sajtove; 2) Informisanje zainteresovanih strana o rezultatima aktivnosti koje su usledile nakon procene uticaja na životnu sredinu, kada je to moguće.	Veće mogućnosti ulaganja žalbe na donete odluke
Član 6, stav 10	Učešće javnosti ako se aktivnosti ponovo razmatraju ili menjaju	Pružanje pomoći u omogućavanju učešća javnosti u slučajevima kada aktivnosti ponovo razmatraju ili modifikuju.	Veće učešće javnosti u ponovnom razmatranju odluka
Član 6, stav 11	Odluke o genetički modifikovanim organizmima	1) Promovisanje ratifikacije amandmana Arhuske konvencije o genetički modifikovanim organizmima usvojenog u Alma-Ati ⁵ ; 2) Sprovođenje učešća javnosti u odlučivanju o ispuštanju genetički modifikovanih organizama u životnu sredinu.	Veće učešće javnosti u odlučivanju o genetički modifikovanim organizmima

Tabela 8: Moguće aktivnosti i usluge: Član 7 konvencije

Odredba	Obaveze	Moguće aktivnosti i usluge koje pružaju nacionalni i regionalni Arhus centri	Očekivani pozitivni efekti
Prva rečenica	Nalaže stranama da omoguće učešće javnosti tokom pripreme planova i programa koji se odnose na životnu sredinu.	1) Zagovaranje strateške procene stanja životne sredine (SEA) i širenje dobre prakse u sprovođenju procene; 2) Promovisanje uključivanja javnosti u diskusiju o strateškim odlukama iz oblasti životne sredine koje donose nacionalni ili lokalni organi javne uprave, uključujući i bolje obaveštavanje; 3) Organizovanje diskusija o planovima i programima koji se odnose na životnu sredinu u Arhus centrima, uključujući razmene mišljenja putem javnih rasprava, prikupljanja komentara, itd.; 4) Obezbeđivanje platforme za učešće u lokalnim akcijama iz oblasti životne sredine i planiranja održivog razvoja.	Transparentniji i pravičniji okvir za učešće javnosti tokom pripreme planova i programa
Druga rečenica	Postavlja vremenske okvire za primenu procedura iz oblasti učešća javnosti. Nalaže uključivanje javnosti u ranoj fazi. Strane se moraju postarati da se u planovima ili programima u posveti dužna pažnja učešću javnosti	1) Poboljšanje zakonskih rešenja kojima se uređuje učešće javnosti u donošenju strateških odluka o životnoj sredini; 2) Sastavljanje dokumenata koji sadrže savete o procedurama za učešće javnosti u donošenju strateških odluka o životnoj sredini; 3) Savetovanje organa javne uprave o procedurama za učešće javnosti, načinima kako da se registruju komentari i predlozi javnosti, kao i kako da se vodi evidencija o rezultatima javnih diskusija i da oni budu ugrađeni u konačnu odluku.	Efikasnije učešće javnosti uz dostojno reprezentovanje ishoda učešća javnosti u konačnoj odluci
Treća rečenica	Nalaže nadležnim organima javne uprave da odrede deo javnosti koji će učestvovati	Davanje saveta kako odabrati organizacije i pojedince koji mogu biti uključeni u procedure vezane za učešće javnosti.	Pravilan odabir javnosti koja može da učestvuje

⁵ Amandman je prihvaćen na drugoj sesiji sastanka strana u Alma-Ati u Kazahstanu. Još uvek nije stupio na snagu.

Četvrta rečenica	Učešće javnosti u pripremi politike koja se tiče životne sredine	1) Promovisanje razvoja nacionalne i lokalne politike koja se tiče životne sredine, zasnovane na učešću javnosti, uključujući promovisanje putem razvoja najvažnijih dokumenata Arhus centara; 2) Arhus centri treba da sprovode različite aktivnosti u kojima javnost može uzeti učešća, aktivnosti čiji cilj je osmišljavanje i sprovođenje politike koja se tiče životne sredine.	Široka primena principa učešća javnosti u formulisanju politike koja se tiče životne sredine
------------------	--	---	--

Tabela 9: *Moguće aktivnosti i usluge: Član 8 konvencije.*

Odredba	Obaveze	Moguće aktivnosti i usluge koje pružaju nacionalni i regionalni Arhus centri	Očekivani pozitivni efekti
Prva rečenica	Nalaže stranama koje sprovode odredbe konvencije da promovišu učešće javnosti u pripremi zakona i pravila od strane javne uprave	1) 1) Zagovaranje strateške procene stanja životne sredine (SEA) i širenje dobre prakse u sprovođenju procene; 2) Organizovanje javnih diskusija o nacrtima zakona iz oblasti životne sredine, uključujući i javne rasprave.	Učešće javnosti u odgovarajućoj fazi i dok su sve varijante još uvek u igri.
Druga rečenica	Definiše elemente procedura u oblasti učešća javnosti	1) Pružanje pomoći u unapređivanju zakonskih rešenja kojima se uređuje učešće javnosti u donošenju strateških odluka; 2) Osmišljavanje smernica koje se tiču procedura za učešće javnosti u donošenju strateških odluka o životnoj sredini.	Efikasnije učešće javnosti
Treća rečenica	Strane koje sprovode odredbe konvencije treba da obezbede da se posveti pažnja učešću javnosti	Savetovanje organa javne uprave o načinima kako da se registruju komentari i predlozi javnosti, kao i kako da se vodi evidencija o rezultatima učešća javnosti i da oni budu ugrađeni u konačni tekst dokumenta.	Veći uticaj ishoda učešća javnosti na odlučivanje

Uputstvo P.11.: Olakšavanje procesa učešća javnosti. Svi Arhus centri, a naročito regionalni, mogu pružati određene usluge iz oblasti učešća javnosti u donošenju odluka u vezi planiranih aktivnosti koje potencijalno imaju veliki uticaj na životnu sredinu, uključujući: usluge određivanja zainteresovanih grupa javnosti, obaveštavanja zainteresovane javnosti, omogućavanja pristupa materijalima o proceni uticaja na životnu sredinu i obezbeđivanja platformi za učešće javnosti u situacijama kada je to opravdano. Ali, te usluge treba da imaju za cilj da olakšaju učešće javnosti, a ne da budu zamena za ispunjavanje obaveza javne uprave u skladu sa članom 6 Arhuske konvencije.

Trenutno, nekoliko Arhus centara sprovodi aktivnosti kojima se obezbeđuje poštovanje načela stuba „Učešće javnosti”. Oni mogu, obično, organizovati javne rasprave o različitim pitanjima vezanim za životnu sredinu, u saradnji sa nadležnim organima uprave. Na primer, 2007–8. godine Arhus centar u Ošu, Kirgistan je bio domaćin tri javne rasprave o projektima koji se tiču upravljanja otpadom u Taškomuru, rudnika zlata u Čatkalu i izgradnje ce-

mentare u mestu Kizil Kija. Efikasnost tih procesa zasnovanih na učešću javnosti motivisala je lokalne vlasti da mehanizam javnih rasprava počne da koristi u većoj meri.

Uputstvo P.12.: Usluge koje se naplaćuju treba da budu u skladu sa fundamentalnim vrednostima Arhus centara. Centri mogu naplaćivati izvesne usluge vezane za obezbeđivanje učešća javnosti u odlučivanju o planiranim aktivnostima koje imaju potencijalno veliki uticaj na životnu sredinu. Međutim, te usluge koje se naplaćuju ne smeju biti u suprotnosti sa misijom i vrednostima organizacije. Naknada za usluge i uslovi i procedura naplate treba da budu uređeni odlukom upravnog odbora ili drugog nadležnog tela koje donosi odluke u Arhus centrima.

U većini zemalja, troškove procene uticaja na životnu sredinu, uključujući i troškove procedura za učešće javnosti treba da pokriju zagovarači aktivnosti koje imaju potencijalno veliki uticaj na životnu sredinu. Stoga će možda biti potrebno da te usluge Arhus centara finansiraju zagovornici aktivnosti o kojima je reč. U takvim okolnostima, potrebno je paziti da se izbegne mogući sukob interesa koji se kosi sa misijom i vrednostima organizacije.

Kada je reč o strateškim odlukama koje se tiču programa, planova i zakonskih rešenja iz oblasti životne sredine, usluge Arhus centara se mogu finansirati iz nacionalnih i lokalnih budžeta.

Uputstvo P.13.: Arhus centri kao organizacije koje olakšavaju reviziju i razvoj zakonskih rešenja, strategija i programa iz oblasti životne sredine. Arhus centri mogu olakšati učešće u radu na zakonskim rešenjima, strategijama, programima i planovima u kojima se kao neophodan uslov precizira aktivno učešće javnosti; na primer, u izradi lokalnih planova zaštite životne sredine ili dokumenata kojima se definišu procedure za učešće javnosti.

Lokalna strategija za životnu sredinu i akcioni plan za grad Tabošar u Tadžikistanu su odobreni 27. decembra 2007. godine. Njihovu izradu je inicirao Arhus centar u Kudžandu, a u radu na tekstu tih dokumenata su učestvovala sve zainteresovane strane. Stanovnici Tabošara su naveli probleme vezane za životnu sredinu, odredili prioritete i predložili mere koje bi trebalo da se nađu u akcionom planu.

Uputstvo P.14.: Uloga Arhus centara u javnim debatama. Arhus centri mogu igrati aktivnu ulogu u organizaciji javnih debata gde se raspravlja o planovima, programima i zakonima koji se tiču životne sredine, a čiji nacrti prave nacionalni i/ili lokalni organi javne uprave. Nacionalni centri mogu pružati takve usluge za projekte koji su osmišljeni da se sprovedu na nacionalnom nivou, dok regionalni centri mogu učestvovati u organizaciji javnih debata o regionalnim i lokalnim inicijativama.

Javne rasprave su najvažniji mehanizmi koje koristi većina Arhus centara sa ciljem da doprinese učešću javnosti u donošenju strateških odluka o životnoj sredini. One su efikasno sredstvo komunikacije između vlasti i građana, interesnih grupa, privrede i drugih zainteresovanih strana. Omogućavaju da se dobije mišljenje javnosti o predloženim nacrtima strategija, planova, programa i propisa koji se odnose na životnu sredinu.

Na primer, Arhus centar u Jerevanu je 30. novembra, 2007. godine organizovao javnu raspravu o nacrtu Zakona o lovu uz učešće Ministarstva za zaštitu prirode, Nacionalne akademije nauka, poslanika u parlamentu, članova savetodavnog odbora Arhus centra, nevladinih organizacija i medija. Nakon iscrpnih diskusija i konsultacija tokom javne rasprave, interesne grupe su podnele preko sto predloga za poboljšanje nacrtu zakona, a preko šezdeset amandmana je ušlo u konačni tekst zakona.

2.4 Stub „Dostupnost pravosuđa”

Uputstvo P.15.: Arhus centri i promovisanje dostupnosti pravosuđa. Na osnovu odredbi člana 9 konvencije, Arhus centri treba da imaju za cilj da sprovedu aktivnosti (videti primere u Tabeli 10) koje će doprineti da javnost ima bolji pristup pravosuđu po pitanju tri vrste slučajeva:

- pristup informacijama o životnoj sredini u skladu sa odredbama člana 4 konvencije;
- učešće javnosti u skladu sa odredbama člana 6 konvencije; i
- osporavanje postupaka i ukazivanje na propuste privatnih lica i organa javne uprave koji su u suprotnosti sa odredbama nacionalnog zakonodavstva u oblasti životne sredine.

Tabela 10: *Moguće aktivnosti i usluge: Član 9 konvencije*

Odredba	Obaveze	Moguće aktivnosti i usluge koje pružaju nacionalni i regionalni Arhus centri	Očekivani pozitivni efekti
Član 9, stav 1	Daje pregled procedura u vezi sa zahtevima za dobijanje informacija iz člana 4	1) Pružanje pomoći u poboljšavanju procedura pravne zaštite u slučajevima povrede prava javnosti na pristup informacijama o životnoj sredini; 2) Organizovanje obuke namenjene sudijama, tužiocima, organima javne uprave o pitanjima u vezi dostupnosti pravosuđa u slučajevima povrede prava na pristup informacijama o životnoj sredini;	Veća dostupnost pravosuđa što se tiče pristupa javnosti informacijama o životnoj sredini
Član 9, stav 2	Definiše procedure za dobijanje pravnog leka vezno za učešće javnosti iz člana 6 i druge odredbe konvencije koje se odnose na tu oblast	1) Promovisanje poboljšavanja procedura za pristup pravosuđu u slučajevima povrede prava javnosti na učešće u odlučivanju o planiranim aktivnostima koje imaju potencijalno značajan uticaj na životnu sredinu; 2) Organizovanje obuke namenjene sudijama, tužiocima, organima javne uprave i javnosti o pitanjima dostupnosti pravosuđa u slučajevima povrede prava na učešće javnosti	Veća dostupnost pravosuđa što se tiče učešća javnosti u odlučivanju, što je predmet člana 6 Arhuske konvencije

Član 9, stav 3	Definiše procedure pravne pomoći za javno preispitivanje postupaka ili propusta fizičkih lica ili javne uprave u oblasti regulisanoj nacionalnim zakonima o životnoj sredini	1) Promovisanje poboljšanja procedura za dobijanje pravnog leka u slučajevima koji se odnose na postupke ili propuste fizičkih lica ili javne uprave u oblasti regulisanoj nacionalnim zakonima o životnoj sredini; 2) Organizovanje obuke namenjene sudijama, tužiocima i nacionalnim organima uprave u vezi sa pitanjima dostupnosti pravosuđa u skladu sa stavom 3 člana 9 Arhuske konvencije.	Veće mogućnosti primene nacionalnog zakonodavstva koje se tiče životne sredine
Član 9, stav 4	Minimum standarda koji se primenjuju u sprovođenju procedura za pristup pravosuđu, u odlučivanju i obezbeđivanju pravnih lekova	1) Pružanje pomoći u određivanju standarda primenljivih na procedure ponovnog razmatranja, primenu pravnih lekova, troškove njihove primene i donošenja odluka u pisanoj formi; 2) Organizovanje obuke o gorepomenutim pitanjima namenjene sudijama, tužiocima, državnim organima.	Dostupnost odgovarajućih i efikasnih pravnih lekova Više pravičnih, poštenih, pravovremenih i jeftinijih procedura za dobijanje pravnog leka
Član 9, stav 5	Nalaže stranama koje sprovode odredbe konvencije da olakšaju pristup pravosuđu koji treba da se zasniva na efikasnosti	1) Olakšavanje/koordinacija konsultacija o pravnim pitanjima namenjenih organizacijama iz sfere civilnog društva i pojedincima. Tema konsultacija su prava iz oblasti životne sredine uključujući i pravo na dostupnost pravosuđa; 2) Pružanje informacija i davanje saveta javnosti o načinu rada sudova i mogućnostima ulaganja žalbi; 3) Organizovanje obuke namenjene nevladinim organizacijama, advokatima i drugim predstavnicima javnosti o pitanjima dostupnosti pravosuđa u oblasti životne sredine; 4) Obezbeđivanje mehanizama pomoći kao što su usluge advokata koji rade u interesu javnosti, spiskovi advokata i mogućnost dobijanja pravnih saveta u Arhus centrima; 5) Pravljenje baze podataka sudskih odluka koje se tiče životne sredine koja je dostupna javnosti.	Veća svest javnosti o dostupnosti pravosuđa po pitanjima iz oblasti životne sredine

Uputstvo P.16.: Praktični fokus Arhus centara na dostupnost pravosuđa. Aktivnosti Arhus centara na unapređivanju pravnog okvira za pristup pravosuđu kada je reč o problemima vezanim za životnu sredinu treba, inter alia, da budu usmerene na sledeće bitne aspekte:

- Kriterijume na osnovu kojih predstavnici javnosti iniciraju pravne mere u svakom od tri slučaja precizirana u članu 9, stavovima 1 do 3 Arhuske konvencije, odnosno, u slučajevima koji se tiču prava na pristup informacijama i učešća javnosti u odlučivanju, kao i prava da se ospori opravdanost postupaka kojima se krše nacionalni propisi iz oblasti životne sredine;
- dostupnost brzih i jeftinih procedura kojima se obezbeđuju pravne pouke, naročito što se tiče dostupnosti informacija o životnoj sredini;
- obezbeđivanje adekvatnih i delotvornih pravnih lekova koje mogu iskoristiti predstavnici javnosti, uključujući i sudske privremene mere;
- mehanizmi za uklanjanje potencijalnih barijera koje otežavaju pristup pravosuđu, uključujući i finansijske barijere.

Uputstvo P.17.: Informisanje javnosti o procedurama za sprovođenje postupaka ispitivanja. Arhus centri mogu sprovesti aktivnosti usmerene na informisanje javnosti o procedurama za pokretanje postupka ispitivanja pred upravnim i sudskim organima radi zaštite prava iz oblasti životne sredine, uključujući i prava obuhvaćena nekim od tri vrste slučajeva koji su predmet Arhuske konvencije, a precizirani su u članu 9. Da bi se to postiglo, mogu se koristiti različita sredstva, uključujući konsultacije sa advokatima, pripremu i deljenje posebnih informativnih materijala, kao i masovni mediji koji prate određene probleme iz ove oblasti.

Uputstvo P.18.: Podrška pravosuđu. Najbolje je da aktivnosti Arhus centara budu usmerene na razvijanje kapaciteta pravosuđa, tužilaca i drugih državnih organa da se obezbedi bolji pristup pravosuđu po pitanju sve tri kategorije slučajeva o kojima je reč u Arhuskoj konvenciji. Na taj način, centri mogu da učestvuju u osmišljavanju i objavljivanju materijala za obuku, u organizaciji i izvođenju obuke i radionica na temu pristupa pravosuđu.

U „Nezavisnoj evaluaciji Arhus centara” se kaže da su aktivnosti vezane za dostupnost pravosuđa najmanje zastupljene u portfoliju Arhus centara. Međutim, neki centri su već sproveli izvesne aktivnosti koje spadaju u treći stub konvencije. Na primer, Arhus centar u Tbilisiju pruža građanima besplatne pravne savete o pitanjima koja su u fokusu Arhuske konvencije i nudi obuku o pravima vezanim za životnu sredinu, kao i o obavezama definisanim u nacionalnim zakonima iz oblasti životne sredine i u konvenciji.

Obuka o Arhuskoj konvenciji namenjena sudijama i stručnjacima iz drugih pravosudnih profesija je veoma važna i sprovođenje tih aktivnosti može biti jedan od glavnih zadataka Arhus centara na planu promovisanja stuba „Dostupnost pravosuđa”. U decembru 2008. godine, centar OEBS-a u gradu Astana u saradnji sa Vrhovnim sudom Republike Kazahstan je objavio priručnik za sudije o sprovođenju odredbi Arhuske konvencije. Osim toga, napravljen je modul za obuku koji omogućava držanje obuke za instruktore koji će obučavati druge tokom 2009. godine. Dalje usavršavanje će sprovesti koordinatori edukativnih programa iz regionalnih sudova i budućih Arhus centara.

2.5 Mogućnosti učešća u sprovođenju procedura definisanih u Arhuskoj konvenciji

Arhus centri mogu igrati značajnu ulogu u procesu sprovođenja odredbi Arhuske Konvencije, ne samo kroz razne aktivnosti i usluge vezane za obaveze strana koje sprovode odredbe konvencije iz članova 3–9, već i kroz aktivno učešće u odgovarajućim procedurama propisanim u Arhuskoj konvenciji, kao što su:

- Priprema nacionalnih izveštaja o sprovođenju odredbi konvencije;
- Razmatranje poštovanja odredbi;
- Mehanizam za prikupljanje i razmenu informacija i njegova nacionalna čvorišta.

U svakoj od pomenute tri procedure, uloga Arhus centara može znatno varirati od zemlje do zemlje.

2.5.1 Priprema nacionalnih izveštaja o sprovođenju odredbi konvencije

Uputstvo P.19.: Uloga centara u nacionalnim izveštajima. Arhus centre treba posmatrati kao organizacije koje mogu značajno da doprinesu procesu pripreme nacionalnih izveštaja i treba da im se uputi poziv da učestvuju u konsultacijama o sprovođenju odredbi Arhuske konvencije i na nacionalnom i na lokalnim nivoima. Iako su ministarstva za životnu sredinu obično odgovorna za pripremu nacionalnih izveštaja o sprovođenju odredbi Arhuske konvencije, ona mogu organizovati taj posao preko centara koji na neki od sledećih načina mogu doprineti pomenutom procesu:

- Prikupljanjem informacija koje treba da se nađu u izveštaju;
- Pisanjem nacionalnih izveštaja ili nekih njihovih delova;
- Obezbeđivanjem pristupa javnosti nacrtima nacionalnih izveštaja kroz organizovanje konsultacija namenjenih javnosti/zainteresovanim stranama.

Uputstvo P.20.: Centri kao sastavljači nacionalnih izveštaja o sprovođenju odredbi konvencije. U slučaju kada Arhus Centar dobije u zadatak od odgovarajuće vladine agencije da pripremi nacionalni izveštaj o sprovođenju odredbi Arhuske konvencije, važno je pridržavati se uputstava sadržanih u dokumentima koje objavljuje Sekretarijat konvencije. Po pravilu, prva faza posla je određivanje pitanja o kojima će biti reči u izveštaju, a zatim sledi priprema prve verzije izveštaja otvorene za komentare javnosti, pa finalizacija, uzimajući u obzir komentare javnosti i zainteresovanih strana i priprema za podnošenje Sekretarijatu Arhuske konvencije.

Uputstvo P.21.: Uloga centara je da olakšaju pripremu nacionalnih izveštaja o sprovođenju odredbi konvencije uz učešće zainteresovanih strana. Arhus centri treba da promovišu učešće javnosti tokom čitavog procesa pripreme nacionalnih izveštaja o sprovođenju odredbi konvencije, a tu na primer spada zalaganje da javnost ima pristup nacrtima izveštaja i olakšavanje konsultacija namenjenih predstavnicima javnosti i zainteresovanih strana.

Odlukom I/8 Sastanka strana koje sprovode odredbe Arhuske konvencije, svaka strana je dužna da podnosi periodične nacionalne izveštaje o sprovođenju odredbi konvencije pre svakog običnog sastanka strana. Za drugi ciklus izveštaja, krajnji rok za podnošenje je bio 180 dana pre sastanka strana u Rigi, 2007. godine. Odbor za praćenje sprovođenja Arhuske konvencije je pripremio dokument sa uputstvima za pisanje izveštaja čija svrha je da pomogne stranama da ispune svoje obaveze što se tiče izveštaja. Taj dokument na engleskom, ruskom i francuskom jeziku se nalazi na adresi: <http://www.unece.org/env/pp/Reports.htm>.

Odlukom I/8, strane potpisnice Arhuske konvencije da se obavezuju da tokom pripreme izveštaja omoguće učešće javnosti kroz transparentan proces konsultacija. U dokumentu sa uputstvima se nalazi i odeljak u kome se objašnjava kako obezbediti uspostavljanje dijaloga sa javnošću u toku procesa pripreme izveštaja. Tu se naglašava da je važno široj javnosti pružiti priliku da učestvuje u procesu konsultacija i u ranoj fazi i u njegovim ostalim etapama.

Čitav proces konsultacija sa javnošću i zainteresovanim stranama o nacionalnom izveštaju o sprovođenju odredbi konvencije mogu organizovati ministarstva za životnu sredinu preko Arhus centara. Takođe, Arhus centri mogu biti inicijatori procesa konsultacija sa pomenutim akterima o nacrtu izveštaja, tako što će zatražiti od ministarstava životne sredine da omoguće učešće javnosti na odgovarajući način i daju joj pristup nacrtima izveštaja. Takođe, centri mogu doprineti olakšavanju procesa u okviru koga javnost priprema i podnosi komentare, kao i pomoći da ti komentari budu uključeni u konačnu verziju izveštaja.

U praksi, Arhus centri u Jermeniji, Belorusiji, Gruziji i Tadžikistanu su učestvovali u procesu pripreme nacionalnih izveštaja o sprovođenju odredbi Arhuske konvencije. Na primer, Arhus centri u Jermeniji i Gruziji su objavili nacрте nacionalnih izveštaja na svojim sajtovima čime su oni postali dostupni za komentare javnosti.

2.5.2 Razmatranje poštovanja odredbi

Uputstvo P.22.: Učešće centara u razmatranju poštovanja odredbi. Arhus centri mogu značajno doprineti mehanizmu za poštovanje odredbi konvencije na različite načine i to naročito kroz:

- Širenje informacija o mehanizmu za poštovanje odredbi konvencije;
- Informisanje javnosti o slučajevima koji se odnose na zemlje u kojima centri rade;
- Pomoć stranama koje sprovode odredbe konvencije u sprovođenju odluka kojima im se nalaže poštovanje tih odredbi.

Uputstvo P.23.: Razvijanje svesti javnosti o mehanizmima za poštovanje odredbi. Arhus centri treba da informišu o mehanizmima za poštovanje odredbi konvencije. To može uključivati i distribuciju informacija na nacionalnom i regionalnom nivou o određenim slučajevima koje razmatra Odbor za praćenje sprovođenja konvencije i to putem tematskih prezentacija, obuka, seminara, radionica i drugih sastanaka posvećenih konvenciji, kao i putem davanja uputstava koja se tiču procedure i objavljivanja tih informacija na sajtovima.

Članove Odbora za praćenje sprovođenja konvencije predlažu vlasti i nevladine organizacije koje se bave životnom sredinom. On ima mandat da razmatra pritužbe jedne strane koja se žali na ponašanje druge, kao i pritužbe nevladinih organizacija ili javnosti. Sekretarijat konvencije može takođe pred odbor izneti dokaze o mogućem nepoštovanju odredbi kon-

vencije. Obaveštenja koja daje javnost najčešće su razlog pokretanja mehanizma za razmatranje poštovanja odredbi.

Javnost može da prijavi sledeće probleme za koje se pretpostavlja da proizilaze iz nepoštovanja odredbi Arhuske konvencije:

- Opšte nepreduzimanje neophodnih mera u nadležnosti neke od strana, bilo da se radi o pravnim, regulatornim ili drugim (na primer, institucionalnim ili budžetskim) merama potrebnim za sprovođenje odredbi konvencije što je precizirano u Članu 3, stavu 1 na način koji je u skladu sa ciljevima i odredbama konvencije;
- Zakoni, propisi ili druge mere za sprovođenje odredaba konvencije koji ne ispunjavaju određene uslove navedene u izvesnim odredbama; i
- Određeni događaji, postupci, propusti ili situacije koje pokazuju da se državne vlasti ne pridržavaju odredbi konvencije ili ne nameću njihovo sprovođenje.

Detaljne informacije o mehanizmu za poštovanje odredbi Arhuske konvencije se nalaze na adresi <http://www.unece.org/env/pp/compliance.htm>. Dokument na engleskom i ruskom jeziku sadrži uputstva kako predstavnici javnosti mogu Odboru za praćenje sprovođenja konvencije da prijave ono što smatraju da su slučajevi koji se kose sa Arhuskom konvencijom.

Arhus centri mogu pružati pomoć građanima i nevladinim organizacijama koji nastoje da utiču da vlasti sprovedu odredbe konvencije i da ih se pridržavaju. Na primer, Arhus centar u Tbilisiju, u Gruziji je pružio stručnu pomoć Kavkaskoj mreži nevladinih organizacija (CENN) i Savetu za nadgledanje poštovanja odredbi konvencije u vezi sa pitanjima koja se tiču prijave koje su tada Odboru za praćenje sprovođenja konvencije podnele nevladine organizacije (delovodni broj ACCC/C/2008/35).

Uputstvo P.24.: Pomoć u sprovođenju odluka Odbor za praćenje sprovođenja konvencije. Pomoć koju Arhus centri pružaju vlastima u sprovođenju mera koje se odnose na konkretne slučajeve kršenja odredbi konvencije može obuhvatati, inter alia, i usluge u vezi sa:

- Olakšavanjem dijaloga sa javnošću i drugim zainteresovanim stranama o sprovođenju mera;
- Davanje informacija i uputstava o izvesnim pitanjima;
- Jačanje kapaciteta organa javne uprave.

Uputstvo P.25.: Sprovođenje odluka Odbora za praćenje sprovođenja konvencije na način koji podrazumeva učešće različitih aktera. Arhus centri treba da promovišu opšte sprovođenje mera koje se tiču svih strana, a usmerene su na rešavanje problema kršenja konvencije na transparentan način koji podrazumeva učešće različitih aktera. Pod tim se, inter alia, može podrazumevati organizovanje konsultacija namenjenih javnosti /zainteresovanim stranama o planiranju mera i priprema izveštaja o napretku i konačnih izveštaja o merama koje je su strane preduzele.

Arhus centri imaju važnu ulogu da promovišu proces sprovođenja odredbi Arhuske konvencije u zemljama u kojima su prisutni na način koji podrazumeva učešće različitih aktera. Ta uloga je takođe povezana sa primenom mera Odbora za praćenje sprovođenja konvencije ili Sastanka strana koje se odnose na konkretne slučajeve kršenja konvencije. Do sada su ova tela donela nekoliko odluka koje se tiču poštovanja odredbi konvencije i nalažu sprovođenje preporučenih mera, na primer: odluke Sastanka strana III/6a o Albaniji, III/6c o Kazahstanu, III/6d o Litvaniji.

2.5.3 Mehanizam za prikupljanje i razmenu informacija

Uputstvo P.26.: Pružanje informacija nacionalnim čvorištima mehanizma za prikupljanje i razmenu informacija. Arhus centri mogu pružati pomoć vlastima zemalja u kojima su prisutni dajući informacije iz zemlje i inostranstva nacionalnim čvorištima mehanizma Arhuske konvencije za prikupljanje i razmenu informacija.

Uputstvo P.27.: Centri kao imenovana nacionalna čvorišta. Ministarstvo životne sredine može zatražiti od nacionalnog Arhus centra da održava sajt sa informacijama o sprovođenju odredbi konvencije na nacionalnom nivou i da preuzme ulogu nacionalnog čvorišta mehanizma za prikupljanje i razmenu informacija.

Arhuski mehanizam za prikupljanje i razmenu informacija je uspostavljen radi razmene primera dobre prakse demokratskih procedura u oblasti životne sredine i promovisanja sprovođenja odredbi konvencije. Mehanizam čine:

- Sekretarijat Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE) čija dužnost je da servisira stub konvencije koji obuhvata informisanje („centralno čvorište”);
- Administratori koje imenuju strane ili potpisnici konvencije odgovorni za prikupljanje i pružanje informacija iz oblasti prava, kao i praktičnih informacija o pitanjima vezanim za sprovođenje odredbi konvencije na nacionalnom nivou. Njihove aktivnosti su povezane sa Arhuskim mehanizmom za prikupljanje i razmenu informacija o demokratskim procedurama u oblasti životne sredine („nacionalno čvorište”);
- Druge zainteresovane strane uključene u proizvodnju i razmenu informacija o sprovođenju odredbi konvencije; i
- Tehnička infrastruktura neophodna za pomenutu razmenu informacija, kao što je softver, Internet sajtovi i elektronska pošta.

Arhus centri mogu igrati aktivnu ulogu u pružanju informacija nacionalnim čvorištima mehanizma za prikupljanje i razmenu informacija uspostavljenog u skladu sa Arhuskom konvencijom. Osim toga, nacionalni Arhus centri mogu biti zaduženi da funkcionišu kao tačke kontakta, dajući informacije potrebne za centralno čvorište mehanizma za prikupljanje i razmenu informacija i informišu javnost o tom mehanizmu. U decembru 2008. godine, Arhus centar u Gruziji je dobio priznanje Biroa radne grupe za elektronska sredstva za pristup informacijama za najbolje nacionalno čvorište 2008. godine.

2.6. Promovisanje protokola registrima ispuštanja i transfera zagađenja PRTR

Uputstvo P.28.: Promovisanje ratifikacije Protokola o registrima ispuštanja i transfera zagađenja (PRTR) . Arhus centri treba da igraju aktivnu ulogu u obezbeđivanju da javnost ima bolji pristup informacijama o zagađivanju životne sredine i promovišu ratifikaciju Protokola o registrima ispuštanja i transfera zagađenja (PRTR) uz Arhusku konvenciju. Arhus centri treba naročito da se posvete sledećem:

- Razvoj nadležnosti organa vlasti, firmi i civilnog društva za sprovođenje Protokola o registrima ispuštanja i transfera zagađenja (PRTR);
- Pružanje podrške vlasti da razvije efikasna sredstva i mehanizme izveštavanja o Protokolu o registrima ispuštanja i transfera zagađenja (PRTR);
- Razvijanje svesti svih aktera o Protokolu o registrima ispuštanja i transfera zagađenja;
- Pružanje informacija o praksi koja se u toj oblasti primenjuje u inostranstvu.

Protokol o registrima ispuštanja i transfera zagađenja (PRTR) nalaže firmama zagađivačima da dostave informacije o štetnim materijama koje ispuštaju, kao što su gasovi koji izazivaju efekat staklene bašte, dioktani i teški metali u nacionalni registar koji je dostupan i može se pretraživati preko Interneta. Protokol je usvojen 2003. godine na ministarskoj konferenciji „Životna sredina za Evropu” održanoj u Kijevu, a stupio je na snagu 8. oktobra 2009.

Uputstvo P.29.: Olakšavanje osmišljavanja i uspostavljanja Protokola o registrima ispuštanja i transfera zagađenja (PRTR) na način koji podrazumeva učešće zainteresovanih strana. Arhus centri, naročito oni koji rade na nacionalnom nivou mogu da pomognu vlastima da osmisle i uspostave Protokol o registrima ispuštanja i transfera zagađenja i da što više uključe javnost u aktivnosti, u skladu sa odredbama protokola o učešću javnosti. Pošto se uspostave nacionalni protokoli, Arhus centri treba javnosti da daju informacije i uputstva o načinima pristupa podacima koji se nalaze u protokolu.

2008. godine, Ekonomska komisija Ujedinjenih nacija za Evropu je objavila Uputstvo za sprovođenje Protokola o registrima ispuštanja i transfera zagađenja uz Arhusku konvenciju. Uputstvo ima za cilj da pomogne stranama koje sprovode odredbe konvencije da primene protokol. Dokument je dostupan na engleskom, francuskom i ruskom jeziku na adresi: <http://www.unece.org/env/pp/guidancedocs.htm>

2.7 Aktivnosti na planu primene principa Arhuske konvencije van njenog najužeg okvira

2.7.1 Uputstva usvojena u Alma-Ati o učešću javnosti na međunarodnim forumima

Uputstvo P.30.: Promovisanje sprovođenja uputstava usvojenih u Alma-Ati. Na nivoima na kojima funkcionišu, nacionalni i regionalni Arhus centri treba da promovišu sprovođenje uputstava usvojenih u Alma-Ati koja se tiču primerne principa Arhuske konvencije

na međunarodnim forumima. Tu mogu spadati aktivnosti usmerene na razvijanje svesti organa javne uprave, nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija i davanje informacija i saveta o praktičnim aspektima sprovođenja uputstava usvojenih u Alma-Ati.

Na drugom sastanku strana koje sprovode odredbe Arhuske konvencije održanom 25–27 maja 2005. godine, usvojen je niz uputstava o promovisanju principa pristupa informacijama, učešća javnosti u odlučivanju i dostupnosti pravosuđa na međunarodnim forumima koji se bave pitanjima iz oblasti životne sredine (uputstva iz Alma–Ate). Glavna svrha uputstava iz Alma–Ate je da daju opšta uputstva stranama koje sprovode Arhusku konvenciju. Tekst uputstava na engleskom, ruskom i francuskom jeziku se nalazi na adresi: <http://www.unece.org/env/pp/ppif.htm>.

Uputstvo P.31.: Razmatranje napretka postignutog u sprovođenju uputstava iz Alma-Ate na nacionalnom nivou. Nacionalni Arhus centri mogu razmatrati napredak postignut u sprovođenju uputstava iz Alma-Ate u zemljama u kojima su prisutni. Osim toga, mogu davati informacije o primerima dobre prakse i Sekretarijatu Arhuske konvencije podnositi komentare svojih iskustava koja imaju praktičnu primenu.

Pre trećeg sastanka strana koje sprovode Arhusku konvenciju održanog u Rigi, strane, zemlje potpisnice i druge zainteresovane države, nevladine organizacije, zainteresovani međunarodni forumi i drugi akteri su bili pozvani da komentare, na temu svojih iskustava u sprovođenju uputstava, podnesu Sekretarijatu Arhuske konvencije. Komentare zatim razmatra Radna grupa za učešće javnosti u međunarodnim forumima. U sekretarijat su stigli komentari većeg broja strana i nevladinih organizacija koji su se našli u posebnom dokumentu o rezultatima procesa konsultacija.

2.7.2 Odredbe drugih multilateralnih sporazuma o životnoj sredini koje se tiču prava javnosti u oblasti životne sredine

Arhus centri mogu igrati aktivnu ulogu u olakšavanju sprovođenja odredbi različitih multilateralnih sporazuma o životnoj sredini koji imaju implikacije na planu promovisanja razvijanja svesti javnosti i prava javnosti u oblasti životne sredine. Tu se naročito misli na pitanja vezana za pristup informacijama, učešće javnosti, pristup administrativnim procedurama i pravnim lekovima i osporavanje odluka kojima se ugrožavaju njihova prava u oblasti životne sredine

Uputstvo P.32.: Konkretno usluge vezane za prava javnosti u oblasti životne sredine definisana drugim multilateralnim sporazumima (MEA). Arhus centri, naročito nacionalni, će saradivati sa nadležnim vlastima i osobama zaduženim za kontakt po pitanju sprovođenja različitih multilateralnih sporazuma o životnoj sredini koji sadrže odredbe o razvijanju svesti javnosti i njenim pravima u oblasti životne sredine.

Ovaj pristup će omogućiti Arhus centrima da naprave planove i sprovede izvesne aktivnosti i usluge prilagođene specifičnim potrebama programa koji imaju za cilj razvijanje svesti javnosti, kao i edukativnih programa; centri će, takođe moći da obezbede da informacije budu široko dostupne i omogućiće da se odluke vezane za različite multilateralne sporazume o životnoj sredini donose uz učešće što većeg broja aktera.

U tabeli koja sledi se nalaze informacije o odredbama koje se tiču razvijanja svesti javnosti, pristupa informacijama, učešća javnosti i dostupnosti pravosuđa, a nalaze se u različitim multilateralnim sporazumima o životnoj sredini. U tabeli se takođe daju primeri aktivnosti i usluga vezanih za izvršavanje obaveza koje centri mogu sprovesti u delo.

Tabela 11: Multilateralni sporazumi o životnoj sredini i moguća uloga Arhus centara

Multilateralni sporazum o životnoj sredini	Odredba o pristupu informacijama ili učešću javnosti	Obaveza	Moguće aktivnosti i usluge nacionalnih i regionalnih Arhus centara
Konvencija Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE) o proceni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu.	Član 2	Nalaže se da se omogući učešće javnosti u prekograničnoj proceni uticaja na sredinu	Pružanje pomoći u razvoju nacionalne procedure za učešće javnosti u prekograničnoj proceni uticaja na životnu sredinu (EIA) Promovisanje učešća javnosti u prekograničnoj proceni uticaja na životnu sredinu nuđenjem usluga koje obuhvataju širenje informacija i obezbeđivanje platforme za učešće javnosti tamo gde je to opravdano
	Član 3	Definisanje pravila obaveštavanja javnosti o donošenju odluka	Organizovanje obuke i konsultacija namenjenih organima javne uprave i NVO na temu procedura za učešće javnosti u prekograničnoj proceni uticaja na životnu sredinu
	Član 4	Omogućavanje javnosti da podnosi komentare na dokumentaciju o proceni uticaja na životnu sredinu	Omogućavanje da javnost putem sajtova ima pristup informacijama o procesu donošenja odluka Prikupljanje komentara javnosti (putem konsultacija, javnih rasprava, itd) i podnošenje tih komentara odgovarajućim organima vlasti
Konvencija Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE) o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotokova i međunarodnih jezera	Član 16	Nalaže se da informacije o prekograničnim vodotokovima budu dostupne javnosti Nalaže se da informacije budu dostupne na uvid bez naknade, a da se za kopije može tražiti razumna novčana nadoknada	Održavanje baza podataka i registara o prekograničnim vodenim resursima Organizovanje konsultacija namenjenih javnosti na temu postojećih izvora prekograničnih vodotokova, sistema organa vlasti koji poseduju informacije iz te oblasti, formulacije zahteva, itd. Širenje informacija iz te oblasti putem sajtova, biltena, oglasnih tabli i drugih štampanih i elektronskih sredstava.

<p>Konvencija Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE) o prekograničnim efektima industrijskih udesa</p>	<p>Član 9</p>	<p>Obezbeđivanje pristupa javnosti informacijama o životnoj sredini</p> <p>Otvaranje mogućnosti učešća javnosti u procedurama iz ove oblasti</p> <p>Obezbeđivanje pristupa odgovarajućim administrativnim i sudskim postupcima za pravna i fizička lica</p>	<p>Obezbeđivanje da javnost ima pristup informacionim sistemima i bazama podataka o prekograničnim efektima industrijskih udesa</p> <p>Pružanje pomoći javnosti u upućivanju zahteva organima javne uprave i firmama/ investitorima za dobijanje informacija</p> <p>Objavljivanje podataka i informacija o procedurama iz ove oblasti na sajtovima, činjenje informacija dostupnim zainteresovanoj javnosti (putem mejling lista, biltena i drugih masovnih medija)</p> <p>Davanje saveta predstavnicima javnosti kako da aktivno učestvuju u procedurama donošenja odluka</p>
<p>Konvencija o biodiverzitetu</p>	<p>Član 13</p>	<p>Nalaže se proaktivan pristup informisanju o biodiverzitetu</p> <p>Promovisanje saradnje u osmišljavanju programa edukacije, kao i programa koji imaju za cilj razvijanje svesti javnosti</p>	<p>Širenje informacija putem različitih štampanih medija i u elektronskoj formi</p> <p>Održavanje baze podataka o biodiverzitetu i omogućavanje pristupa javnosti tim bazama podataka.</p> <p>Uključivanje u mreže i diskusione grupe, edukativne i programe usmerene na informisanje, kao i u projekte i događaje</p> <p>Davanje saveta za osmišljavanje tematskih edukativnih programa, kao i programa za razvijanje svesti javnosti</p>
<p>Konvencija Ujedinjenih nacija o borbi protiv dezertifikacije</p>	<p>Član 19, stav 3</p>	<p>Promovisanje saradnje u sprovođenju i pružanju podrške programima koji imaju za cilj razvijanje svesti i edukaciju</p>	<p>Uključivanje u aktuelne mreže, diskusione grupe, edukativne i programe usmerene na informisanje, kao i u projekte i događaje</p> <p>Davanje saveta kako da se osmisle projekti usmereni na razvijanje svesti i edukativni projekt, kao i sprečavanje pretvaranja plodne zemlje u pustinju (dezertifikacije)</p> <p>Ukazivanje na aktuelna pitanja na sajtovima, u biltenima i masovnim medijima</p>

Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama	Član 6	Stranama se nalaže da promovišu i olakšavaju: (i) razvoj i sprovođenje edukativnih i programa usmerenih na razvijanje svesti javnosti o klimatskim promenama i njihovim posledicama; (ii) pristup javnosti informacijama o klimatskim promenama i njihovim posledicama; (iii) učešće javnosti u rešavanju problema klimatskih promena i njihovih posledica i osmišljavanje adekvatnih reakcija na klimatske promene.	Davanje saveta o načinima razvijanja svesti javnosti i edukativnim programima o klimatskim promenama Osmišljavanje tematskih edukativnih kurseva i obuka u školama i na univerzitetima Pružanje saveta javnosti kako i gde pronaći informacije o klimatskim promenama Sprovođenje obuke i konsultacija na temu kako učestvovati u procedurama za donošenje odluka u ovoj oblasti
Protokol o strateškoj proceni stanja životne sredine (SEA) uz konvenciju Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE) o proceni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu.	Član 3	Stranama se nalaže da javnosti pruže pomoć i podršku da ostvari prava na učešće u strateškoj proceni stanja životne sredine	Sprovođenje obuke i davanje saveta javnosti i organima javne uprave o proceduri strateške procene stanja životne sredine
	Član 5	Otvaranje mogućnosti za učešće javnosti u skriningu planova i programa	Objavljivanje planova, programa i informacija na sajtovima uključujući i obaveštenja o procesu strateške procene stanja životne sredine (SEA) Konsultacije namenjene javnosti kako da učestvuje u skriningu planova i programa Sakupljanje (putem konsultacija, javnih rasprava, itd.) komentara o planovima i programima i njihovo podnošenje vlastima
	Član 8	Postavljaju se pravila procedure učešća javnosti u strateškoj proceni stanja životne sredine (SEA)	Sprovođenje obuke namenjene organima vlasti o pravilima učešća javnosti u strateškoj proceni stanja sredine Pružanje pomoći u razvoju procedura u toj oblasti
	Član 10	Nalaže se informisanje javnosti i otvaranje mogućnosti prosleđivanja mišljenja javnosti o nacrtima planova i programima	Objavljivanje nacrtu planova i programa na sajtovima i sakupljanje komentara (putem javnih rasprava, konsultacija namenjenih javnosti) i podnošenje tih komentara vlastima
	Član 11	Obezbeđuje se obaveštavanje javnosti o konačnim odlukama	Pružanje pomoći vlastima u informisanju javnosti o konačnim odlukama putem sajtova, u biltenima koji izlaze periodično, itd.

Protokol o vodotokovima i zdravlju uz konvenciju o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotokova i međunarodnih jezera usvojenu 2002. godine	Član 9	Nalaže se razvijanje svesti javnosti	Pružanje pomoći u osmišljavanju i sprovođenju programa usmerenih na razvijanje svesti javnosti o važnosti i vezi između upravljanja vodotokovima i javnog zdravlja, kao i o važnosti prava javnosti u tom domenu
	Član 10	Nalaže se javnoj upravi da informacije učini dostupnim kada se uputi zahtev za to Nalaže se da se informacije daju na uvid besplatno, a da se za kopije odredi razumna novčana naknada Obezbeđuje se da se informacije objavljuju i tako postanu dostupne javnosti	Obezbeđivanje konsultacija namenjenih javnosti o pravima na korišćenje vode i obavezama koje iz njih proističu prema privatnom i javnom pravu, kao i o tome kako i gde pronaći informacije Promovisanje razvoja integrisanih informacionih sistema o vodi i javnom zdravlju i obezbeđivanje da javnost ima pristup njima Obezbeđivanje konsultacija namenjenih javnosti i javnoj upravi o procedurama za postupanje po zahtevima za dobijanje informacija o vodi i javnom zdravlju Pružanje pomoći javnosti da dobije pristup informacijama o pitanjima koja se tiču vode i javnog zdravlja putem tematskih publikacija, sajtova i medija
Kartagena protokol o biološkoj bezbednosti uz konvenciju o biodiverzitetu	Član 23	Promovisanje i olakšavanje sprovođenja programa usmerenih na razvijanje svesti i edukativnih programa Nalaže se organizovanje konsultacija namenjenih javnosti tokom procesa donošenja odluka	Pružanje pomoći u razvoju i sprovođenju programa usmerenih na razvijanje svesti javnosti i edukativnih programa o genetički modifikovanim organizmima (GMO) Pružanje pomoći u razvoju procedura za učešće javnosti u odlučivanju o genetički modifikovanim organizmima Sprovođenje obuke i organizacija konsultacija o načinima učešća u odlučivanju o genetički modifikovanim organizmima
Stokholmska konvencija o postojanim organskim zagađujućim supstancama (POP)	Član 10	Nalaže se da se obezbedi da javnost ima pristup informacijama o POP, na primer kroz moguće osnivanje informativnih centara na nacionalnom i regionalnom nivou Nalaže se razvoj i sprovođenje programa usmerenih na edukaciju i razvijanje svesti javnosti	Funkcionisanje Arhus centara kao informativnih centara na nacionalnom i regionalnom nivou Pružanje pomoći organima vlasti u formiranju i održavanju baza podataka o postojanim organskim zagađujućim supstancama (POP), širenje informacija putem masovnih medija i publikacija koje su lake za korišćenje

		Nalaze se učešće javnosti u aktivnostima u ovoj oblasti	<p>Pružanje pomoći u razvoju i sprovođenju programa usmerenih na edukaciju i razvijanje svesti javnosti o POP</p> <p>Pomoć u uključivanju javnosti u aktivnosti koje se tiču postojanih organskih zagađujućih supstanci</p>
--	--	---	---

2.8. Mapa puta Arhus centara

Uputstvo P.33.: Mapa puta sadrži uputstva za dalji razvoj Arhus centara. Mapa puta je praktično sredstvo namenjeno novim i postojećim Arhus centrima, osmišljeno sa ciljem da se unapredi razvoj njihovih strategija i akcionih planova, naročito radi definisanja njihovih aktivnosti:

- Podrška postizanju strateških ciljeva Arhuske konvencije;
- Poboljšanje učinka, efikasnosti i uticaja centara.

Za planirane aktivnosti je potrebno navesti vremenski okvir, moguće partnere, potrebne resurse i indikatore učinka.

Uputstvo P.34.: Mapa puta kao sredstvo za planiranje aktivnosti Arhus centara.

Centri mogu koristiti Mapu puta kao osnovu za svoje aktivnosti. Kao takvi, Arhus centri se mogu fokusirati na sve ili na deo predloženih tipova aktivnosti koje se određuju prema lokalnim potrebama i kapacitetima, kao i na podršku sprovođenju elemenata Strateškog plana Arhuske konvencije koji se odnose na ovu oblast, a nalaze se u Mapi puta.

Uputstvo P.35.: Mapa puta kao sredstvo za poboljšanje učinka, efikasnosti i uticaja centara.

Pored osmišljavanja raznih planova aktivnosti i akcionih planova, Arhuscentri treba da posmatraju Mapu puta kao osnovu koja služi za izveštavanje o njihovom učinku; učinak se meri na osnovu indikatora uspešnosti (vidi Odeljak 3 „Merenje uticaja”).

O Mapi puta za Arhus centre koju je osmislio Sekretarijat OEBS-a se raspravljalo na sastanku Arhus centara (održanom 22-23 januara 2009. godine u Beču). Identifikovane su osnovne namere i aktivnosti Arhus centara koje se sprovode u cilju davanja podrške primeni elemenata Strateškog plana Arhuske konvencije (2009-2014) usvojenog na Trećem sastanku strana održanom u Rigi od 11. do 13. juna, 2008. godine. Osim tematskih pitanja, dokument definiše aktivnosti usmerene na poboljšanje učinka i efikasnosti Arhus centara.

Videti Aneks II u kome se nalazi integralni tekst dokumenta „Mapa puta”.

3. *Monitoring i evaluacija*

Potrebno je unaprediti procedure monitoringa i evaluacije Arhus centara. U dole navedenim uputstvima se izlažu načini da se zadovolji ta potreba

Uputstvo M.1.: Zajednički okvir za monitoring, evaluaciju i izveštavanje. Svi Arhus centri treba da primenjuju sličan okvir za monitoring, evaluaciju i izveštavanje o svojim aktivnostima i dostignućima. Taj okvir će omogućiti da se napredak meri u čitavoj mreži Arhus centara i da se poboljša vidljivost njihovih aktivnosti i rezultata. Osim toga, uticaj rada centara treba da bude predmet izveštaja upućenih njihovim odborima, mreži centara, OEBS-u i ostalim zainteresovanim stranama.

Predloženi okvir za monitoring, evaluaciju i izveštavanje se izlaže u napomenama koje slede, a neki šabloni za beleženje indikatora se nalaze u Aneksu. Najvažnija uputstva za svaku od tri faze ovog okvira su data u daljem tekstu, kao i pet glavnih indikatora koje treba da koriste Arhus centri.

Uputstvo M.2.: Stalni monitoring aktivnosti i razvoja. Potrebno je da Arhus Centri kontinuirano nadgledaju sopstvene aktivnosti i razvoj. Sistem za monitoring treba da bude strukturisan tako da je najmanje što treba da omogući godišnje merenje rezultata aktivnosti Arhus centara prema okviru iznetom u Mapi puta i u odnosu na ciljeve koji se tu navode.

Od Arhus centara se očekuje da odaberu delove Mape puta u kojima su sadržani njihovi ciljevi. Centri treba detaljno da izlože svoje aktivnosti (akcioni plan) koje nameravaju da sprovedu u delo da bi postigli odabrane ciljeve. Treba da budu odabrani ciljevi iz obe grupe ciljeva izloženih u Mapi puta, odnosno, i tematski organizacioni ciljevi, Stoga će biti nadgledano ostvarivanje ciljeva iz Mape puta i to samo onih koji odgovaraju i povezani su sa aktivnostima svakog pojedinačnog centra.

Potrebno je da centri elaboriraju indikatore uspešnosti za svaki cilj i aktivnosti povezane sa njim. Takođe je potrebno da centri osmisle i odrede indikatore koji omogućavaju merenje učinka, efikasnosti i uticaja koje ostvaruju postizanjem tih ciljeva. Stoga je od ključne važnosti, kada je reč o merenju, uzeti u obzir kako kvantitativne tako i kvalitativne aspekte.

Uputstvo M.3.: Sistemi evaluacije. Svi Arhus centri treba da uspostave sistem za evaluaciju uticaja njihovih aktivnosti i napretka u ostvarivanju ciljeva. Evaluaciju treba posmatrati prvenstveno kao vežbu koja se sprovodi da bi se iz nje nešto naučilo.

Centri treba da imaju slične okvire za evaluaciju. Preporučljivo je da evaluacija bude jednostavna i fokusirana, pošto su Arhus centri male organizacije sa ograničenim brojem zaposlenih i ograničenim resursima. U suštini, evaluacija treba da odslikava ne samo informacije sakupljene kroz proces monitoringa, već i stavove zainteresovanih strana i osnivača. Stoga je preporučljivo da se do informacija potrebnih za evaluaciju dolazi primenom tri glavne tehnike: direktnog merenja, istraživanja stavova zainteresovanih strana i fokus grupa.

Rezultat procesa evaluacije treba da bude izveštaj o evaluaciji (predloženi format je dat u Aneksu III). Arhus centri treba da pokažu kako su reagovali ili kako će reagovati na nalaze iznete u izveštajima o evaluaciji.

Uputstvo M.4.: Ustanovljavanje procesa izveštavanja. Od Arhus centara se očekuje da zainteresovane strane obavestavaju o rezultatima svojih evaluacija. Izveštaji o evaluaciji treba da budu dostupni javnosti, Godišnji sastanak mreže Arhus centara bi bio glavno mesto za izveštavanje i razgovore o učinku. Predložena struktura izveštaja o evaluaciji centara je data u Aneksu III. Osim toga, rezultate evaluacije treba učiniti dostupnim odborima Arhus centara, zainteresovanim stranama i osnivačima uz pomoć odgovarajućih mehanizama.

Uputstvo M.5.: Osnovni indikatori uticaja. Navedenih pet indikatora su minimum pokazatelja koji Arhus centri treba da koriste radi merenja svog uticaja. Centri treba da usklade metode merenja sa svojim programima.

Tabela 12: Predloženi osnovni indikatori uticaja Arhus centara

Indikatori uticaja	Prikupljanje informacija (tip, metod, period, izvor)
Organi vlasti kojima je pružena pomoć u ispunjavanju obaveza i dužnosti preuzetih potpisivanjem Arhuske konvencije kroz zajednički dogovorenu ulogu ili aktivnosti.	Kvantitativan: Kvalitativan:
Izmerljivi razvoj svesti javnosti, u odnosu na prethodnu godinu, o pravima koje im garantuje Arhuska konvencija.	Kvantitativan: Kvalitativan:
Značajno povećanje obima informacija o životnoj sredini dostupnih široj zajednici putem odgovarajućih informacionih usluga	Kvantitativan: Kvalitativan:
Uspešno okupljanje predstavnika različitih zainteresovanih strana na javnim raspravama organizovanim na teme obuhvaćene konvencijom	Kvantitativan: Kvalitativan:

Poboljšanje sposobnosti zainteresovanih strana da igraju svoju ulogu ili da koriste Arhusku konvenciju.	Kvantitativan: Kvalitativan:
---	---------------------------------

Bitan element napora da se rad Arhus centara učini delotvornijim je obezbeđivanje da svi centri rade na ostvarivanju sličnih ciljeva. U ovim uputstvima se razmatra niz procedura, procesa ili politika koje otelotvoruju takav pristup. Međutim, monitoring i evaluacija, kao i izveštavanje o rezultatima ta dva procesa su od ključne važnosti, pošto omogućavanju centrima da ocene kvalitet i uticaj svog rada u odnosu na konkretne akcione planove i ukupnu stratešku orijentaciju (Mapu puta Arhus centara). Da bi takva ocena bila moguća, potrebno je definisati indikatore ispunjenja navedenih ciljeva (kriterijume učinka).

Osmišljavanje, pisanje i usaglašavanje zajedničkih kriterijuma učinka i procesi vezani za tu oblast predstavljaju važan korak predložen u ovim uputstvima. Ti kriterijumi će obezbediti da centri i strane zainteresovane za njihov rad znaju šta se od njih očekuje, kao i da li ostvaruju svoje ciljeve. Kriterijumi, koji su ovde definisani kao indikatori uspešnosti, treba da budu integrisani u okvir koji obuhvata monitoring, evaluaciju i izveštavanje. Međutim, potrebno je pažljivo razraditi taj okvir u skladu sa opštom svrhom, ulogom i aktivnostima centara. Zbog toga se preporučuje da Mapa puta Arhus centara, koja je glavni izraz strateških ciljeva bude osnova za merenje njihovog učinka.

Ali i monitoring i evaluacija su nešto više od čistog merenja učinka. Njihova svrha je i da se izvuku pouke iz onoga što centri rade i kako rade da bi mogli da poboljšaju svoj učinak u budućnosti. Na početku je važno razjasniti šta se podrazumeva pod monitoringom i evaluacijom:

- Monitoring: Sistematski metod za prikupljanje odgovarajućih informacija/ podataka i proveru da li su aktivnosti u okviru projekta/programa i rezultati u skladu sa ciljevima/odobrenim programom rada i verifikovanje postignutog napretka
- Evaluacija: korišćenje informacija/podataka sakupljenih putem monitoringa, u kombinaciji sa primarnim (na primer: anketa) i sekundarnim (na primer: statistika) izvorima informacija da bi se doneli zaključci ili izvukle pouke o efikasnosti, učinku, postignutom napretku i uticaju aktivnosti koje se sprovode u okviru projekta/programa).⁶

Mogu postojati različiti nivoi kompleksnosti merenja, a time i dubine evaluacije rada centara, od merenja uz pomoć indikatora učinka, preko ishoda (rezultata) do uticaja koji iz toga proističe. Koji će nivo biti odabran zavisi od aktivnosti koja je predmet monitoringa i evaluacije.

⁶ Beleške sa radionice: Automonitoring i autoevaluacija za projekte NVO. Konferencija o umrežavanju partnera u okviru programa PHARE (Program pomoći Evropske unije za zemlje Centralne i Istočne Evrope). Solun, Grčka, 23.-24. jun, 2000.

Stoga, indikatori mogu biti definisani tek kada je završeno pravo planiranje koje omogućava da se izvrši procena učinjenog napretka i dostignuća. Iako mnogi Arhus centri rade na ostvarivanju zajedničkih ciljeva koji su opisani u Mapi puta Arhus centara, metodi ili aktivnosti će se razlikovati u zavisnosti od lokalnih potreba i uslova ili dostupnih resursa. Imajući to u vidu, indikatori koji se koriste za merenje nivoa dostignuća će morati takođe da se razlikuju.

Tako u okvir za monitoring i evaluaciju centara spada sistem za razvoj indikatora, kao deosistema monitoringa. Indikatori su variable i mogu biti kvantitativni ili kvalitativni, ali metod merenja mora biti definisan na početku. U ovim uputstvima se preporučuje sledeći proces:

- 1) U svakom centru treba da bude određena jedna osoba odgovorna za ove aktivnosti.
- 2) Svi Arhus centri će biti dužni da odaberu ciljeve iz Mape puta Arhus centara na čijem će ostvarivanju raditi. Ne treba izgubiti iz vida da se ciljevi izloženi u Mapi puta fokusiraju ili na tematski rad centara (Deo A) ili na nivo organizacionog razvoja (Deo B). U odabir metoda koji će biti primenjen u odlučivanju za koje ciljeve se treba opredeliti treba da budu uključeni upravni odbori Arhus centara i po potrebi predstavnici glavnih zainteresovanih strana.
- 3) Aktivnosti koje će se sprovoditi u nameri da se ostvare odabrani ciljevi treba zatim da budu detaljno razmotrene sa aspekta postupaka, učinka/očekivanih rezultata, vremenskog okvira i potrebnih resursa. U praksi, ta pitanja bi trebalo da budu predmet akcionog plana ili plana programa. Ne treba zaboraviti da se aktivnosti koje su definisane u Mapi puta nazivaju „indikativnim”, a svaki Arhus centar može osmišljavati različite aktivnosti radi ostvarivanja svakog pojedinačnog cilja.
- 4) Pošto su aktivnosti definisane, centri treba da opišu različite indikatore koji će biti korišćeni da bi se utvrdio efekat aktivnosti i nivo ispunjenosti ciljeva. Najbolje bi bilo da se opisani indikatori odnose na učinak sagledan sa različitih aspekata, među kojima su efikasnost, delotvornost i uticaj, stepen ostvarenja ciljeva i napretka aktivnosti (videti dolenađeni uokvireni tekst u kome se detaljnije govori o opisivanju indikatora). Preporučljivo je koristiti i kvantitativne i kvalitativne indikatore, naročito pošto će takav pristup pomoći da se definiše metod za sakupljanje i analizu podataka.
- 5) Informacije potrebne za primenu indikatora treba prikupljati periodično. Period, tip, izvor i metod prikupljanja informacija takođe treba da bude opisan.

Određivanje indikatora uspešnosti

Za okvir za monitoring, evaluaciju i izveštavanje predložen za Arhus centre, određivanje indikatora je od ključne važnosti za uspeh i kredibilitet. Standardno, indikatori se uspostavljaju na različitim nivoima, kao što su ciljevi, aktivnosti ili rezultati. U ovom okviru, indikatori koje određuju centri su usredsređeni na aktivnosti koje će biti sprovedene da bi se postigli ciljevi iz Mape puta. Svrha ovog procesa je da se izvrši procena uticaja centara, uključujući i efikasnost i delotvornost u obavljanju posla i u postizanju postavljenih ciljeva. Stoga se predlaže da se za svaki postavljeni cilj/aktivnost odrede indikatori koji će pomoći da se to definiše.

U praksi, određivanje indikatora može biti teško u zavisnosti od vrste aktivnosti ili cilja koji se meri. Najbolje bi bilo da se ciljevi koji su postavljeni u Mapi puta Arhus centara uklapaju u sledeći SMART model po kome treba da budu: konkretni, izmerljivi, dostizni, realni i da se u njihovom ostvarivanju poštuju vremenski okviri. Ako se osmisle po ovom modelu, ciljevi će biti jasniji. Kakva god da je situacija, za svaki postavljeni cilj ili aktivnost treba odrediti niz indikatora, a tri glavna predviđena tipa su:

Indikator učinka: Jednostavno merenje aktivnosti, na primer broj obrađenih zahteva za dobijanje informacija.

Indikator ishoda/rezultata: Merenje učinka ili rezultata aktivnosti, integrisanje merenja vrednosti, u šta spadaju povećanja i poboljšanja koja su rezultat aktivnosti centara. Tako na primer, može doći do povećanja broja zahteva za informacije na koje je odgovoreno na vreme zahvaljujući uvođenju nove usluge ili njenom unapređenju.

Indikatori uticaja: Pokazuju krajnje konsekvence aktivnosti. Nekada nije jednostavno dokazati da je do promene došlo zahvaljujući određenom projektu, pošto uticaj može postati vidljiv u različitim trenucima (stoga treba razmotriti dugoročne i kratkoročne efekte). Na primer: veće angažovanje određenih organizacija, sektora ili ciljnih grupa u procesu učešća javnosti.

Pri određivanju indikatora takođe treba promisliti o metodu merenja (kvantitativni, kvalitativni ili oba). Jednostavno rečeno, kako će ostvarenje cilja biti prikazano/demonstrirano u praksi i koji podaci će biti sakupljeni? To je važno za proces evaluacije koji sledi kasnije.

Pojednostavljeni način beleženja rezultata je predstavljen u propratnoj tabeli „Rezime akcionog plana” u Aneksu III.

Stvarni proces evaluacije je povezan sa delom kojim je obuhvaćen monitoring. Preporučljivo je da evaluacija po obimu bude selektivna (a ne sveobuhvatna) i što jednostavnija i nedvosmislenija. Time se postiže ograničavanje troškova i resursa zaposlenih. Kao što je pomenuto u odeljku posvećenom monitoringu, preporučljivo je da se u svakom centru odredi po jedna osoba zadužena za organizaciju evaluacije i za prikupljanje i sređivanje rezultata koji se slažu sa indikatorima određenim za svaki postavljeni cilj/aktivnost.

Postoji mnogo metoda za prikupljanje i analizu potrebnih informacija i njihovu evaluaciju. Tri ključna metoda dolaze u obzir za evaluaciju Arhus centara:

- Direktno merenje: sakupljanje podataka koji se mogu kvantifikovati i klasifikovati. O tome se obično vodi interna i kontinuirana evidencija. Među primerima su zahtevi za informacije i finansijski troškovi. – Kvantitativni metod.
- Anketiranje zainteresovanih strana: Centri mogu razmotriti mogućnost prikupljanja podataka putem anketa ili ispitivanja stavova zainteresovanih strana /osnivača ili pak upitnika koje popunjavaju korisnici usluga centara (na primer ispitivanje koliko su zadovoljni uslugama). – Kvantitativni i/ili kvalitativni metod.

- Fokus Grupe: sačinjavaju ih predstavnici glavnih zainteresovanih strana; koriste se za analizu konkretnih/kompleksnih pitanja, određivanje pristupa i prioriteta. – Kvalitativni metod.

Ova tri metoda omogućavaju prikupljanje kako kvantitativnih, tako i kvalitativnih informacija. Potrebno je da svaki metod bude direktno povezan sa indikatorima određenim tokom procesa osmišljavanja monitoringa. Zbog toga je teško propisati vrste podataka i pitanja koje treba istraživati u okviru ovog procesa. Zato je jedna rubrika u Rezimeu akcionog plana (prikupljanje informacija) posvećena ovome.

Potrebno je razmotriti sledeći proces koji se može primeniti na evaluaciju:

- **Priprema:** Odabrati osobu ili osobe odgovorne za proces evaluacije; formulisati metodologiju i plan sprovođenja evaluacije.
- **Prikupljanje podataka:** prikupljanje informacija potrebnih za ostvarivanje svih postavljenih ciljeva i aktivnosti (direktno merenje i anketiranje zainteresovanih strana); obezbeđivanje da se prikupljaju i sređuju informacije o svim postavljenim ciljevima i aktivnostima Arhus centara.
- **Analiza podataka:** provera, analiza i tumačenje sakupljenih podataka, predstavljanje nalaza i diskusija o njima u kojoj učestvuju predstavnici glavnih zainteresovanih strana (fokus grupa); priprema zaključaka i preporuka.
- **Izveštavanje:** predstavljanje zaključaka i preporuka u izveštaju i informisanje o rezultatima (videti informacije u daljem tekstu).

Što se tiče izveštavanja, uputstva se fokusiraju na informisanje o evaluaciji. Razlog za to se nalazi u 8. preporuci „Nezavisne evaluacije” u kojoj se kaže da se godišnji sastanci Arhus centara imaju održavati radi „razmene informacija o postignutom napretku i planovima za budućnost sa predstavnicima raznih zainteresovanih strana”. Stoga, u fokusu izveštaja o evaluaciji treba da budu dve glavne kategorije publike: upravni odbori samih Arhus centara (i glavne lokalne zainteresovane strane) i međunarodni donatori/ zainteresovane strane. Ove dve vrste publike su osnivači koji će pokazivati najveći interes za uticaj centara, a time imati i najveću moć da utiču na njihovu održivost u budućnosti.

Preporučuje se da centri prave izveštaje o evaluaciji najmanje jednom godišnje. To može biti sastavni deo pripreme uobičajenih godišnjih izveštaja ili vreme objavljivanja može biti usklađeno sa terminom predloženog sastanka Arhus centara ili drugih sastanaka uprave/ odbora. Naravno, potrebno je voditi računa da tajming za pravljenje tih izveštaja bude takav da doprinosi smanjenju opterećenja zaposlenih.

Moguća struktura izveštaja o evaluaciji koji se prave u centrima je data u Aneksu III. Takav format izveštaja može izgledati težak, ali baveći se pitanjima obuhvaćenim pomenutim formatom, centri će sigurno istaći glavna pitanja koja se tiču njihovog učinka i uticaja.

Koji god pristup centri odaberu, ti izveštaji bi mogli da budu značajna tema na predloženim godišnjim sastancima Arhus centara, pošto obuhvataju evaluaciju učinka i daju koristan stimulans planiranju budućih aktivnosti. Možda se od izveštaja svih centara može napra-

viti opšti izveštaj za mrežu Arhus centara. Takav izveštaj može biti koristan, ne samo za upravljanje centrima i njihov razvoj, već i za potrebe komunikacije i proaktivnog pružanja pomoći na terenu.

Širenje informacija o rezultatima monitoringa i evaluacije ne mora da bude ograničeno na predloženi izveštaj. Postoje drugi metodi koji mogu i treba da obezbede dalje širenje ovih materijala. U takve metode spadaju: priprema rezimea/sažetih biltena u kojima se opisuju aktivnosti ili projekti, zaključci i preporuke; objavljivanje rezultata u godišnjim izveštajima; sastavljanje tematskih izveštaja u kojima se predstavljaju teme i primeri iz posebnih studija; objavljivanje materijala (aktivnosti i rezultata) na sajtovima centara, predstavljanje rezultata na seminarima, konferencijama, radionicama ili PR događajima; diskusije o rezultatima sa predstavnicima zainteresovanih strana. Na taj način će centri će pokazati da imaju zdrav i proaktivan odnos prema sopstvenoj odgovornosti prema predstavnicima zainteresovanih strana i osnivačima. Takvo širenje informacija je integralni deo Plana komunikacija.

4. Potrebe za resursima i razvojne potrebe

Arhus centri treba najmanje jednom godišnje da prave procenu resursa potrebnih za sprovođenje svog programa. Takva procena će se uglavnom bazirati na nizu planova i budžeta u kojima se definišu potrebni finansijski i materijalni resursi. Centri treba da naprave procenu budžeta potrebnog za svoj rad i planirane aktivnosti, uključujući i troškove razvoja. Planovi vezani za ljudske resurse (interni i eksterni) i potrebe koje se tiču infrastrukture takođe treba da budu uračunate, kao i sve investicije u razvoj kapaciteta. Da bi se obezbedila finansijska sredstva koja će podmiriti planirane potrebe, trebalo bi napraviti strategiju finansiranja. Glavni elementi koje treba razmotriti su opisani u uputstvima koje slede.

U okviru analize pod nazivom „Nezavisna evaluacija” razmatrani su resursi koji se tiču, uglavnom, izvora finansiranja kojima se obezbeđuje rad Arhus centara. Osim definisanja broja zaposlenih, nije rađena procena drugih vrsta ljudskih ili infrastrukturnih resursa. Osim toga, nije rađena evaluacija potreba za resursima (kadrovskim ili infrastrukturnim) u odnosu na aktivnosti ili program centara. Takođe, nije rađena formalna procena potreba u oblasti obuke u odnosu na potrebni nivo stručnosti zaposlenih u centrima.

U različitim memorandumima o osnivanju Arhus centara koje su potpisali OEBS i zemlje domaćini, donekle se definišu resursi koje različite strane treba da stave na raspolaganje. Tu spadaju lokacija centra, a time i smeštaj; oprema i nameštaj; publikacije i materijal; troškovi održavanja sajta i Interneta i obezbeđivanja obroka za zaposlene. Ovaj opis je koristan za definisanje osnovnih infrastrukturnih potreba centara i predviđenog broja zaposlenih. Međutim, dalji razvoj aktivnosti centara i profesionalizacija mogu nametnuti dodatne potrebe.

Što se tiče stvarnih potreba razvoja, u smislu infrastrukture i razvoja kapaciteta, one se moraju definisati za svaki centar posebno. Međutim, tokom sastanka Arhus centara održanog u Beču u januaru 2009. godine, predstavnici svakog centra učesnika su skrenuli pažnju na neki od izazova u sferi infrastrukture ili kapaciteta:

- Ograničeni ljudski resursi: Nekoliki centri imaju samo jednog zaposlenog što nije dovoljno da bi ove organizacije obavljale ulogu koja se od njih očekuje.
- Potrebe za obukom: Obuka zaposlenih je neophodna da bi oni postali priznati stručnjaci. Jedna bitna oblast koja je pomenuta sprovođenje u delo principa trećeg stuba, što znači da je potrebna obuka zaposlenih na temu zakona koji regulišu oblast životne sredine.
- Potrebe u sferi usavršavanja veština: Direktori/koordinatori imaju veliki broj zadataka i zato se od njih očekuje da vladaju širokim spektrom veština. Centri su ukazali da je usavršavanje potrebno u sledećim oblastima: optimizacija resursa, upravljanje finansijama, posredovanje i olakšavanje sprovođenja aktivnosti.
- Ograničeni tehnički kapaciteti: na primer, za održavanje sajtova centara ili pravljenje baza podataka
- Proširenje aktivnosti: planovi za otvaranje lokalnih oblasti nisu ostvarivi bez neophodnih resursa.

Ovaj spisak ukazuje na razvojne potrebe koje su prepoznali sami centri. Stoga je neophodno detaljnije proučiti navedena pitanja, a uputstva o tome koji pristup odabrati su data u odeljcima koji slede.

4.1 Ljudski resursi

4.1.1 Kadrovske potrebe i najvažnije sposobnosti zaposlenih

Uputstvo R.1.: Planiranje ljudskih resursa. Arhus centri treba da naprave procenu potreba za kadrovima, imajući u vidu svoju ulogu i funkciju koja se definiše putem planiranih aktivnosti. U okviru plana aktivnosti, potrebe za kadrovima se definišu za svaku aktivnost ponaosob. Kada se sve one saberu, moguće je utvrditi ukupne potrebe na planu ljudskih resursa (internih i eksternih). To spada u Procenu resursa i plan. Za svako ovako definisano radno mesto treba da postoji „opis posla” koji se uklapa u standardnu osnovnu strukturu. Na osnovu toga je moguće odrediti najvažnije sposobnosti neophodne za obavljanje poslova na raznim radnim mestima.

Primer okvira je dat u Aneksu V. Osim toga, pomenuti okvir pruža mogućnosti bavljenja pitanjem učinka zaposlenih.

U dokumentu pod nazivom „Nezavisna evaluacija” se navodi da mnogi Arhus Centri imaju samo jednog zaposlenog. Iako su to uglavnom lokalni centri, izgleda da je broj od dva do četiri zaposlena standardno rešenje kojim se zadovoljavaju potrebe za sprovođenje trenutnih aktivnosti. Dakle, moguće je identifikovati nekoliko ključnih radnih mesta:

- Direktor ili koordinator Arhus centra
- Menadžer(i) projekata ili referent(i)
- Asistent u kancelariji/službenik zadužen za administrativne poslove

Druga moguća radna mesta, u zavisnosti od aktivnosti Arhus centara mogu biti: ekspert za informisanje, ekspert za informacione tehnologije, računovođa/knjigovođa, pravnik i službenik zadužen za obuku. Poslove predviđene opisom nekih radnih mesta mogu obavljati osobe koje nisu članovi kolektiva (na primer posao računovođe) ili volonteri. Volontiranje je izvodljivo rešenje i može podrazumevati angažovanje klasičnih volontera (kao što su studenti ili članovi organizacije Peace Corps), kao i učešće NVO koje daju doprinos poklanjajući svoje vreme, profesionalne usluge firmi ili rad službenika koje su vlasti premestile da rade u Arhus centrima.

Troškovi ovakvog angažovanja kadrova zavise od tržišne cene njihovog rada u svakoj pojedinačnoj zemlji i od statusa centra. Dakle, nije lako proceniti raspon plata i troškove vezane za ljudske resurse.

Za sva radna mesta treba da postoji opis poslova u kome bi bile navedene dužnosti i odgovornosti, potrebne kvalifikacije i mesto u hijerarhiji. Opis treba da se zasniva na objek-

tivnim informacijama dobijenim putem analize poslova, kao i na razumevanju koje su sposobnosti i veštine neophodne za izvršavanje zadataka, ali i potreba koje nameće rad organizacije. U opisu treba da se nalazi: naziv radnog mesta i njegova pozicija u odnosu na druga radna mesta (hijerarhija i supervizija); zadaci/funkcije i odgovornosti, potrebna znanja i veštine; kao i uslovi rada, sredstva i oprema koja se koristi u radu.

Najbolje je definisati kompetenciju za obavljanje poslova da bi se obezbedilo zapošljavanje odgovarajućih kadrova i da obuka bude fokusirana prema potrebama, te da se sposobnosti usmeravaju na učenje. Kompetencija podrazumeva sposobnosti neophodne za obavljanje određenog posla ili funkcije, dok se u opisu radnog mesta nabrajaju zadaci i odgovornosti. U Aneksu V se predlaže pristup klasifikovanju kompetencije.

Dugoročno, politika upravljanja ljudskim resursima doprinosi boljoj proceni kadrovskih potreba centara, kao i razumevanju odgovornosti zaposlenih i ciljeva u radu. Time se stvara solidna osnova za upravljanje kadrovima i procenu učinka.

4.1.2. Potrebe razvoja kapaciteta

Uputstvo R.2.: Procena i planiranje potreba razvoja kapaciteta. Arhus centri treba redovno da prave procenu potreba razvoja kapaciteta (za razliku od razvoja kapaciteta u okviru tematskih ciljeva) i da naprave plan za nabavku svega potrebnog i sprovođenje u delo zaključaka iznetih u proceni. To je deo Procene resursa i plana, ali i element organizacionih ciljeva navedenih u Mapi puta, odnosno, ukupnog plana aktivnosti.

Takva procena se zasniva na strukturisanom procesu (videti dolenađene beleške) i na potrebama obučavanja pojedinih zaposlenih koje su identifikovane kroz potrebnu kompetenciju (videti tačku 4.1.1).

U tekstu cilja B.2 Mape puta Arhus centara se kaže da treba ojačati kapacitete Arhus centara da bi mogli bolje da odgovore na izazove sprovođenja Arhuske konvencije. Odgovarajuća aktivnost (B.2.1) je identifikovanje potreba za razvojem kapaciteta zaposlenih u Arhus centrima i organizovanje obuka u nacionalnim i regionalnim centrima. Taj plan će biti deo opšteg plana aktivnosti.

Jednostavni okvir za procenu potreba za obukom je dat u Aneksu V i deo je predložene procene resursa. Može se koristiti za razvoj sveobuhvatnije procene potreba. Osim toga, nakon definisanja kompetencije za svako radno mesto (videti 4.1.1) ciljevi vezani za učenje ili obuku mogu biti postavljeni za svakog zaposlenog ponaosob. Međutim, može se pretpostaviti postojanje nekih glavnih oblasti koje se obrađuju tokom obuke:

- Strateško planiranje aktivnosti
- Strategije za prikupljanje finansijskih sredstava
- Strategije za komunikaciju i/ili odnose sa javnošću
- Upravljanje finansijama

- Sistemi upravljanja projektima
- Savetodavne usluge
- Organizacija i planiranje na nivou zajednica
- Pravljenje i održavanje baza podataka
- Procena uticaja na životnu sredinu
- Pravna regulativa i osmišljavanje politike u oblasti životne sredine
- Pravno zastupanje
- Pregovaranje/olakšavanje
- Javni skupovi
- Učešće javnosti.

4.2. Infrastruktura

Uputstvo R.3.: Inventar infrastrukture i planiranje. Svi Arhus centri treba da sagledaju kancelarijske potrebe, odrede koja im je oprema potrebna i naprave plan nabavke; to je deo opisane Procene resursa. U njoj treba da se nalazi opis onoga što je dostupno, gde je potrebno, kao i plan zajedno sa izdvajanjima iz budžeta.

Otvaranje Arhus centara podrazumeva sledeću osnovnu infrastrukturu – videti tabelu 13 (rađenu prema potrebama centara koji rade na nacionalnom nivou). Centri treba ovo da koriste kao osnovu koju će prilagođavati lokalnim potrebama i projektima (širi spisak opreme je dat u Aneksu V). Pri kupovini materijala se treba voditi vrednostima centara i odnosom cene i kvaliteta.

Tabela 13: Osnovne infrastrukturne potrebe Arhus centara.

Kancelarija	<p>Kancelarija treba da se nalazi na dobroj lokaciji (u centru ili blizu redovnih linija gradskog prevoza) i u dobro obrezbeđenoj zgradi do koje se može lako doći. U kancelariji treba da se osećaju prijatno i zaposleni i posetioci, a same prostorije treba da budu u dobrom stanju. Izgled entrijera treba da bude usklađen sa imidžom Arhus centara.</p> <p>Kancelarijski prostor treba da bude dovoljan za broj zaposlenih koji su stalno prisutni. Takođe, potrebno je obezbediti prostor za sastanke (za najmanje 15 osoba), privremeno angažovano osoblje i biblioteku, kao i kantinu i toalete koje mogu koristiti zaposleni i posetioci.</p>
Oprema	<p>Desktop ili laptop kompjuter za svakog zaposlenog</p> <p>Softver (komplementaran sa drugim Arhus centrima)</p> <p>Štampač</p> <p>Kopir aparat</p> <p>Pisaća mašina</p> <p>Projektor</p> <p>TV/DVD plejer</p> <p>Nameštaj: stolice, stolovi, ormari za kartoteku, police</p> <p>Osvetljenje</p>

Potrošni materijal	Toneri i kertridži po potrebi Zidne i flip chart table za prezentacije Kancelarijski materijal: koverta, papir, olovke, spajalice bušilice za papir Hrana, sredstva za čišćenje
Komunikacije	Telefoni, mobilni telefoni za osoblje na terenu Faks mašina Pristup Internetu i hosting za sajt

4.3. Potrebe i izvori finansiranja

Potrebno je da Arhus centri razviju sistem upravljanja finansijskim sredstvima koji bi obuhvatao:

- (a) Detaljni pregled budžeta neophodnog za funkcionisanje centra. Kao osnova treba poslužiti potrebe centra, a njih treba detaljno obrazložiti u formi budžeta koji se bazira na planiranim troškovima funkcionisanja centra, kao i troškovima sprovođenja programa.
- (b) Finansijsku politiku koja dovodi do primene integrisanih sistema upravljanja finansijama
- (c) Stvaranje fonda koji bi predstavljao obaveznu rezervu finansijskih sredstava.

Uputstvo R.4.: Razvijanje strategije finansiranja. Arhus centri treba da razviju strategiju finansiranja koja ima za cilj obezbeđivanje održivog funkcionisanja centara. Strategijom treba da budu obuhvaćeni različiti izvori prihoda i pristupi finansiranju. Takva strategija pomaže da se omogući kontinuirani rad centara i usmerena je na diversifikaciju izvora prihoda i načina stvaranja prihoda, kao i na pružanje podrške redovnom planiranju u oblasti finansija, obezbeđivanje da su finansijski sistemi uspostavljeni, građenje dobrog imidža u komunikaciji sa zainteresovanim stranama i finansijsku autonomiju centara.

Beleške o razvoju sistema upravljanja finansijama se nalaze u daljem tekstu. Detalji finansijske strategije se dodatno razmatraju u Aneksu VI.

U „Nezavisnoj evaluaciji” se na temu finansijske održivosti Arhus centara kaže sledeće: „Što se tiče finansijske održivosti potrebno je imati u vidu da mnogi centri još uvek, delimično ili u potpunosti zavise, od pomoći OEBS-a. U takvoj situaciji su uglavnom centri u oblastima kao što su Vlora i Skadar (Albanija), Oš (Kirgistan), Gardabani i Marneuli (Gruzija), Gazah i Gandža (Azerbejdžan).” Primećeno je i da se centri u Tbilisiju i Dušanbeu čiji se rad se zasniva na sprovođenju projekata veoma oslanjaju na finansijsku pomoć OEBS-a. Situacija u Jermeniji gde se centri uglavnom finansiraju iz budžeta centralne ili regionalne vlasti predstavlja dobar primer podele troškova i održivog rada.

Čini se da planiranje finansiranja u Arhus centrima nije na zadovoljavajućem nivou, pošto se osnivaju uglavnom iz sredstava namenjenih za projekte, zbog čega planiranje finansiranja

za njih često predstavlja izazov. S obzirom da se centri finansiraju ili iz sredstava koje obezbeđuju vlasti ili iz donacija OEBS-a, takav način finansiranja može predstavljati prepreku za prihvatanje i razvoj sistema planiranja finansiranja i upravljanja koji bi se više zasnivao na poslovnim principima. Međutim takav pristup će se tražiti od centara, pošto moraju težiti da obezbede održivost svog rada.

Zbog toga se u ovim uputstvima preporučuje:

- Pravljenje detaljnih budžeta poslovanja centara i budžeta projekata, kao i sprovođenje pragmatičnije politike prema donatorima i u trošenju sredstava iz budžeta centara. (U praksi se može desiti da cene usluga centara nisu adekvatne i da direktori nemaju potrebno znanje o planiranju budžeta)
- Primena integrisanog sistema finansijske politike i sistema koji omogućavaju bolju komunikaciju i informisanje
- Pravljenje strategije finansiranja ili analiza mogućnosti finansiranja. Tu mogu spadati koraci koji se preduzimaju da bi se obezbedila rezerva gotovinskih sredstava (obavezna rezerva), pošto centri nemaju „sopstvena” finansijska sredstva (kao što je obavezna rezerva čime bi se pomoglo upravljanje tokovima gotovine, razvoj infrastrukture ili ljudskih resursa ili finansiranje projekata) i gotovo u potpunosti zavise od osnovne finansijske pomoći za pokrivanje troškova zapošljavanja i funkcionisanja. Osim toga, centri treba da nastoje da prave predloge aktivnosti koje bi bile finansirane uz pomoć drugih mehanizama. Tako bi se zaposleni uverili da je budućnost centra u njihovim rukama i da centar nije projekat kratkog veka.

Ključni korak je prihvatanje realistične strategije finansiranja (i politike vezane za tu strategiju) sa ciljem da se obezbedi veća autonomija Arhus centara, te da oni postanu „odgovorniji” za tržišno upravljanje finansijskim sredstvima i svesniji koristi od takvog pristupa (videti Aneks VI u kome, se daje više informacija o planiranju održivog rada i strategiji finansiranja).⁷

Takođe, detaljni opis budžeta neophodnog za funkcionisanje centara (sa glavnim kategorijama, na primer: zapošljavanje, direktno i angažovanje spoljnih saradnika/ zaključivanje podugovora i pregled stavki budžeta za projekte sa opštim troškovima (infrastruktura, administracija, tehnologija, itd.) treba da se koriste sistematski. Treba da su povezani sa glavnim planom aktivnosti i sa planovima koji se tiču drugih resursa (videti tačku 4.). Ovi postupci će za rezultat imati oblik finansiranja centara koji karakteriše nadoknada troškova (centri uspevaju da nadoknade sve troškove rada, projekata ili usluga), umesto finansiranja po osnovu budžeta pojedinačnih projekata.

⁷ N.B.: Centri koji rade pod okriljem organa vlasti treba da prave izveštaje o trošenju sredstava i finansiranju odvojeno od ministarstva pod čijim okriljem funkcionišu.

5. Komunikacija: Proaktivno delovanje na terenu i umrežavanje

„Bolje je komunicirati efikasno sa manjom publikom nego loše sa velikom.” Izvor: Aim Higher, program britanske vlade.

Uputstvo C.1.: Fokusirane komunikacione aktivnosti. Svi Arhus centri treba da pripreme i sprovedu komunikacionu strategiju i akcioni plan čija svrha je razvijanje svesti o inicijativama centara i poboljšanje njihove vidljivosti (Mapa puta B.3). Davanje prioriteta ciljnoj publici je veoma važno za delotvornost ove aktivnosti. Time treba da bude obuhvaćen niz planiranih aktivnosti, za koje su obezbeđena sredstva, čija ciljna grupa su najvažnije zainteresovane strane, a namera je i da se poboljša umrežavanje Arhus centara. Stoga su elementi ovog plana podeljeni na dve odvojene oblasti: jedna se odnosi na proaktivno delovanje na terenu, a druga na umrežavanje. Plan treba, gde je to moguće, da bude usklađen sa Komunikacionom strategijom Arhuske konvencije.

Standardni komunikacioni plan se razmatra u daljem tekstu u odeljku „Beleške”. U Aneksu IV se daje predlog sadržine plana kao i pristupa.

U Mapi puta Arhus centara, u odeljku koji se tiče funkcionisanja centara (B.), navodi se nekoliko ciljeva ili aktivnosti koje su identifikovane kao „glavne aktivnosti koje imaju za cilj poboljšanje učinka, efikasnosti i uticaja Arhus centara” po pitanju komunikacija. One se mogu podeliti na proaktivno delovanje na terenu i akcije na planu umrežavanja:

Proaktivno delovanje na terenu:

- B.1.2 Doprinos razumevanju uloge zainteresovanih strana
- B.3. Cilj; razvijanje svesti o inicijativama centra i poboljšanje njihove vidljivosti.
- B.3.2. Bolja komunikacija sa lokalnim i nacionalnim medijima.
- B.3.3. Uspostavljanje mehanizama kojima se obezbeđuje da se u većoj meri razvije svest zainteresovanih strana na lokalnom nivou o centrima, a posebno o inicijativama kojima se nastoji da se pobudi interesovanje žena i mladih za učešće u aktivnostima.

Umrežavanje:

- B.3.4. Mreža Arhus centara funkcioniše kao mreža za komunikaciju o životnoj sredini u okviru strategije o životnoj sredini za zemlje u Istočnoj Evropi, na Kavkazu i u Centralnoj Aziji (EECCA).
- B.3.5. Doprinos Komunikacionoj strategiji Arhuske konvencije.

Ovo uputstvo je usredsređeno na potrebu da svi centri pripreme komunikacioni plan u koji će biti uključene i aktivnosti iz oblasti proaktivnog delovanja i umrežavanja. Jednostavno rečeno, to je pisani dokument u kome se opisuje kako jedan Arhus centar organizuje komunikaciju. Sastavljanje komunikacijskog plana zahteva da se uloži trud. U suštini, u planu se definiše:

- Šta treba postići (komunikacioni ciljevi)
- Kako se mogu ostvariti te namere (ciljevi ili program rada)

- Na koga će komunikacija biti usmerena (ciljna publika)
- Načini da se ciljevi ostvare (sredstva i vremenski okvir)
- Kako meriti rezultate komunikacije (evaluacija).

Pošto komunikacija obuhvata sve vrste pisane, govorne i interakcije u elektronskom obliku (interne i eksterne), onda neizostavno podrazumeva veliki broj formata. Takođe, pošto se planom predviđaju razne aktivnosti i potrebni resursi (zaposleni, vreme, oprema, finansijska sredstva i dr.), komunikacioni plan treba da bude usklađen sa opštim planom aktivnosti centra, posebno pošto su ciljevi u oblasti komunikacije sadržani u Mapi puta Arhus centara.

Materijal na osnovu koga se piše plan treba da potiče iz više izvora. Međutim, sledeći su preporučeni za Arhus centre: opis misije centra (videti gorenavedeni strateški okvir) i plan aktivnosti, zaposleni, odbor, a možda i fokus grupa koje čine predstavnici najvažnijih zainteresovanih strana.

Standardni proces pravljenja komunikacionog plana se sastoji od sledećih elemenata:

- Kontrola komunikacija
- Definisanje namera
- Definisanje ciljne publike
- Definisanje ciljeva
- Identifikacija sredstava
- Pravljenje plana aktivnosti
- Evaluacija rezultata.

Predloženi format komunikacionog plana je dat u Aneksu IV, kao i predloženi pristupi ili sadržaj koji se odnosi na Arhus centre.

5.1 Zainteresovane strane i odnosi sa njima

Uputstvo C.2.: Odnosi sa glavnim zainteresovanim stranama. U komunikacionom planu, Arhus centri daju prioritet glavnim zainteresovanim stranama i definišu konkretan oblik odnosa (poruke, pristupi metodi) i sa svakom od njih. To predstavlja glavni deo aktivnosti centara na planu komunikacije.

Glavne zainteresovane strane su:

- Centralne i lokalne vlasti (u zavisnosti na kom nivou centri rade)
- Osobe zadužene za kontakt po pitanju sprovođenja odredbi Arhuske konvencije na nacionalnom nivou
- Organizacije civilnog društva
- Mediji
- Privrednici investitori
- Međunarodni partneri, OEBS & Sekretarijat Arhuske konvencije pri Ekonomskoj komisiji Ujedinjenih nacija za Evropu
- Glavni donatori.

5.2 Mreža Arhus centara

Uputstvo C.3.: Mreža Arhus centara. Komunikacioni plan doprinosi boljem umrežavanju centara. To ima za svrhu poboljšavanje njihovog zajedničkog profila, unapređenje kapaciteta, razmenu informacija i dobre prakse.

Potrebno je osmisliti i dogovoriti nekoliko aktivnosti koje će biti sprovedene zajednički u mreži. Treba da bude oformljena mrežna radna grupa, koju čine zaposleni u centrima i eksperti. Takođe, mehanizme mogu pripremati i predlagati centri individualno ili nekoliko centara zajedno, a zatim ih podeliti sa drugima u celoj mreži. Preporučuje se da se aktivnosti u mreži razvijaju po fazama. Osim toga, materijalna sredstva treba da se traže i raspoređuju, recimo, na centralizovan način u formi zajedničkog projekta.

Neke od glavnih aktivnosti u oblasti umrežavanja mogu biti: održavanje godišnjih sastanaka Arhus centara; stvaranje zajedničkog nastupa u odnosima sa javnošću (logo, materijali mreže centara); bilteni novosti ili izveštaji koje centri prave zajednički, zajednička diskusiona grupa ili Internet forum namenjen zaposlenima u centrima; centralni sajt sa linkovima koji vode do sajtova centara članova mreže, razmena informacija o ishodima i rezultatima projekata; pravljenje zajedničkih baza podataka; osmišljavanje predloga za prekograničnu saradnju i/ili uključivanje zaposlenih u drugim centrima u aktivnosti vezane za projekte; razmena zaposlenih i obilasci terena.

Što se tiče pitanja vezanih za komunikaciju, u izveštaju pod nazivom „Nezavisna evaluacija” navode se koraci koje je potrebno preduzeti radi unapređenja rada Arhus centara. To su: priprema komunikacione strategije i umrežavanje većeg broja centara.

Tokom sastanka Arhus centara održanog u januaru 2009., predstavljena je inicijativa Sekretarijata Arhusku konvencije pri Ekonomskoj komisiji Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE), da se napravi komunikaciona strategija za sprovođenje odredbi Arhuske konvencije. Izrada strategije je još uvek u toku i trebalo da o tome diskutuje Biro u julu 2009. Zbog redosleda događaja, predloženo je da strategija Arhuske konvencije može imati koristi od strategije centara, a pošto su za strategiju konvencije potrebni partneri koji će je sprovođi, centri tu mogu igrati važnu ulogu.

Na istom sastanku, izneto je nekoliko preporuka u vezi pristupa koji Arhus centri treba da primene u oblasti komunikacije, proaktivnog delovanja i umrežavanja. Među važnijim su preporuke da:

- Komunikacijska strategija svih centara treba da proizilazi iz Mape puta i da je osnažuje
- Centri treba da prepoznaju svoje prednosti i specifičnosti (ono što ih razlikuje od ostalih). To se može učiniti stvaranjem brenda ili korporativnog imidža čime će se povezati ono što se želi saopštiti. Glavni elementi su zajednička izjava o misiji koja se želi sprovesti u delo, vizija, logo ili moto

- Identifikacija glavne ciljne publike i ciljnih grupa (ključnih zainteresovanih strana): nije moguće obratiti se svima, zato centri treba da definišu prioritete. Zato je potrebno napraviti analizu kolika je potražnja za uslugama centara među različitim zainteresovanim stranama, kao i potreba samih centara.
- Komunikacioni kanali: potrebno je obezbediti da metodi i kanali komunikacije budu primereni ciljnoj publici. Koji su postojeći komunikacioni kanali i kojima se daje prednost? Centri treba da vode računa o kulturnim posebnostima, da koriste jasan jezik i tehnološka rešenja primerena publici, naročito kada rade sa ruralnim zajednicama i najširoj javnošću.
- Centri treba da naprave radni plan za komunikacionu strategiju u kome bi se našao detaljni budžet (na primer, za komunikacionu strategiju bi bilo izdvojeno 5-15% ukupnih budžeta), uz odgovarajući monitoring, evaluaciju i saopštavanje reakcija.
- Na početku, Arhus centri treba da odrede pitanja oko kojih će se umrežavati, uključujući i analizu svrhe, potrebe i mehanizama umrežavanja. Možda će biti potrebna procena kakve su potrebe umrežavanja kao i saradnja sa drugim profesionalnim mrežama (na primer, Green Spider⁸).
- U mreži Arhus centara, razmena efikasnih metoda rada ili komunikacije je od ključne važnosti. To je naročito bitno kada je reč o informisanju o zakonskim rešenjima. Može se razmotriti i mogućnost sklapanja partnerstava van centara.
- Razmena i obilasci terena treba da budu uključeni u program umrežavanja centara. Proces razmene bi mogao da bude osmišljen tako da obezbeđuje da su posete fokusirane, korisne i zasnovane na deljenju primera dobre prakse sa drugima. Osim toga, u ove aktivnosti bi mogli biti uključeni i predstavnici najvažnijih zainteresovanih strana.
- Svaki centar treba da ima osobu zaduženu za resurse ili kontakt osobu (referenta za komunikaciju). Njihov zadatak je da centar učine prepoznatljivijim i treba da imaju uvid u resurse i informacije kojima centri raspolažu.

8 Evropska mreža koja okuplja stručnjake za komunikaciju specijalizovane za oblast životne sredine

3. Propratni aneksi

<i>I.</i>	<i>Sažetak uputstava</i>	<i>68</i>
<i>II.</i>	<i>Mapa puta Arhus centara</i>	<i>80</i>
<i>III.</i>	<i>Merenje uticaja: mehanizam za monitoring i izveštavanje i kriterijumi evaluacije</i>	<i>90</i>
<i>IV.</i>	<i>Komunikacija, proaktivno delovanje i plan umrežavanja</i>	<i>92</i>
<i>V.</i>	<i>Plan resursa: ljudski resursi i infrastrukturne potrebe</i>	<i>98</i>
<i>VI.</i>	<i>Plan za održivost u radu: strategija finansiranja i finansijski mehanizmi</i>	<i>104</i>
<i>VII.</i>	<i>Bibliografija</i>	<i>109</i>

Aneks I. Sažetak uputstava

1. Institucionalna pitanja

	PITANJE	UPUTSTVO
I.1	Zajednički strateški okvir.	Svi Arhus centri treba da razvijaju strateški okvir delovanja u koji spadaju dokumenti u kojima se izlažu vizija, misija i vrednosti, kao i opis organizacione strukture. Iako delom moraju biti različiti zbog razlika u načinima institucionalnog utemeljenja centara, strateški okviri treba da budu prilično međusobno slični.
I.2	Neophodno je da Arhus centri budu zvanično priznati	Po pravilu, trebalo bi da status Arhus centara kao specijalizovanih institucija priznaju organi zaduženi za životnu sredinu na nivou cele države i/ili lokalnih samouprava, odgovarajuće NVO koje se bave tom oblašću, drugi partneri i međunarodne organizacije. To može biti učinjeno dekretom vlade ili ministarstava, memorandumom o razumevanju ili sporazumom između dveju strana koje se međusobno savetuju o osnivanju Arhus centara uz učešće svih važnih aktera.
I.3	Status samostalnog pravnog lica nije obavezan	Arhus centri ne moraju obavezno imati status pravnog lica. Centri mogu biti osnovani pod okriljem ministarstva životne sredine, lokalnih samouprava, postojećih NVO i univerziteta. Koji god institucionalni okvir bude izabran, potrebno je uložiti napore da se osigura da centri imaju autonomiju i da predstavljaju most između vlasti i organizacija pod čijim okriljem rade.
I.4	Status neprofitne organizacije.	Arhus centri po pravilu treba da budu neprofitne organizacije.
I.5		Uglavnom su ministarstva životne sredine ili njima potčinjene organizacije domaćini nacionalnih Arhus centara. Kada je reč o regionalnim Arhus centrima, domaćini mogu biti razne organizacije, uključujući regionalne kancelarije ministarstava životne sredine, lokalne samouprave ili NVO.
I.6	NVO kao organizacije domaćini.	Odluka da se osnuje regionalni Arhus Centre pod okriljem NVO i odabir organizacije treba da budu takvi da se izbegne bilo kakav mogući konflikt između nevladinih organizacija. Možda će pre donošenja odluke ili osnivanja Arhus centra u saradnji sa opštem poznatim udruženjima nevladinih organizacija biti potrebne konsultacije sa lokalnim organizacijama koje pripadaju civilnom sektoru.
I.7	Uskladenost sa principima Arhuske konvencije	Funkcionisanje i usluge Arhus centara treba da budu usklađeni i komplementarni sa osnovnim principima i odredbama Arhuske konvencije.
I.8	Dostupnost.	Prostorije Arhus centara treba da budu lako dostupne za posete NVO i drugih predstavnika javnosti u zvanično radno vreme. Besplatan, ali pravilima regulisan pristup Internetu treba obezbediti tamo gde je to moguće.

I.9	Slobodan pristup informacijama.	Potrebno je obezbediti otvoreno pružanje informacija o životnoj sredini posetiocima i to putem Interneta, kopiranje dokumenata, kao i putem standardnih publikacija.
I.10	Pristup zasnovan na učešću svih zainteresovanih	Aktivnosti i procesi koje promovira Arhus centri treba da se zasnivaju na učešću svih zainteresovanih. Oni treba da budu usklađeni sa odgovarajućim odredbama Arhuske konvencije, odlukama usvojenim na sa sastancima strana i drugim telima koja sprovode odredbe konvencije u delu, kao i sa odgovarajućom zakonskom regulativom zemalja u kojima centri rade.
I.11	Dostupnost informacija.	Arhus centri treba da obezbede da informacije o njihovim ciljevima, funkcijama, uslugama i aktivnostima budu dostupne najširoj javnosti.
I.12	Odgovornost.	Arhus centri treba da polažu račune predstavnicima najvažnijih zainteresovanih strana uključujući i predstavnike NGO i druge predstavnike javnosti.
I.13	Formalizovanje odredbi o upravljanju centrima i njihovom radu.	Osnovne odredbe neophodne za rad Arhus centara treba da se nalaze u dokumentima o upravljanju organizacijom kao što su pravilnici o radu. Osnovne odredbe o statusu, i strukturi Arhus centara koji rade pod okriljem vlasti, kao i odredbe o upravljanju njima, mogu takođe biti definisane u vladinim dokumentima o njihovom osnivanju. Na primer, mogu se ticati ciljeva, statusa i glavnih funkcija centara, hijerarhije, organizacije domaćina, upravljanja centrima, njihove strukture ili sastava odbora.
I.14	U upravnim telima treba da budu zastupljene zainteresovane strane	Poželjno je da svaki Arhus centar ima upravni odbor (odbor eksperata, odbor, zainteresovane strane savetnika) u kome bi se nalazili predstavnici ključnih partnera – kao što su organizacije civilnog društva, ministarstva životne sredine, parlamentarci, predstavnici pravosuđa, lokalnih samouprava.
I.15	Uloga osoba zaduženih za kontakt po pitanju sprovođenja odredbi Arhus konvencije na nacionalnom nivou.	Kada je reč o Arhus centrima koji rade na nacionalnom nivou, osobe zadužene za kontakt po pitanju sprovođenja odredbi Arhuske konvencije na nacionalnom nivou treba da učestvuju u upravljanju nacionalnim Arhus centrima u koordinaciji njihovih aktivnosti, na primer, putem članstva u upravnim odborima centara ili čak predsedavanja u njima. Treba aktivno da učestvuju u aktivnostima regionalnih Arhus centara. Takvim učešćem se grade mostovi između aktivnosti Arhus centara na planu sprovođenja odredbi konvencije i organa vlasti.
I.16	Ministarstva životne sredine kao državni organi zaduženi za sprovođenje konvencije.	Ministarstva životne sredine, kao državni organi koji su na prvoj liniji sprovođenja Arhus konvencije, mogu da razmotre mogućnost da ona oforme Arhus centre ili da pomažu njihovo otvaranje i funkcionisanje na nacionalnom i regionalnom nivou.
I.17	Arhus centri kao mehanizmi integracije i saradnje.	Arhus centri mogu da obezbede platforme za integraciju i koordinaciju aktivnosti vezanih za konvenciju između niza organa vlasti (ne samo ministarstava životne

		<p>sredine, nego i ostalih tela čiji osnivač je vlada) na nacionalnom i regionalnom nivou. Vodeći računa da predstavnici različitih vladinih tela budu zastupljeni u njihovim upravnim odborima, Arhus centri mogu još više doprineti unapređenju procesa integracije.</p>
I.18	Obezbediti učešće lokalnih samouprava kao ključnih zainteresovanih strana.	<p>Uloga i uticaj lokalnih samouprava u procesu razvoja Arhus centara se mogu značajno razlikovati od države do države, a to zavisi, inter alia, od obima njihovih ovlašćenja u sferi donošenja odluka iz oblasti životne sredine. U većini slučajeva, lokalne samouprave treba da učestvuju u procesu razvoja regionalnih Arhus centara kao jedna od zainteresovanih strana, što bi značilo stvaranje uslova da se centri finansiraju iz lokalnih budžeta.</p>
I.19	Lokalne samouprave kao domaćini.	<p>U slučaju da lokalna samouprava pokaže interes da osnuje centar u svojoj regiji/pokrajini i održava njegovo funkcionisanje, onda ona može postati domaćin centra. U drugim slučajevima, lokalne samouprave mogu imati svoje predstavništvo u upravnim odborima regionalnih Arhus centara.</p>
I.20	Učešće NVO u upravljanju Arhus centrima.	<p>Arhuska konvencija koja je veoma važno međunarodno pravno sredstvo zaštite prava javnosti iz oblasti životne sredine je takođe jedinstvena po uključivanju nevladinih organizacija u različite aktivnosti i procese na međunarodnom, državnom i regionalnom nivou. Najbolje bi bilo da nevladine organizacije aktivno učestvuju u osnivanju nacionalnih i regionalnih Arhus centara i u upravljanju njima i to tako što bi imale svoje predstavništvo u upravnim odborima.</p>
I.21	Nevladine organizacije kao domaćini Arhus centara.	<p>Pod određenim uslovima, kao što je potpisivanje sporazuma sa glavnim zainteresovanim stranama, postojanje volje i mogućnosti da se to učini, sprečavanje nepotrebnog takmičenja sa drugim organizacijama, nevladina organizacija ili koalicija nevladinih organizacija mogu biti izabrane da budu domaćini Arhus centara u nekoj regiji ili pokrajini.</p>
I.22	Prepoznavanje trenutne uloge OEBS-a	<p>Od 2002., OEBS pomaže osnivanje Arhus centara u nekoliko zemalja među kojima su Albanija, Jermenija, Azerbejdžan, Belorusija, Gruzija, Kazahstan, Kirgistan i Tadžikistan. Někima od ovih centara je pružena podrška putem Inicijative za očuvanje životne sredine i bezbednost. OEBS takođe ima veoma važnu ulogu u promovisanju statusa Arhus centara kao institucija specijalizovanih za sprovođenje u delo konvencije uz pomoć memoranduma o razumevanju čiji potpisnici su ministarstva životne sredine i lokalne samouprave u slučajevima kada je to primereno situaciji.</p>
I.23	Nove perspektive za OEBS.	<p>Kako se broj Arhus centara povećava, za OEBS postaje sve važnije da olakša povećanje obima i kvaliteta njihovih aktivnosti u skladu sa pravilima i strateškim ciljevima konvencije. Podrška OEBS-a treba da bude usmerena posebno na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pomoć pri definisanju opštih strategija i planova za funkcionisanje Arhus centara;

		<ul style="list-style-type: none"> • olakšavanje razmene iskustava između Arhus centara njihovim umrežavanjem na regionalnom nivou ili na nižim nivoima; • unapređenje kapaciteta postojećih Arhus centara kroz obuke o sprovođenju aktivnosti koje spadaju u tri stuba konvencije, o opštem organizacionom razvoju i strateškom planiranju.
I.24	Prepoznavanje opšte uloge Ekonomske komisije UN za Evropu (UNECE).	<p>Pregovori o Arhuskoj konvenciji su vođeni i ona je usvojena 2003. godine pod pokroviteljstvom UNECE na četvrtoj ministarskoj konferenciji „Životna sredina za Evropu” održanoj u Arhusu u Danskoj. Tela koja upravljaju njenim sprovođenjem su u nadležnosti sekretarijata Ekonomske komisije UN za Evropu. Stoga, centri treba da budu u toku sa aktuelnim procesima na međunarodnoj sceni, kao i sa, aktivnostima i uputstvima koja proističu iz zaduženja koja ima Sekretarijat UNECE</p> <p>Sekretarijat Arhuske konvencije je deo sekretarijata UNECE i pomaže stranama da nadgledaju sprovođenje odredbi konvencije. Sekretarijat Arhuske konvencije ima i sistem za prikupljanje i razmenu informacija o demokratiji u oblasti životne sredine čiji cilj je razmena primera dobre prakse primene demokratskih procedura na planu životne sredine i promovisanje sprovođenja odredbi konvencije. Sekretarijat ima važnu ulogu u promovisanju Arhus centara kao partnera u primeni konvencije, u povezivanju centara sa odgovarajućim aktivnostima definisanim konvencijom, kao i u olakšavanju uspostavljanja mreže Arhus centara i jačanju njihovih sposobnosti vezanih za svaki od tri stuba konvencije.</p>
I.25	Uloga sekretarijata konvencije.	

2. Program i aktivnosti

	PITANJE	UPUTSTVO
P.1	Arhuska konvencija predstavlja osnovu strategije Arhus Centara.	<p>Svaki Arhus centar samostalno određuje opštu strategiju. Međutim, potrebno je posvetiti dužnu pažnju nastojanju da se obezbedi da aktivnosti Arhus centara budu u skladu sa svrhom, principima i strateškim ciljevima Arhuske konvencije putem:</p> <ul style="list-style-type: none"> • olakšavanja efikasne primene Arhuske konvencije • značajnog doprinosa zaštiti prava svih ljudi, današnjih i budućih generacija da žive u okruženju koje ne ugrožava njihovo zdravlje i blagostanje.; • promovisanja dobre prakse i transparentnosti u upravljanju životnom sredinom.
P.2	Učešće zainteresovanih strana u svim fazama razvoja strategije centara.	<p>Razvoj opšte strategije Arhus centara treba da se zasniva na pristupu koji omogućava učešće zainteresovanih strana. U zavisnosti pitanja o kojima se raspravlja, razvoj strategije može zahtevati konsultacije sa savetima čiji članovi su eksperti, kao i stručno</p>

		mišljenje upravnih odbora/saveta, itd. Za novoosnovane centre je važno da sve bitne zainteresovane strane budu uključene od samog početka u razvoj strategije.
P.3	Podrška Nacionalnim planovima za sprovođenje konvencije.	Arhus centri treba da budu aktivno uključeni u razvoj Nacionalnih planova za sprovođenje Arhuske konvencije i/ili da rukovode tim procesom.
P.4	Pomoć u pristupu informacijama.	Što se tiče stuba „Pristup informacijama”, aktivnosti centara treba da budu usmerene na poboljšanje kako „pasivnog” pristupa informacijama o životnoj sredini koji se zasniva na obradi zahteva za informacijama upućenih organima javne uprave i „aktivnog” pristupa koji se obezbeđuje objavljivanjem informacija putem medija ili na Internetu.
P.5	Stub „Pristup informacijama” kao početna tačka delatnosti svih Arhus centara.	Novoosnovanim Arhus centrima se preporučuje da na početku rada napore i aktivnosti usmere na pristup stubu „Informacije” koji predstavlja osnovu za druga dva stuba konvencije.
P.6	Geografski fokus aktivnosti u okviru stuba „Pristup informacijama”.	Nacionalni Arhus centri treba da se fokusiraju na pitanja pristupa javnosti informacijama o životnoj sredini kojima raspolažu nacionalni organi javne uprave, dok se regionalnim Arhus centrima preporučuje da nastoje da omoguće pristup informacijama kojima raspolažu lokalne vlasti i regionalne kancelarije ministarstva i agencija centralnih vlasti.
P.7	Komplementarna priroda funkcije centara kao institucija koje pružaju informacije.	U slučajevima kada omogućavaju pristup informacijama o životnoj sredini po zahtevu javnosti, te usluge koje pružaju Arhus centri treba da budu komplementarne sa obavezama odgovarajućih organa javne uprave da daju informacije o životnoj sredini, a ne da ih umanjuju (u skladu sa Članom 4 Arhuske konvencije). Takođe, ne treba da dovedu do pogoršanja postojećih uslova pristupa javnosti informacijama o životnoj sredini.
P.8	Usluge pružanja informacija treba da odlikavaju kako pristup informacijama kao takav, tako i njegovo unapređenje.	Usluge Arhus centara mogu uključivati i omogućavanje pristupa javnosti određenim vrstama informacija i podataka o životnoj sredini, kao i unapređenje izvesnih aspekata (karakteristika) pristupa javnosti, kao što su brža obrada zahteva i davanje informacija u formatu prijemčivijem za korisnike.
P.9	Usluge pružanja informacija su besplatne.	Usluge u Arhus centrima treba da budu besplatne kada god je to moguće. Sa druge strane, treba naplaćivati samo cenu koštanja CD i DVD medije i kopiranje velikog broja stranica. Takav pristup upotpunjuje, inter alia, napredno korišćenje elektronskih sredstava za širenje informacija o životnoj sredini.
P.10	Aktivnosti Arhus centara na planu učešća javnosti.	Aktivnosti Arhus centara na planu sprovođenja u delo načela stuba „Učešće javnosti” mogu biti povezane sa sledećim vrstama procesa donošenja odluka o životnoj sredini: <ul style="list-style-type: none"> • posebne aktivnosti koje mogu potencijalno značajno uticati na životnu sredinu; • planovi, programi i politika koji se odnose na životnu sredinu;

		<ul style="list-style-type: none"> • priprema izvršnih propisa i/ili opšte primenljivih pravno obavezujućih normativnih instrumenata koji se odnose na oblast životne sredine <p>Učešće javnosti u ovim procesima donošenja odluka je regulisano članovima 6-8 Arhuske konvencije.</p> <p>Svi Arhus centri, a naročito regionalni mogu pružati određene usluge iz oblasti učešća javnosti u donošenju odluka u vezi planiranih aktivnosti koje potencijalno imaju veliki uticaj na životnu sredinu, uključujući: usluge određivanja zainteresovanih grupa javnosti, obaveštavanja zainteresovane javnosti, omogućavanja pristupa materijalima o procesima i uticaja na životnu sredinu i obezbeđivanja platformi za učešće javnosti u situacijama kada je to opravdano. Ali, te usluge treba da imaju za cilj da olakšaju učešće javnosti, a ne da budu zamena za ispunjavanje obaveza javne uprave u skladu sa Članom 6 Arhuske konvencije.</p> <p>Centri mogu naplaćivati izvesne usluge vezane za obezbeđivanje učešća javnosti u odlučivanju o planiranim aktivnostima koje imaju potencijalno veliki uticaj na životnu sredinu. Međutim te usluge koje se naplaćuju ne smeju biti u suprotnosti sa misijom i vrednostima organizacije. Naknada za usluge i uslovi i procedura naplate treba da budu uređeni odlukom upravnog odbora ili drugog nadležnog tela koje donosi odluke u Arhus centrima.</p> <p>Arhus centri mogu olakšati učešće u radu na zakonskim rešenjima, strategijama, programima i planovima u kojima se kao neophodan uslov precizira aktivno učešće javnosti; na primer, u izradi lokalnih planova zaštite životne sredine ili dokumenata kojima se definišu procedure za učešće javnosti.</p> <p>Arhus centri mogu igrati aktivnu ulogu u organizaciji javnih debata gde se raspravlja o planovima, programima i zakonima koji se tiču životne sredine, a čiji nacrti prave nacionalni i/ili lokalni organi javne uprave. Nacionalni centri mogu pružati takve usluge za projekte koji su osmišljeni da se sprovede na nacionalnom nivou, dok regionalni centri mogu učestvovati u organizaciji javnih debata o regionalnim i lokalnim inicijativama.</p> <p>Na osnovu odredbi člana 9 konvencije, Arhus centri treba da imaju za cilj da sprovede aktivnosti (videti primere u Tabeli 10) koje će doprineti da javnost ima bolji pristup pravosuđu po pitanju tri vrste slučajeva:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pristup informacijama o životnoj sredini u skladu sa odredbama člana 4 konvencije; • učešće javnosti u skladu sa odredbama člana 6 konvencije; i • osporavanje postupaka i ukazivanje na propuste privatnih lica i organa javne uprave koji su u suprotnosti sa odredbama nacionalnog zakonodavstva u oblasti životne sredine.
P.11	Olakšavanje procesa učešća javnosti.	
P.12	Usluge koje se naplaćuju treba da budu u skladu sa fundamentalnim vrednostima Arhus centara.	
P.13	Arhus centri kao organizacije koje olakšavaju razvoj i pravljenje nacrti zakonskih rešenja.	
P.14	Uloga Arhus centara u javnim debatama.	
P.15	Arhus centri i promovisanje dostupnosti pravosuđa.	

P.16	<p>Praktični fokus Arhus centara na dostupnost pravosuđa.</p>	<p>Aktivnosti Arhus centara na unapređivanju pravnog okvira za pristup pravosuđu kada je reč o problemima vezanim za životnu sredinu treba, inter alia, da budu usmerene na sledeće bitne aspekte:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kriterijume na osnovu kojih predstavnici javnosti iniciraju pravne mere u svakom od tri slučaja precizirana u članu 9, stavovima 1 do 3 Arhuske konvencije, odnosno, u slučajevima koji se tiču prava na pristup informacijama i učešće javnosti u odlučivanju, kao i prava da se ospori opravdanost postupaka kojima se krše nacionalni propisi iz oblasti životne sredine; • dostupnost brzih i jeftinih procedura kojima se obezbeđuju pravne pouke, naročito što se tiče dostupnosti informacija o životnoj sredini; • obezbeđivanje adekvatnih i delotvornih pravnih lekova koje mogu iskoristiti predstavnici javnosti, uključujući i sudske privremene mere; • mehanizmi za uklanjanje potencijalnih barijera koje otežavaju pristup pravosuđu, uključujući i finansijske barijere.
P.17	<p>Informisanje javnosti o procedurama za sprovođenje postupaka ispitivanja.</p>	<p>Arhus centri mogu informisati javnost o procedurama za pokretanje postupka ispitivanja pred upravnim i sudskim organima radi zaštite prava iz oblasti životne sredine, uključujući i prava obuhvaćena nekim od tri vrste slučaja koji su predmet Arhuske konvencije, a precizirani su u članu 9. Za to se mogu koristiti različita sredstva uključujući konsultacije sa advokatima, pripremu i deljenje posebnih informativnih materijala, kao i mediji koji prate određene probleme iz ove oblasti.</p>
P.18	<p>Podrška pravosuđu.</p>	<p>Najbolje je da aktivnosti Arhus centara budu usmerene na razvijanje kapaciteta pravosuđa, tužilaca i drugih državnih organa da se obezbedi bolji pristup pravosuđu po pitanju sve tri kategorije slučajeva o kojima je reč u Arhuskoj konvenciji. Na taj način, centri mogu da učestvuju u osmišljavanju i objavljivanju materijala za obuku, organizaciji i izvođenju obuke i radionica na temu pristupa pravosuđu.</p>
P.19	<p>Uloga centara u nacionalnim izveštajima.</p>	<p>Arhus centre treba posmatrati kao organizacije koje mogu značajno da doprinesu procesu pripreme nacionalnih izveštaja i treba da im se uputi poziv da učestvuju u konsultacijama o sprovođenju odredbi Arhuske konvencije i na nacionalnom i na lokalnim nivoima. Iako su ministarstva za životnu sredinu obično odgovorna za pripremu nacionalnih izveštaja o sprovođenju odredbi Arhuske konvencije, ona mogu organizovati taj posao preko centara koji mogu na neki od sledećih načina doprineti pomenutom procesu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prikupljanje informacija koje treba da se nađu u izveštaju; • Pisanje nacionalnih izveštaja ili nekih njihovih delova; • Obezbeđivanje pristupa javnosti nacrtima nacionalnih izveštaja kroz organizovanje konsultacija sa javnošću/zainteresovanim stranama.

P.20	Centri kao sastavljači nacionalnih izvještaja o sprovođenju odredbi konvencije.	U slučaju kada Arhus Centar dobije u zadatak od odgovarajuće vladine agencije da pripremi nacionalni izvještaj o sprovođenju odredbi Arhuske konvencije, važno je pri- državati se uputstava sadržanih u dokumentima koje objavljuje Sekretarijat konvencije. Po pravilu, prva faza posla je određivanje pitanja o kojima će biti reči u izvještaju, a zatim sledi priprema prve verzije izvještaja otvorene za komentare javnosti, pa finalizacija uzimajući u obzir komentare javnosti i zainteresovanih strana i priprema za podnošenje Sekretarijatu Arhuske konvencije.
P.21	Uloga centara je da olakšaju pripremu nacionalnih izvještaja o sprovođenju odredbi konvencije uz učešće zainteresovanih strana.	Arhus centri treba da promovišu učešće javnosti tokom čitavog procesa pripreme nacionalnih izvještaja o sprovođenju odredbi konvencije, a tu na primer spada zalaganje da javnost ima pristup nacrtima izvještaja i olakšavanje konsultacija namenjenih predstavnicima javnosti i zainteresovanih strana.
P.22	Učešće centara u razmatranju poštovanja odredbi.	Arhus centri mogu značajno doprineti mehanizmu za poštovanje odredbi konvencije na različite načine i to naročito kroz: <ul style="list-style-type: none"> • Širenje informacija o mehanizmu za poštovanje odredbi konvencije • Informisanje javnosti o slučajevima koji se odnose na zemlje u kojima centri rade • Pomoć stranama koje sprovode odredbe konvencije u sprovođenju odluka kojima im se nalaže poštovanje tih odredbi.
P. 23	Razvijanje svesti javnosti o mehanizmima za poštovanje odredbi.	Arhus centri treba da informišu o mehanizmima za poštovanje odredbi konvencije. To može uključivati i distribuciju informacija na nacionalnom i regionalnom nivou o određenim slučajevima koje razmatra Odbor za praćenje sprovođenja konvencije i to putem tematskih prezentacija, obuka, seminara, radionica i drugih sastanaka posvećenih konvenciji, kao i putem davanja uputstava koja se tiču procedure i objavljivanja tih informacija na sajtovima.
P.24	Pomoć u sprovođenju odluka Odbora za praćenje sprovođenja konvencije.	Pomoć koju Arhus centri pružaju vlastima u sprovođenju mera koje se odnose na konkretne slučajeve kršenja odredbi konvencije može obuhvatati, inter alia, i usluge u vezi sa: <ul style="list-style-type: none"> • Olakšavanjem dijaloga sa javnošću i drugim zainteresovanim stranama o sprovođenju mera; • Davanje informacija i uputstava o izvesnim pitanjima; • Jačanje kapaciteta organa javne uprave.
P.25	Sprovođenje odluka Odbora za praćenje sprovođenja konvencije na način koji podrazumeva učešće različitih aktera.	Arhus centri treba da promovišu opšte sprovođenje mera koje se tiču svih strana, a usmerene su na rešavanje problema kršenja konvencije na transparentan način koji podrazumeva učešće različitih aktera. Tu, inter alia, može spadati organizovanje konsultacija namenjenih javnosti /zainteresovanim stranama o planiranju mera i priprema izvještaja napretku i konačnih izvještaja o merama koje su strane preduzele

P.26	Pružanje informacija nacionalnim čvorištima mehanizma za prikupljanje i razmenu informacija.	Arhus centri mogu pružiti pomoć vlastima zemalja u kojima su prisutni dajući informacije iz zemlje i inostranstva nacionalnim čvorištima mehanizma Arhuske konvencije za prikupljanje i razmenu informacija.
P.27	Centri kao imenovana nacionalna čvorišta.	Ministarstvo životne sredine može zatražiti od nacionalnog Arhus centra da održava sajt sa informacijama o sprovođenju odredbi konvencije na nacionalnom nivou i da preuzme ulogu nacionalnog čvorišta mehanizma za prikupljanje i razmenu informacija.
P.28	Promovisanje ratifikacije Protokola registara o ispuštanju i transferu zagađenja (PRTR) .	Arhus centri treba da igraju aktivnu ulogu u obezbeđivanju da javnost ima bolji pristup informacijama o zagađivanju životne sredine i promovisanju ratifikaciju Protokola o registriranju ispuštanja i transfera zagađenja (PRTR) uz Arhusku konvenciju. Arhus centri treba naročito da se posvete sledećem: <ul style="list-style-type: none"> • Razvoj nadležnosti organa vlasti, firmi i civilnog društva za sprovođenje Protokola registriranju ispuštanja i transfera zagađenja (PRTR); • Pružanje podrške vlasti da razvije efikasna sredstva i mehanizme izveštavanja o Protokolu o registriranju ispuštanja i transfera zagađenja (PRTR); • Razvijanje svesti svih aktera o PRTR • Pružanje informacija o praksi koja se u toj oblasti primenjuje u inostranstvu.
P.29	Olakšavanje osmišljavanja i uspostavljanja Protokola o registriranju ispuštanja i transfera zagađenja (PRTR) na način koji podrazumeva učešće zainteresovanih strana.	Centri, naročito oni koji rade na nacionalnom nivou mogu da pomognu vlastima da osmisle i uspostave Protokol o registriranju ispuštanja i transfera zagađenja i da što više uključe javnost u aktivnosti u skladu sa odredbama protokola o učešću javnosti. Pošto se uspostave nacionalni protokoli, Arhus Centri treba javnosti da daju informacije i uputstva o načinima pristupa podacima koji se nalaze u protokolu.
P.30	Promovisanje sprovođenja uputstava usvojenih u Alma-Ati.	Na nivouima na kojima funkcionišu, nacionalni i regionalni Arhus centri treba da promoviraju sprovođenje uputstava usvojenih u Alma-Ati koje se tiču primere principa Arhuske konvencije na međunarodnim forumima. Tu mogu spadati aktivnosti usmerene na razvijanje svesti organa javne uprave, nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija i davanje informacija i saveta o praktičnim aspektima sprovođenja uputstava usvojenih u Alma-Ati.
P.31	Razmatranje napretka postignutog u sprovođenju uputstava iz Alma-Ata na nacionalnom nivou.	Nacionalni Arhus centri mogu razmatrati napredak postignut u sprovođenju uputstava iz Alma-Ata u zemljama u kojima su prisutni. Osim toga, mogu davati informacije o primerima dobre prakse i Sekretarijatu Arhuske konvencije podnositi komentare svojih iskustava koji imaju praktičnu primenu.
P.32	Konkretno usluge vezane za prava javnosti u oblasti životne sredine definisana drugim multilateralim sporazumima (MEA).	Arhus centri, naročito nacionalni, će saradivati sa nadležnim vlastima i osobama zaduženim za kontakt po pitanju sprovođenja različitih multilateralnih sporazuma o životnoj sredini koji sadrže odredbe o razvijanju svesti javnosti i njenim pravima

P.33	<p>Mapa puta je praktično sredstvo namenjeno novim i postojećim Arhus centrima, osmišljeno sa ciljem da se unapredi razvoj njihovih strategija i akcionih planova, naročito radi definisanja njihovih aktivnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podrška postizanju strateških ciljeva Arhuske konvencije; • Poboljšanje učinka, efikasnosti i uticaja centara. <p>Za planirane aktivnosti je potrebno navesti vremenski okvir, moguće partnere, potrebne resurse i indikatore učinka.</p>	<p>Mapa puta sadrži uputstva za dalji razvoj Arhus centara.</p>	<p>Mapa puta je praktično sredstvo namenjeno novim i postojećim Arhus centrima, osmišljeno sa ciljem da se unapredi razvoj njihovih strategija i akcionih planova, naročito radi definisanja njihovih aktivnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podrška postizanju strateških ciljeva Arhuske konvencije; • Poboljšanje učinka, efikasnosti i uticaja centara. <p>Za planirane aktivnosti je potrebno navesti vremenski okvir, moguće partnere, potrebne resurse i indikatore učinka.</p>
P.34	<p>Mapa puta kao sredstvo za planiranje aktivnosti Arhus centara.</p>	<p>Mapa puta kao sredstvo za dalji razvoj Arhus centara.</p>	<p>Centri mogu koristiti Mapu puta kao osnovu za svoje aktivnosti. Mogu se fokusirati na sve ili na deo predloženih tipova aktivnosti koje se određuju prema lokalnim potrebama i kapacitetima, kao i na podršku sprovođenju elemenata Strateškog plana Arhuske konvencije koji se odnose na ovu oblast, a nalaze se u Mapi puta.</p>
P.35	<p>Mapa puta kao sredstvo za poboljšanje učinka, efikasnosti i uticaja centara.</p>	<p>Mapa puta kao sredstvo za dalji razvoj Arhus centara.</p>	<p>Pored osmišljavanja raznih planova aktivnosti i akcionih planova, Arhus centri treba da posmatraju Mapu puta kao osnovu koja služi za izveštavanje o njihovom učinku; učinak se meri na osnovu indikatora uspešnosti (vidi Odeljak 3. „Merenje uticaja“).</p>

3. Merenje uticaja: monitoring i evaluacija

	PITANJE	UPUTSTVO
M.1	Zajednički okvir za monitoring, evaluaciju i izveštavanje.	Svi Arhus centri treba da primenjuju sličan okvir za monitoring, evaluaciju i izveštavanje o svojim aktivnostima i dostignućima. Taj okvir će omogućiti da se napredak meri u čitavoj mreži Arhus centara i da se poboljša vidljivost njihovih aktivnosti i rezultata. Osim toga, uticaj rada centara treba da bude predmet izveštaja upućenih njihovim odborima, mreži centara, OEBS-u i ostalim zainteresovanim stranama.
M.2	Stalni monitoring aktivnosti i razvoja.	Potrebno je da Arhus Centri kontinuirano nadgledaju sopstvene aktivnosti i razvoj. Sistem za monitoring treba da bude strukturisan tako da je najmanje što treba da omogućiti godišnje merenje rezultata aktivnosti Arhus centara prema okviru iznetom Mapi puta i u odnosu na ciljeve koji se tu navode.
M.3	Sistemi evaluacije.	Svi Arhus centri treba da uspostave sistem za evaluaciju uticaja njihovih aktivnosti i napretka u ostvarivanju ciljeva. Evaluaciju treba posmatrati prvenstveno kao vežbu koja se sprovodi da bi se iz nje nešto naučilo.
M.4	Ustanovljavanje procesa izveštavanja.	Od Arhus centara se očekuje da zainteresovane strane obavestavaju o rezultatima svojih evaluacija. Izveštaji o evaluaciji treba da budu dostupni javnosti, Godišnji sastanak mreže Arhus centara bi bio glavno mesto za izveštavanje i razgovore o učinku. Predložena struktura izveštaja o evaluaciji centara je data u Aneksu III. Osim toga, rezultate

	evaluacije treba učiniti dostupnim odborima Arhus centara, zainteresovanim stranama i osnivačima uz pomoć odgovarajućih mehanizama.
M.5	Osnovni indikatori uticaja. Navedenih pet indikatora su minimum pokazatelja koji Arhus centri treba da koriste radi merenja svog uticaja. Metode merenja treba da usklade sa svojim programima.

Potrebe za resursima i razvojne potrebe

	PITANJE	UPUTSTVO
R.1	Planiranje ljudskih resursa.	Arhus centri treba da naprave procenu potreba za kadrovima, imajući u vidu svoju ulogu i funkciju koja se definiše putem planiranih aktivnosti. U planu aktivnosti, potrebe za kadrovima se definišu za svaku aktivnost ponaosob. Kada se saberu, mogu se utvrditi ukupne potrebe na planu ljudskih resursa (internih i eksternih). To spada u Procenu resursa i plan. Za svako definisano radno mesto treba da postoji 'opis posla' koji se uklapa u standardnu osnovnu strukturu. Tako je moguće odrediti najvažnije sposobnosti neophodne za obavljanje poslova na raznim radnim mestima.
R.2	Procena i planiranje potreba razvoja kapaciteta.	Arhus centri treba redovno da prave procenu potreba razvoja kapaciteta (za razliku od razvoja kapaciteta u okviru tematskih ciljeva) i da naprave plan za nabavku svega potrebnog i sprovođenje u delo zaključaka iznetih u proceni. To je deo Procene resursa i plana, ali i element organizacionih ciljeva navedenih u Mapi puta, odnosno, ukupnog plana aktivnosti.
R.3	Inventar infrastrukture i planiranje.	Svi Arhus centri treba da sagledaju kancelarijske potrebe, odrede koja im je oprema potrebna i naprave plan nabavke; to je deo opisane Procene resursa. U njoj treba da se nalazi opis onoga što je dostupno, gde je potrebno, kao i plan zajedno sa izdvajanjima iz budžeta.
R.4	Razvijanje strategije finansiranja.	Arhus centri treba da razviju strategiju finansiranja koja ima za cilj obezbeđivanje održivog funkcionisanja centara. Strategijom treba da budu obuhvaćeni različiti izvori prihoda i pristupi finansiranju. Takva strategija pomaže da se omogući kontinuirani rad centara i usmerena je na diversifikaciju izvora prihoda i načina stvaranja prihoda, kao i na pružanje podrške redovnom planiranju u oblasti finansija, obezbeđivanje da su finansijski sistemi uspostavljeni, građenje dobrog imidža u komunikaciji sa zainteresovanim stranama i finansijsku autonomiju centara.

5. Komunikacija: Proaktivno delovanje i umrežavanje

	PITANJE	UPUTSTVO
C.1	<p>Fokusirane komunikacione aktivnosti.</p>	<p>Svi Arhus centri treba da pripreme i sprovede komunikacionu strategiju i akcioni plan čija svrha je razvijanje svesti o inicijativama centra i poboljšanje njihove vidljivosti (Mapa puta B.3). Davanje prioriteta ciljnoj publici je veoma važno za delotvornost ove aktivnosti. Time treba da bude obuhvaćen niz planiranih aktivnosti, za koja su obezbeđena sredstva, čija ciljna grupa su najvažnije zainteresovane strane, a namera je i da se poboljša umrežavanje centara. Stoga su elementi ovog plana podeljeni na dve odvojene oblasti: jedna se odnosi na proaktivno delovanje na terenu, a druga na umrežavanje. Plan treba, gde je to moguće, uskladiti sa Komunikacionom strategijom konvencije.</p>
C.2	<p>Odnosi sa glavnim zainteresovanim stranama.</p>	<p>U komunikacionom planu, Arhus centri daju prioritet glavnim zainteresovanim stranama i definišu konkretan oblik odnosa (poruke, pristupi metodi) i sa svakom od njih. To predstavlja glavni deo aktivnosti centara na planu komunikacije.</p>
C.3	<p>Mreža Arhus centara.</p>	<p>Komunikacioni plan doprinosi boljem umrežavanju centara. To ima za svrhu poboljšavanje njihovog zajedničkog profila, unapređenje kapaciteta, razmenu informacija i dobre prakse.</p>

Aneks II. Mapa puta Arhus centara

MAPA PUTA ZA ARHUS CENTRE

A. Tematska Mapa puta: predstavljaj pokušaj da se odrede osnovne namere i aktivnosti Arhus centara koje imaju za cilj pružanje podrške sprovođenju određenih elemenata strateškog plana Arhuske konvencije za period od 2009. do 2014. godine koji je usvojen na trećem sastanku strana održanom u Rigi od 11. do 13. juna 2008. godine.

Br.	Cilj (sadržan u strateškom planu Arhuske konvencije)	Predlozi za indikativne tipove aktivnosti Arhus centara	Mogući partneri	Vremenski okvir*
A.1.	Edukacija iz oblasti životne sredine je široko dostupna i promoviše aktivno i odgovorno ponašanje javnosti što se tiče odnosa prema životnoj sredini, uključujući i ostvarivanje prava garantovanih konvencijom (Strateški plan, Cilj 1.4).	1.1. Arhus centri organizuju obuku i aktivnosti usmerene na razvijanje svesti onih koji donose odluke o životnoj sredini, NVO, stručnjaka i drugih zainteresovanih strana.		
A.2.	Javna uprava na svim nivoima i u svim sektorima vlasti koji se bave ovom oblašću je svesna obaveza preuzetih potpisivanjem konvencije i koliko god je to u njenoj moći, odvojice resurse neophodne za ispunjavanje tih obaveza (Strateški plan, Cilj 1.5).	2.1. Arhus centri sprovode aktivnosti sa ciljem informisanja i razvijanja svesti predstavnik vlasti. Te inicijative ne treba da budu ograničene samo na ministarstvo životne sredine već na druga line ministarstva i organe vlasti (kao što su ministarstva za energetiku, saobraćaj, industriju ili ministarstvo pravde) 2.2. Arhus centri se posebno fokusiraju na organe javne uprave na pokrajinskom i lokalnom nivou.		

*
 • Kratkoročno : 2009
 • Srednjoročno : 2010-2011
 • Dugoročno : 2012-2014

A.3.	<p>Sprovedenje odredbi konvencije dovodi do razvoja otvorene kulture upravljanja koja omogućava učešće javnosti i transparentnost po pitanjima iz oblasti životne sredine, smatrajući to pozitivnim tekovina-ma demokratske, efikasne i dobre uprave. Predstavnici vlasti treba da upotrebe zna-nje i veštine da daju uputstva javnosti, kao i da joj pomognu i olakšaju ostvarivanje prava (<i>Strateški plan, Cilj 1.6</i>).</p>	<p>3.1. Arhus centri se zalažu za dobro upravljanje životnom sre-dinom i pioniri su demonstriranja praktične primene takvog pristupa. 3.2. Arhus centri šire informacije o primerima dobre prakse dobrog upravljanja životnom sredinom.</p>		
Br.	Cilj (sadržan u strateškom planu Arhuske konvencije)	Predlozi za indikativne tipove aktivnosti Arhus centara	Mogući partneri	Vremenski okvir*
A.4.	<p>Organi javne uprave na svim nivoima i u svim sektorima koji imaju dodirnih tačaka sa oblašću životne sredine imaju ustalje-nu politiku i mehanizme uz pomoć kojih rutinski daju i proaktivno šire kvalitetne informacije o životnoj sredini, čineći ih dostupnim javnosti u prijemčivom obliku, koristeći elektronska sredstva gde god je to moguće. (<i>Strateški plan, Cilj 1.7</i>).</p>	<p>4.1. Arhus centri olakšavaju pristup dostupnim informaci-jama o životnoj sredini uz pomoć različitih sredstava (sajta, biltena, oglasnih tabli, itd.) 4.2. Arhus centri služe kao tačke pristupa za zajednicu i saku-pljaju i čuvaju informacije o životnoj sredini na nacionalnom i lokalnom nivou. 4.3. Arhus centri imaju aktivnu ulogu u pružanju informacija nacionalnim čvorištima mehanizma za prikupljanje i razmenu informacija. 4.4. Tamo gde je prime-reno, ako su vlasti to predvidele, centri služe kao nacionalna čvorišta mehanizma za prikupljanje i razmenu informacija.</p>		
A.5.	<p>Javna uprava i drugi akteri smatraju procedure za učešće javnosti integralnim delom pripreme politike, planova, progra-ma i projekata koji mogu značajno uticati na životnu sredinu i koji se sprovedu u punom obimu.</p>	<p>5.1. Arhus centri povezuju sve zainteresovane strane i obez-beđuju platformu za učešće kroz konsultacije (na primer, javne rasprave) i interaktivno učešće (radionice, pregovaranje posredovanje, itd.).</p>		

*

- Short-term: 2009
- Medium-term: 2010-2011
- Long-term: 2012-2014

	Potencijalni podnosioci zahteva za dobijanje informacija o životnoj sredini se, gde je to primereno, ohrabruju da deluju proaktivno da bi prepoznali i informisali zainteresovanu javnost, kao i da stupe u dijalog sa predstavnicima javnosti u ranoj fazi planiranja, što će omogućiti efikasno učešće svih zainteresovanih predstavnika javnosti (Strateški plan, Cilj 1.9).	5.2. Arhus centri olakšavaju konsultacije namenjene javnosti. 5.3. Arhus centri jačaju kapacitete zainteresovanih strana po pitanju tehnika i procedura za učešće javnosti. Organizuju obuku za sticanje veština olakšavanja i planiranje dijaloga namenjenu zaposlenima u državnim institucijama, lokalnoj samoupravi NVO, privrednicima i investitorima.		
Br.	Cilj (sadržan u strateškom planu Arhuske konvencije)	Predlozi za indikativne tipove aktivnosti Arhus centara	Mogući partneri	Vremenski okvir*
A.6.	Sudije, javni tužioci i drugi zaposleni u pravosuđu su upoznati sa odredbama konvencije i spremni da preuzmu svoj deo odgovornosti za njihovo sprovođenje (Strateški plan, Cilj 1.11).	6.1. Arhus centri olakšavaju sprovođenje/organizuju obuku za zaposlene u pravosuđu na temu multilateralnih sporazuma iz oblasti životne sredine, a naročito na temu Arhuske konvencije i redovno obavestavaju sudstvo o novim zakonima o životnoj sredini.		
A.7.	Svaka strana je dužna da na odgovarajući način prizna doprinos organizacija civilnog društva koje promovišu zaštitu životne sredine kao važnih aktera u unapređenju demokratskog dijaloga o politici očuvanja životne sredine, razvijanju svesti javnosti i mobilizaciji građana da ostvare prava zagarantovana konvencijom u čemu im one pomažu i doprinose sprovođenju odredbi konvencije (Strateški plan, Cilj 1.12).	7.1. Arhus centri se zalažu za veće učešće civilnog društva u upravljanju životnom sredinom i u procesu donošenja odluka i pružaju sredstva i mehanizme za delotvornu saradnju između organa vlasti i organizacija civilnog društva. 7.2. Arhus centri šire informacije o dobroj praksi u partnerstvu između vlasti i civilnog društva.		

*
• Kratkoročno : 2009
• Srednjoročno : 2010-2011
• Dugoročno : 2012-2014

		7.3. Arhus centri su aktivno uključeni u pripremu nacionalnih izvještaja o sprovođenju odredbi konvencije, aktivnosti koje potom slede i informisanje		
A.8.	Organizacije civilnog društva i najšira javnost su svesni svojih prava po konvenciji i insistiraju na njima da bi mogli efikasno da se bave pitanjima životne sredine i održivog razvoja i da doprinose, kako unapređenju životne sredine, tako i dobrom upravljanju njome, čime pomažu održivi razvoj. (Strateški plan, Cilj 1.13).	8.1. Arhus centri organizuju kampanje sa ciljem razvijanja svesti javnosti o pitanjima vezanim za životnu sredinu i konkretno za konvenciju. 8.2. Arhus centri predvode/olakšavaju sprovođenje inicijativa usmerenih na jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva u oblastima kao što su tehnike za uključivanje zajednice u aktivnosti, planiranje i pravljenje programa koje se zasniva na učešću zainteresovanih, kao i razvoj projekata, menadžment, monitoring & evaluaciju		
Br.	Cilj (sadržan u strateškom planu Arhuske konvencije)	Predlozi za indikativne tipove aktivnosti Arhus centara	Mogući partneri	Vremenski okvir*
A.9.	Bolje razumevanje, dokumentovanje i evaluacija značaja doprinosa organizacija civilnog društva upravljanju životnom sredinom i održivom razvoju (Strateški plan, Cilj 1.15).	9.1. Osmišljavanje planova rada usmerenih na postizanje rezultata i indikatora uspešnosti Arhus centara za potrebe periodične kontrole i evaluacije. 9.2. Arhus centri šire dobru praksu u oblasti doprinosa civilnog društva upravljanju životnom sredinom i održivom razvoju. 9.3. Arhus centri se zalažu za partnerstva i olakšavanju njihovo uspostavljanje, kao i umrežavanje organizacija civilnog društva na lokalnom i nacionalnom nivou.		
A.10.	Postepeno povećanje obima informacija o životnoj sredini dostupnih javnosti, inter alia, zahvaljujući razvoju i primeni mehanizama koji omogućavaju da potrošači imaju više informacija na osnovu kojih	10.1. Arhus centri predvode/olakšavaju sprovođenje obuke i aktivnosti usmerenih na razvijanje svesti o održivoj proizvodnji i potrošnji i o Protokolu o registrima ispuštanja i transfera zagađenja namenjenih građanima i firmama.		

- *
• Kratkoročno : 2009
• Srednjoročno : 2010-2011
• Dugoročno : 2012-2014

A.10.	kojih biraju proizvode, što doprinosi većoj održivosti proizvodnje i potrošnje. Razmena informacija i primera dobre prakse za rezultat ima razmatranje načina kako da se promoviše poboljšanje pristupa informacijama o životnoj sredini koje su u posedu privatnog sektora, uzimajući u obzir pitanja poverljivosti informacija o trgovini i industriji i zaštite prava na intelektualnu svojinu u skladu sa važećim pristupom definisanim konvencijom (Strateški plan, Cilj III.2).	10.2. Arhus centri sklapanju i/ili olakšavaju partnerstva sa privatnim sektorom u oblastima vezanim za sprovođenje odredbi konvencije.		
Br.	Cilj (sadržan u strateškom planu Arhuske konvencije) Odredbe konvencije koje se tiču učešća javnosti u pripremi planova, programa i politike u oblasti životne sredine, kao i izvršni propisi i drugi opšte primenljivi zakonski obavezujući normativni instrumenti koji mogu imati značajan uticaj na životnu sredinu se primenjuju, kontrolišu i dalje razvijaju na odgovarajući način sa ciljem da se poboljša učešće građana još od rane faze procesa donošenja strateških odluka. To je potrebno činiti uz odgovarajuće učešće javnosti i uzimajući u potpunošću u obzir specifičnu prirodu ograničenja koja nameću takvi procesi i obaveze proistekle iz drugih multilateralnih sporazuma koji se tiču životne sredine, kao što su posebno Protokol o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu (SEA) uz konvenciju o proceni uticaja na životnu sredinu u preko-graničnom kontekstu (Espoo konvencija) i uz uključivanje njenih tela u te procese (Strateški plan, Cilj III.4).	Predlozi za indikativne tipove aktivnosti Arhus centara 11.1. Arhus centri prate i analiziraju sprovođenje principa stuba konvencije pod nazivom „Učešće javnosti“ i prepoznaju prepreke učešću javnosti (finansijske, pravne, kulturne, jezičke, manjak pismenosti i dr.) 11.2. Arhus centri olakšavaju proces procene uticaja na životnu sredinu (EIA), pružajući usluge širenja informacija i platforme za učešće javnosti gde je to primereno 11.3. Arhus centri igraju aktivnu ulogu u aktivnostima koje slede nakon EIA kroz monitoring sprovođenja projekata/planova i informisanje zainteresovanih strana o aktivnostima koje su usledile nakon EIA, kada za to ima mogućnosti. 11.4. Arhus centri zagovaraju stratešku procenu uticaja na životnu sredinu (SEA) i šire dobru praksu na planu njenog sprovođenja.	Mogući partneri	Vremenski okvir*
A.11				

- *
• Kratkoročno : 2009
• Srednjoročno : 2010-2011
• Dugoročno : 2012-2014

		11.5. Arhus centri obezbeđuju platformu za planiranje aktivnosti koje se tiču očuvanja životne sredine uz učešće svih zainteresovanih, kao i održivog razvoja i sprovođenja tih aktivnosti		
A.12.	Da bi se poboljšali efekti učešća javnosti, potrebno je podsticati razvoj i primenu inovativnih oblika i sredstava učešća javnosti koji prevazilaze tradicionalne procedure konsultacija; pruža se podrška razvoju kapaciteta nevladinih organizacija i jača se civilno društvo (Strateški plan, Cilj III.5).	12.1. Arhus centri šire dobru praksu u oblasti inovativnih oblika i sredstava učešća javnosti. 12.2. Arhus centri koordiniraju/olakšavaju osmišljavanje, sprovođenje i upravljanje manjim projektima nevladinih organizacija.		

Br.	Cilj (sadržan u strateškom planu Arhuske konvencije)	Predlozi za indikativne tipove aktivnosti Arhus centara	Mogući partneri	Vremenski okvir*
A.13.	<p>Rad na promovisanju efikasnog pristupa pravosuđu se nastavlja, naročito kroz dalju razmenu informacija, izgradnju kapaciteta i razmenu dobre prakse, inter alia, po pitanjima kriterijuma za pokretanje sudskog procesa, uzimajući u potpunosti u obzir cilj konvencije da se garantuje dostupnost pravosuđa. Razmatra se proširenje spektra predstavnika javnosti koji imaju pristup administrativnim i sudskim procedurama, sa naročitim naglaskom na to da nevladine organizacije imaju pristup. Preduzimaju se koraci da se uklone finansijske i druge prepreke i da se uspostave mehanizmi za pružanje pomoći gde je to primereno (Strateški plan, Cilj III.6).</p>	<p>13.1. Arhus centri koordiniraju/ olakšavaju konsultacije o pravnim pitanjima namenjene civilnom društvu i pojedincima na temu njihovih prava i obaveza u oblasti životne sredine.</p> <p>13.2. Arhus centri javnosti pružaju informacije i uputstva o sudskoj proceduri, pravnim postupcima i mogućnostima ulaganja žalbe.</p> <p>13.3. Arhus centri obezbeđuju mehanizme za pružanje pomoći, kao što su promovisanje advokata koji rade u interesu javnosti, davanje spiska advokata i pravnih saveta.</p> <p>13.4. Arhus centri prave bazu podataka u kojoj se nalaze sudske presude u sporovima na temu životne sredine i obezbeđuju pristup toj bazi podataka.</p> <p>13.4. Što se tiče mehanizma za kontrolu poštovanja konvencije, Arhus centri pomažu da se razume šablon, nadgleda sudstvo, šire informacije o rezultatima i obaveštavaju javnost o slučajevima vezanim za zemlje u kojima centri rade.</p>		
A.10.	<p>Strane ispituju mogućnosti za razvoj mera u skladu sa konvencijom kojima se obezbeđuju veće mogućnosti učešća javnosti u osmišljavanju i sprovođenju politike koja doprinosi održivom razvoju podsećajući na Deklaraciju o održivom razvoju donetu u Johanezburgu i na plan o njenom sprovođenju. Strane takođe razmenjuju iskustva sprovođenja konvencije sa drugim</p>	<p>14.1. Arhus centri uspostavljaju partnerske odnose sa drugim inicijativama/ programima koji se sprovode na lokalnom i nacionalnom nivou, a tiču se životne sredine i održivog razvoja.</p>		

*

- Kratkoročno : 2009
- Srednjoročno : 2010-2011
- Dugoročno : 2012-2014

	forumima zainteresovanim da koriste ta iskustva kao osnovu ili izvor inspiracije za dalje jačanje demokratije zasnovane na učešću javnosti u oblastima kojima se bave (Strateški plan, Cilj III.7).			
--	---	--	--	--

B. Operativna Mapa puta: predstavlja pokušaj da se odrede glavne aktivnosti na jačanju učinka, efikasnosti i uticaja Arhus centara

Br.	Cilj (sadržan u strateškom planu Arhuske konvencije)	Predlozi za indikativne tipove aktivnosti Arhus centara	Mogući partneri	Vremenski okvir*
B.1.	Bolja organizacija vizije i aktivnosti Arhus centara da bi se bolje odgovorilo na izazove na regionalnom i nacionalnom nivou i da bi se poboljšala delotvornost i efikasnost centara u pružanju doprinosa sprovođenju odredbi Arhuske konvencije.	1.1. Postizanje zajedničkog razumevanja uloge i funkcije Arhus centara. 1.2. Postizanje zajedničkog razumevanja uloge zainteresovanih strana (ministarstvo životne sredine, nacionalna osoba zadužena za kontakt po pitanju sprovođenja odredbi Arhuske konvencije, direktor Arhus centra, NVO domaćin centra, i dr.). 1.3. Formulisanje strategije monitoringa i evaluacije za Arhus centre sa izmerljivim indikatorima uspešnosti. 1.4. Sprovođenje samoevaluacije uspešnosti / aktivnosti centara jednom godišnje.		
B.2.	Jačanje kapaciteta Arhus centara da bi se bolje odgovorilo na izazove sprovođenja odredbi Arhuske konvencije.	2.1. Prepoznavanje potreba za razvojem kapaciteta zaposlenih u Arhus centrima i obuka na nacionalnom i regionalnom nivou.		
B.3.	Razvijanje svesti o inicijativama Arhus centara i rad na poboljšanju njihove vidljivosti.	3.1. Formulisanje komunikacione strategije i akcionog plana za Arhus centre. 3.2. Aktivnija komunikacija sa lokalnim i nacionalnim medijima		

*
• Kratkoročno : 2009
• Srednjoročno : 2010-2011
• Dugoročno : 2012-2014

		<p>3.3. Uspostavljanje mehanizama kojima obezbeđuje veća svest lokalnih zainteresovanih strana o Arhus centrima, sa posebnim naglaskom na inicijative čiji cilj je zainteresovati žene i mlade i omogućiti njihovo učešće u aktivnostima.</p> <p>3.4. Mreža Arhus centara funkcioniše kao komunikaciona mreža u oblasti životne sredine u okviru strategije o životnoj sredini za zemlje u Istočnoj Evropi, na Kavkazu i u Centralnoj Aziji (EECCA).</p> <p>3.5. Doprinos komunikacionoj strategiji Arhuske konvencije</p>		
B.4.	Uspostavljanje mehanizama za razmenu informacija i iskustava među Arhus centrima na nivou cele zemlje i na regionalnom nivou.	<p>4.1. Određivanje i uspostavljanje mehanizama za umrežavanje i razmenu informacija među Arhus centrima.</p>		
Br.	Cilj (sadržan u strateškom planu Arhuske konvencije)	Predlozi za indikativne tipove aktivnosti Arhus centara	Mogući partneri	Vremenski okvir*
B.5.	Činjenjenje dodatnih napora da se obezbedi održivost Arhus centara.	<p>5.1. Određivanje mera sa ciljem da vlast na sebe preuzme veću odgovornost i pruži podršku da se obezbedi dugoročna održivost Arhus centara.</p> <p>5.2. Obezbeđivanje aktivnijeg učešća osoba zaduženih za kontakt po pitanju sprovođenja odredbi Arhuske konvencije u inicijativama Arhus centara.</p> <p>5.3. Uspostavljanje bliže saradnje mreža organizacija civilnog društva/NVO na lokalnom i nacionalnom nivou.</p> <p>5.4 Uspostavljanje bliže saradnje i partnerstva sa javnom upravom na nivou pokrajina i regiona.</p> <p>5.5. Određivanje mogućih varijanti pravnog statusa Arhus centara.</p>		

*
• Kratkoročno : 2009
• Srednjoročno : 2010-2011
• Dugoročno : 2012-2014

<p>B.6.</p>	<p>Sinergija sa drugim inicijativama na nacionalnom i regionalnom nivou.</p>	<p>6.1. Saradnja i partnerstvo sa drugim lokalnim, nacionalnim i regionalnim inicijativama i programima iz oblasti životne sredine, održivog razvoja i dobrog upravljanja (kao što su drugi ENVSEC projekti, projekti/programi Globalnog mehanizma za finansijsku podršku u oblasti životne sredine (GEF) i oni za čije sprovođenje pruža Evropska zajednica, itd.)</p>		
-------------	--	---	--	--

Aneks III Merenje uticaja: mehanizam monitoringa, evaluacije i izveštavanja

Aneks III.1 Rezime akcionog plana Arhus centara

Cilj	Aktivnost Arhus centra	Akциони plan (uključujući metod, vremenski okvir i potrebe za resursima)	Učinak i/ili očekivani rezultati	Indikatori (učinak, ishod, uticaj)	Prikupljanje informacija (tip, metod, period, izvor)	Odgovorna osoba
A.2	A.2.1				Kvantitativan: Kvalitativan:	
					Kvantitativan: Kvalitativan:	
Cilj	Aktivnost Arhus centra	Akциони plan (uključujući metod, vremenski okvir i potrebe za resursima)	Učinak i/ili očekivani rezultati	Indikatori (učinak, ishod, uticaj)	Prikupljanje informacija (tip, metod, period, izvor) Kvantitativan: Kvalitativan:	Odgovorna osoba
B.3	B.3.1				Kvantitativan: Kvalitativan:	
					Kvantitativan: Kvalitativan:	

ANEKS III.2 – Predloženi sadržaj izveštaja o evaluaciji.

ODELJAK	SADRŽAJ
Naslovna strana	Naziv, period evaluacije, zemlja, autor, datum
Izvršni rezime	
Uvod	<ul style="list-style-type: none"> • Predistorija evaluacije • Kratak opis aktivnosti • Metodologija evaluacije i • Struktura izveštaja
Program Arhus centara /aktivnosti sprovedene na planu razvoja organizacije	<ul style="list-style-type: none"> • Kontekst i obrazloženje aktivnosti • Izmene konteksta tokom sprovođenja aktivnosti • Značaj aktivnosti u odnosu na nacionalne/lokalne prioritete • Značaj u odnosu na prioritete donatora
Efikasnost	<ul style="list-style-type: none"> • Napredak u odnosu na planove • Troškovi korišćenje resursa u odnosu na planirani budžet • Dostignuća • Rezultati u odnosu na korišćenje resursa
Delotvornost	<ul style="list-style-type: none"> • Ciljevi u trenutku kada su osmišljavane aktivnosti • Stvaran nivo ispunjenosti ciljeva • Faktori koji utiču na postizanje ciljeva
Uticao	<ul style="list-style-type: none"> • Prepoznati prioriteti, potrebe i zahtevi • Predviđene i nepredviđene posledice po ciljne grupe i ostale (zainteresovane strane) • Uticaj na institucionalnom nivou • Faktori kojima se objašnjava uticaj aktivnosti
Održivost	<ul style="list-style-type: none"> • Nivo do koga će aktivnosti biti održive/ povećati održivost • Faktori koji utiču na održivost
Pouke	<ul style="list-style-type: none"> • Pouke vezane za rad centara (vezane za same aktivnosti) • Pouke koje se tiču razvoja (vezane za širi kontekst)
Zaključci i preporuke	<ul style="list-style-type: none"> • Zaključci (činjenice) • Preporuke (budućnost)

Aneks IV: Komunikacija, proaktivno delovanje na terenu i plan umrežavanja*Komunikaciona strategija Arhus centara*

	ODELJAK	PRISTUP/MOGUĆI SADRŽAJ
1.	Uvod	<p><u>Pristup:</u> Iskoristiti razloge za razvoj komunikacionog plana i ukupnog strateškog okvira Arhus centara i mreže Arhus centara</p> <p><u>Mogući sadržaj:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Opis Arhus centra uz korišćenje elemenata iz strateškog okvira (detaljnije u tački 2.3.3) • Opis konteksta u odnosu na Arhusku konvenciju i Mapu puta Arhus centara. • Rezime komunikacija: proaktivno delovanje i umrežavanje su važni za ciljeve Arhus centara.
2.	Gde smo sada?	<p><u>Pristup:</u> Pristup se može napraviti uz pomoć kontrole komunikacija u Arhus centru i širem okruženju. To se može učiniti tako što će se proveriti šta svaki zaposleni radi po pitanju komunikacija, šta je svrha svake aktivnosti na planu komunikacija i koliko je svaka aktivnost delotvorna. To odražava vaše interne osnovne vrednosti. Osim toga, to je važno da bi se razumela eksterna situacija na planu informacija, uključujući eventualne mogućnosti i nedostatke.</p> <p><u>Mogući sadržaj:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Rezime svih oblika komunikacije koji se trenutno koriste u Arhus centru. Trenutna uloga komunikacija, sa osvrtom na odnose sa zainteresovanim stranama i umrežavanje. Ispitati nedostatke primećene u komunikaciji sa zainteresovanim stranama, prenošenju poruke centara i sredstvima. • Podaci o trenutnoj dostupnosti i javnom korišćenju informacija. Analiza glavnih izvora informacija o životnoj sredini i analiza nedostataka. Na primer: „Rezultati istraživanja¹⁰ pokazuju da su mediji glavni izvor informacija o životnoj sredini, a zatim slede NVO i državne institucije. Najefikasnija sredstva – od najbolje do najlošije rangiranih su – sportski i ostali TV/ programi, Internet, brošure/posteri/bilteni, radio, novine. Ovaj spisak je u skladu sa prosečnom slikom stanja u zemljama Centralne Evrope, ali važno je naglasiti da po statističkim podacima o rasprostranjenosti Interneta u svetu (Internet World Stats)¹¹ – te zemlje spadaju u ostatak Evrope gde je stopa rasprostranjenosti Interneta niska: samo 18% .” • Zaključak koji se donosi na osnovu navedenih činjenica i sagledavanje kako će to uticati na plan komunikacija.
3.	Ciljevi komunikacije	<u>Pristup:</u>

10 Regionalni centar za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu (2003): Sredstva za konunikaciju u oblasti životne sredine, novembar 2003.

11 <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#e>, [15. maj, 2006.]

	<p>Gde želimo da budemo 2014. godine?</p>	<p>Pošto su dobijene informacije do kojih se došlo kontrolom komunikacija, ovde treba definisati opšte ciljeve na planu komunikacija – rezultate koje želite da postignete. Tu mogu spadati: nastojanja da se centralizuje komunikacija, bolji plasman proizvoda, veća vidljivost Arhus centara i mreže centara i uticaj na vlast, medije, donatore i drugu publiku. Kada je reč o ciljevima na planu komunikacije, oni treba da budu komplementarni sa komunikacijskim i drugim srodnim ciljevima navedenim u Mapi puta. Period do 2014. godine koji postavljen u Strateškom planu 2009. - 2014. može biti koristan za orijentaciju.</p> <p><u>Mogući sadržaj:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ukupni cilj komunikacionih aktivnosti u odnosu na uspešnost Arhus centara – njihove funkcije i programa. • Kako je predviđeno da posebno komunikacija i proaktivno delovanje doprinesu tome. • Kontekst u okviru Mape puta Arhus centara i Strateškog plana 2009-2014.
4.	<p>Ciljna publika</p>	<p><u>Pristup:</u> Sledeći korak služi da se odredi koja je ciljna grupa komunikacionih aktivnosti. Postoji nekoliko vrsta ciljne publike do kojih želite da doprete. Prvi korak je pravljenje spiska svih grupa koje Arhus centar namerava da kontaktira, na koje želi da pokuša da utiče ili kojima želi da služi.</p> <p>Međutim, potrebno je biti realističan po pitanju koliko vrsta ciljne publike je moguće delotvorno i efikasno opslužiti. Za izbor najprikladnijih sredstava komunikacije, što će uslediti kasnije, može biti od koristi da se pri izboru grupa bude određen, kao i da se naprave podtipovi publike. Takođe, veći deo budžeta i resursa treba da bude usmeren na glavne partnere. To se može postići klasifikovanjem publike na nivoe: primarni, sekundarni ili čak tercijarni.</p> <p><u>Mogući sadržaj:</u> Dat je početni spisak mogućih kategorija ciljne publike. Sadržaj time nije iscrpljen i treba dodati različite faktore, od lokalne situacije, nivoa na kome radi Arhus centar i prioriteta njegovog programa:</p> <p>Primarna publika:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Članovi odbora Arhus centra (savetodavni odbori i fokus grupe) • Osobe zadužene za kontakt po pitanju sprovođenja odredbi Arhuske konvencije na nacionalnom nivou • Organizacije civilnog društva/NVO • Organi vlasti (centralne, regionalne, lokalne) • Arhus centri (na nacionalnom i međunarodnom nivou) <p>Sekundarna publika:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mediji: novinari i urednici (štampe, radija, televizije, medija na Internetu). • Donatori • Firme, privredne komore • Advokati/sudije • Grupe aktivne u zajednici • Međunarodni partneri (OEBS & Sekretarijat Arhuske konvencije pri UNECE, UNDP, UNEP, REC, itd) <p><u>Tercijarna publika:</u></p>

		<p><u>Tercijarna publika:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Široka javnost (na nacionalnom i lokalnom nivou). • Obrazovne institucije (univerziteti, koledži, škole, nastavnici). • Interna publika (zaposleni u Arhus centrima)
5.	Ciljevi komunikacije	<p><u>Pristup:</u></p> <p>U okviru ciljeva u oblasti komunikacija, a uzimajući u obzir raspoložive ljudske i finansijske resurse, treba formulisati namere po pitanju komunikacija. To znači da treba napraviti program rada za ostvarivanje svakog postavljenog komunikacionog cilja.</p> <p><u>Mogući sadržaj:</u></p> <p>Ciljevima bi bili obuhvaćeni opšti programi, proizvodi ili usluge koje služe postizanju ciljeva u oblasti komunikacija.</p>
6.	Poruke komunikacije	<p><u>Pristup:</u></p> <p>Kada se odredi ciljna publika, potrebno je osmisliti poruke koje se žele preneti. Te poruke će biti od pomoći, jer jasno ukazuju šta ciljna publika treba da razume zahvaljujući aktivnostima na planu komunikacije. Mogu postojati neke poruke koje su iste za sve, ali neke poruke se razlikuju prema ciljnoj publici kojoj su namenjene. Potrebno je proveriti da li su poruke komunikacije u skladu sa komunikacionim principima. Na primer, važno je izbegavati preterano kompleksne poruke jer one neće ostaviti dobar utisak.</p> <p><u>Mogući sadržaj:</u></p> <p>Komunikacione poruke Arhus centara će se u velikoj meri međusobno razlikovati u zavisnosti od publike koju čine različite zainteresovane strane. Zajedničke poruke će se ticati uloge i svrhe Arhus centara u ostvarivanju principa Arhuske konvencije i obezbeđivanju da ona može da funkcioniše. Izjava o misiji u tački is 2.3.1 može delimično da posluži kao inspiracija za opšte poruke. Konkretnije poruke namenjene pojedinim vrstama ciljne publike će zavisi od predviđenih odnosa.</p>
7.	Principi komunikacije	<p><u>Pristup:</u></p> <p>Izvesni principi koji se tiču načina sprovođenja u delo nastojanja na planu komunikacija će pomoći da se odredi prava poruka: ton, stil i pristup. Izjava o vrednostima je takođe važna da bi se obezbedilo da komunikacioni principi budu u skladu sa etikom Arhus centara.</p> <p><u>Mogući sadržaj:</u></p> <p>Principi mogu biti predstavljeni u obliku stavki. Dolenavedeni mogu poslužiti kao primer.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Informacije treba da budu kredibilne, ne treba da odražavaju partijske podele, ni u načinu na koji se do njih dolazi, ni po sadržaju i treba da budu na najvišem nivou po kvalitetu i pouzdanosti. • Stil komunikacije treba da bude dosledno poslovan. • Komunikacija treba da bude jednostavna, da ne skreće sa teme i prijemčiva za sve zainteresovane strane. • U publikacijama namenjenim većim ciljnim grupama treba izbegavati upotrebu žargona. Poruke treba da budu razumljive svim zainteresovanim stranama. • Komunikacija treba da bude lako pamtljiva, a doslednost je neophodna da bi ovaj kriterijum bio zadovoljen.

8.	Sredstva za komunikaciju i aktivnosti	<p><u>Pristup:</u> Ovde se govori o osmišljavanju sredstava za postizanje ciljeva iz oblasti komunikacija. Sredstva mogu biti jednostavna ili kompleksna (od brošure koja ima samo jednu stranicu, do interaktivne baze podataka koju je moguće pretraživati. Sredstva za komunikaciju i odabrane aktivnosti treba da budu u skladu sa opštim ciljevima, ciljnom publikom koju čine zainteresovane strane, kao i sa porukama koje se žele saopštiti. Vremenski okvir, budžet i resursi su isto tako značajni. Potrebno je napraviti procenu budžeta, a imati u vidu da je pritom nemoguće postići sve odjednom.</p> <p><u>Mogući sadržaj:</u> Postoji niz konkretnih aktivnosti, sredstava i tehnika u oblasti komunikacije. Na osnovu ovog spiska Arhus centri mogu da naprave matricu sredstava/aktivnosti u odnosu na vrste ciljne publike. Tu spada sledeće:</p> <ul style="list-style-type: none"> • periodične štampane publikacije (bilteni, izveštaji o projektima); • komunikacija putem Interneta (sajtovi, forumi, baze podataka); • seminari, sastanci i konferencije (materijali i paketi informacija); • radionice tokom kojih se vrši obuka; • medijski događaji i materijali za odnose sa javnošću (saopštenja za štampu); • sredstva iz oblasti marketinga i prodaje (flajeri, brošure, reklamiranje); • pravni i zakonski akti • multimedija (video materijali i DVD, CD-Rom-ovi); • dolazeća komunikacija, uključujući procedure prijema, glasovnu komunikaciju i poštu; • komitete i odbora; • materijal koji sadrži elemente koji dokazuju poslovni identitet organizacije, uključujući zaglavlje, logo i koverte (direktna pošta); • ankete; • sertifikati i nagrade; • godišnji izveštaj; • materijali za označavanje (leci, nalepnice i poster); • izložbe; • govori (i informisanje jedan na jedan); i • fakture. <p>Sledi primer osnovnih elemenata predloženog sadržaja: Svake godine treba napraviti plan aktivnosti iz oblasti komunikacija u kome bi bili navedeni glavni zadaci za tu godinu. Plan aktivnosti treba iznova razmotriti svake godine u okviru internog i eksternog monitoringa i evaluacije.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Logo programa <p>Lako prepoznatljivi logo značajno pomaže razvijanje svesti o aktivnostima Arhus centra i njihovu diferencijaciju.</p>
----	---------------------------------------	--

		<ul style="list-style-type: none"> • Leci i posteri sa informacijama o programima (na lokalnim jezicima) <p>Treba napraviti razne materijale za propratne događaje, sastanke i širenje informacija. Potrebno je napraviti fleksibilan sistem koji bi se omogućila kvalitetna štampa letaka.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Specijalizovani sajt <p>Specijalizovani sajt bi obezbedilo brzo širenje svih dostupnih informacija čime one postaju dostupne svim ciljnim grupama.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Elektronski bilten <p>Elektronski bilten koji se redovno šalje svim ključnim partnerima i važnim pojedincima čije mišljenje utiče na javno mnjenje će doprineti da rezultati projekta budu bolji. Treba oformiti mejling listu i ponuditi mogućnost registracije na početnoj stranici sajta centra.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Saopštenja za javnost <p>Saopštenja za javnost i najave će uz pomoć predstavnika medija poboljšati komunikaciju sa ciljnim grupama. Materijali namenjeni novinarima i urednicima treba da sadrže informacije koje su vredne pažnje da bi se obezbedilo njihovo objavljivanje u medijima.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Konferencije za novinare <p>Predstavnike medija treba pozivati i informisati ih o glavnim preduzetim koracima i rezultatima. Time se takođe obezbeđuje platforma putem koje će biti predstavljena i dostignuća centara.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Objave informacija i organizovanja obuka <p>O objavama treba da budu obaveštene sve ciljne grupe što će povećati kredibilitet i transparentnost Arhus centara. Objave se šalju svim poznatim i potencijalnim korisnicima.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zajednički organizovani događaji u svim zemljama (Obeležavanje dana ratifikacije Arhuske konvencije?) <p>Ova inicijativa može bude integrišući faktor za sve Arhus centre koji doprinosi razvoju njihove svesti i pozicioniranju na harmonizovan način.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Razmene <p>U zavisnosti od programskih aktivnosti i prioriteta, treba ispitati mogućnosti za organizovanje razmena i studijskih putovanja u saradnji sa drugim Arhus centrima.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Glavni međunarodni događaji i konferencije <p>Projekti i njihovi rezultati treba da budu predstavljeni na glavnim međunarodnim događajima i konferencijama kao što su Sastanci strana ili na ministarskoj konferenciji „Životna sredina za Evropu”. Ove aktivnosti bi obezbedile razvijanje svesti međunarodne zajednice o radu Arhus centara.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Edicija publikacija <p>Arhus centri bi trebalo da naprave ediciju publikacija koje bi bile posvećene predavljanju rezultata njihovih najuspešnijih aktivnosti. Potrebno je obezbediti distribuciju publikacija koja treba da bude pažljivo planirana.</p>
9.	Plan aktivnosti	<p><u>Pristup:</u> Pošto su definisane namere, ciljevi, ciljne grupe i sredstva, treba formulisati vremenski okvir koji bio strukturisan po potrebi (mesečni, nedeljni, itd.). Neki posebni datumi ili događaji mogu uticati na ovakav raspored aktivnosti</p> <p><u>Mogući sadržaj:</u> Možda je Gantov grafikon najefikasnije rešenje za planiranje i predavljanje ovog plana.</p>

<p>10.</p>	<p>Monitoring i evaluacija</p>	<p><u>Pristup:</u> Videti tačku 2.5 pod nazivom „Monitoring i evaluacija” u kojoj se govori o pristupima u ovoj oblasti.</p> <p><u>Mogući sadržaj:</u> U plan komunikacija treba uključiti i metod za merenje rezultata (kao što je to slučaj i u ukupnom planu aktivnosti Arhus centara). U praksi, monitoring može imati različite pojavne oblike: mesečni izveštaj o postignutom napretku u radu, izveštaja koji biva predstavljen na sastanku odbora i godišnji rezime za godišnji izveštaj.</p>
<p>11.</p>	<p>Uloge i odgovornosti</p>	<p><u>Pristup:</u> Sve aktivnosti zahtevaju da se definiše uloga angažovanih osoba prema njihovim ulogama i odgovornostima u okviru planiranih aktivnosti.</p> <p><u>Mogući sadržaj:</u> Predlaže se da u svakom Arhus centru po jedan zaposleni bude odgovoran za aktivnosti iz oblasti proaktivnog delovanja i umrežavanja.</p>

Aneks V: Materijali vezani za potrebe za resursima i razvojne potrebe**Aneks V.1 – Primer okvira najvažnijih sposobnosti:**

Ovaj primer je napravljen uz pomoć Rečnika sposobnosti koji je napravljen u Britanskom svetu. Sva radna mesta zahtevaju neke od navedenih bihevioralnih kompetencija koje treba da budu na nivou koji je potreban za određeno radno mesto. U dolje navedenoj tabeli se rezimiraju bihevioralne sposobnosti i nivoui na kojima te sposobnosti treba da budu.

Sposobnost	Nivoui				
	1	2	3	4	5
Uspešnost	želi da dobro obavi posao i ne odustaje	Radi na ostvarenju ciljeva i uspeva da prevaziđe prepreke	Nastoji da sprovede poboljšanja uprkos čestim preprekama	Postavlja izazove i uspeva da se izbori sa njima i traži trajna poboljšanja	Procenjuje i preuzima rizik, što dovodi do značajnih rezultata.
Analitičko mišljenje	Razlaže probleme	Prepoznaje glavne elemente	Sagledava stvari iz svih uglova	Radi složene analize	–
Orijentisanost ka pružanju usluga klijentima	Pružava uslugu	Doprinosi da usluge dobiju na vrednosti	Prepoznaje potrebe koje su u osnovi usluge	Radi ono što je u dugoročnom interesu	–
Preduzetništvo	Uvodi poboljšanja i bez odlaganja stupa u akciju	Prilagođava pristup situaciji i gleda napred.	Predviđa situacije. Osmišljava nove proizvode i usluge.	Otvora nove mogućnosti i radi na duže staze	–
Fleksibilnost	Prihvata potrebu za fleksibilnošću	Fleksibilno primenjuje procedure	Prilagođava taktiku/pristup situaciji	Dovodi do promena u organizaciji	–
Insistiranje na odgovornosti saradnika	Usmerava saradnike	Postavlja visoke standarde	Smatra ljude odgovornim za njihov učinak	Bavi se pitanjima od dugoročnog značaja	–
Interkulturalne sposobnosti	Otvoren za nove ideje i načine razumevanja problema	Preuzima inicijativu i pokazuje interes za razna iskustva i ljude različitog porekla	Izvlači pouke, stiče nova znanja iz različitih kultura, iskustva i izazova	Donosi strateške odluke koje odlikavaju široko razumevanje problema i perspektiva u oblasti kulture	–
Liderstvo i doprinos razvoju drugih	Usmerava i obučava saradnike	Podržava razvoj timskog rada	Prestavlja uzor kao uspešan lider	Saradnici su mu odani i inspiriše druge da postižu rezultate	–
Samopouzdanost u profesiji	Samopouzdan po pitanju sopstvene uloge	Samostalan u radu	Samopouzdanje u prezentaciji	Spreman na osporavanje i preuzimanje rizika	–
Uspostavljanje odnosa i uticaj	Ubedljiv	Gradi odnose i kada ubeđuje to čini u nekoliko koraka	Održava mreže i planira uticaj	Širi mreže i koristi indirektni uticaj	–

Samosvest	Svestan sopstvenih ograničenja	Prepoznaje osećanja	Razume kakav uticaj ima na druge	Osećanja drži pod kontrolom	–
Timski rad	Sarađuje sa drugima	Angažuje druge	Pravi tim	Uspostavlja timski rad	–
Strateški pristup radu	Razume trenutnu situaciju i uklapa se u nju	Povezuje trenutne aktivnosti i strategiju	Fokusira se na dugoročne ciljeve	Promoviše dugoročniju strategiju	–

Aneks V.2 – Za jačanje kapaciteta je potrebno imati okvir koji omogućava pravljenje procene delotvornosti pristupa

Na osnovu parametara koji slede, napravite procenu pristupa jačanju kapaciteta koji se primenjuje u vašem centru. Zabeležite sve principe koji su primenljivi na vašu situaciju i na osnovu toga opišite svoj željeni pristup:

- Redovno ulaže novčana sredstva u obuku zaposlenih.
- Zaposleni pohađaju samo besplatnu obuku.
- Centar se pridržava plana razvoja kadrova kada je reč o obuci.
- Zaposleni pohađaju obuku koja je u skladu sa razvojnim potrebama centra.
- Centar podstiče zaposlene da što više pohađaju razne vrste obuke.
- Centar dozvoljava zaposlenima da pohađaju sve vrste obuka koje smatraju primerenim.
- Naš centar ne smatra da je obuka važna.
- Nedefinisani pristup.

--

Razmotrite oblasti za koje se predlaže obuka, pri tom uzimajući u obzir najvažnije potrebe zaposlenih u vašem centru (tamo gde bi to moglo biti naročito korisno, napravite spisak sa imenima zaposlenih):

Tip	Nije korisno	Delimično korisno	Vrlo korisno	Zaposleni na koje se to odnosi
Organizaciona strategija:				
Strateško planiranje aktivnosti				
Strategije prikupljanja novca				
Strategije u oblasti ljudskih resursa				
Komunikacijske i/ili strategije PR-a				
Poslovno planiranje				
Organizacioni procesi:				
Upravljanje finansijama				
Upravljanje ljudskim resursima				
Administrativni i procesi vezani za funkcionisanje centra				
Sistemi upravljanja projektima				
Znanje, aktivnost ili veštine:				
Usluge davanja saveta				
Aktivnosti okrenute ka razvijanju svesti				
Organizovanje zajednice i planiranje				
Formiranje i održavanje baze podataka				
Desktop publishing				

Edukacija u oblasti životne sredine				
Procena uticaja na životnu sredinu				
Zakonska rešenja koja se tiču sredine				
Osmišljavanje politike životne sredine				
Instalacija i upravljanje hardverom i softverom				
Pravno zastupanje				
Upravljanje aktivnostima volontera				
Pregovaranje/olakšavanje				
Veština izlaganja na prezentacijama				
Pisanje predloga				
Javni sastanci				
Učešće javnosti				
Formiranje tima				
Obuka/jačanje kapaciteta				
Održavanje Internet stranice				

Spisak mogućih tipova obuke:

Spisak prioriternih tipova obuke koje će pohađati zaposleni u centru (gde je to moguće, napraviti raspored i navesti troškove):

Aneks V.3 – Spisak opreme:

Tip	Napomene	Broj	Budžet
Kompjuterski materijal			
• Kompjuterski hardver			
• Softver			
• Kompjuterski mediji - zalihe			
• Kompjuterska dodatna oprema			
Kancelarijske mašine			
• Kancelarijske mašine (faks, telefoni, fotokopir mašina, itd)			
• Potrošni materijal za mašine			
• Toneri & kertridži			
• Potrošni materijal za štampače			
Prezentacije			
• Oprema (projektor, table)			
• Potrošna oprema			
• Zidne/oglasne table			
Upravljanje objektom			
• Kancelarijski nameštaj			
• Domar & kantina			
• Sigurnost & bezbednost			
Kancelarijski materijal			
• Lepak & lepljiva traka			
• Materijal za slikare i grafičare			
• Knjige & blokovi			
• Stona dodatna oprema			
• Koverti			

• Fascikle, košuljice & registratori			
• Nalepnice			
• Materijal za pravnu i kadrovsku službu			
• Kancelarijski planeri			
• Papir			
• Lični planeri			
• Materijal za pisanje			
UKUPNI TROŠKOVI			

Aneks VI. Plan održivog rada: finansijska strategija i upravljanje finansiranjem

Razumevanje održivosti

Postoji mnogo načina na koje se može razumeti pojam održivosti, međutim kada je reč o Arhus centrima, mogu se prepoznati dva korisna pojma¹²:

- Organizaciona održivost: To znači da je organizacija sposobna da nastavi rad. Ima viziju i finansijsku i organizacionu infrastrukturu koja će pomoći ostvarenje vizije.
- Finansijska održivost: Finansijska održivost je deo organizacione održivosti. Ona podrazumeva kontinuiranu sposobnost organizacije da stvara dovoljno resursa da bi mogla da radi na ostvarivanju svoje vizije.

Još jedna varijanta ovoga je i organizaciona vitalnost. Uopšteno govoreći, vitalnost znači „sposobnost preživljavanja”, a konkretnije se pod tim podrazumevala i sposobnost da se živi, da se razvija ili klija pod povoljnim uslovima. U tom smislu, ako je organizacija vitalna znači da je sposobna da nastavi da ostvaruje projekte i pruža usluge, te da postiže rezultate zacrtane u svojoj misiji.¹³

Da bi bila održiva ili vitalna, organizacija mora da:

- ima jasno strateško usmerenje – videti odeljak „Uloga i funkcija Arhus centara”
- bude sposobna da razume i reaguje na svoje spoljašnje radno okruženje ili kontekst
- bude sposobna da privuče i zadrži sposoban kadar i da njime upravlja – Videti pod „Resursi”
- ima odgovarajuću administrativnu i finansijsku infrastrukturu – Videti pod „Resursi”
- demonstrira svoju delotvornost i uticaj (da bi obezbedila resurse) – Videti odeljak „Merenje uticaja”
- Obezbedi podršku zainteresovanih strana i njihovo angažovanje u svom radu – videti odeljak „Komunikacija: Proaktivno delovanje na terenu & umrežavanje

Sve navedeno predstavlja elemente plana održivosti i o tome je već bilo reči u raznim odeljcima ovih uputstava. Međutim, u tačkama koje slede, u centru pažnje su finansijski aspekti i finansijska održivost.

Da bi se Arhus centar mogao smatrati finansijski održivim, ima nekoliko pitanja koja treba da razmotri i da garantuje:

- da ima više izvora prihoda (različitog porekla);
- više načina stvaranja prihoda (različitog tipa);
- redovno strateško, akciono i finansijsko planiranje;
- uspostavljanje odgovarajućih finansijskih sistema;

¹² CIVICUS on-line priručnici (2003), Razvoj finansijske strategije.

¹³ Kračun, Lardinoa & Atkinson (2008). *Priručnik o vitalnosti organizacija: praktični pristup organizacionom razvoju namenjen organizacijama civilnog društva*. REC, Sentendre, Maderska.

- dobar imidž kod partnera i jasne vrednosti;
- finansijska autonomija¹⁴.

Jednostavno rečeno, preporučuje se da Arhus centri imaju strategiju za postizanje finansijske održivosti.

Strategija finansiranja

Da bi se obezbedila finansijska održivost, od ključne je važnosti da se o pitanjima vezanim za finansije i finansiranje promisli sistematski i svestrano.

Potrebno je da Arhus centri razumeju kontekst finansiranja u kome rade. Na neki način, to je teže za one organizacije koje funkcionišu na bazi pojedinačnih projekata, a žele da postanu finansijski nezavisne. Takođe, finansijska strategija treba da se zasniva na svestranom planu za stvaranje finansijskih sredstava neophodnih za aktivnosti i razvoj da bi se izbegla zavisnost od jednog jedinog izvora finansiranja.

Elementi strategije finansiranja

Postoji nekoliko preduslova koje organizacija treba da ispuni prilikom osmišljavanja strategije finansiranja. Mnogi od njih su definisani kao uputstva za Arhus centre. To su:

- Organizaciona strategija (Strateški okvir, videti tačku 2.3) & Plan aktivnosti (videti tačke 2.4 i 2.5).
- Budžet organizacije (videti tačku 2.7).
- Finansijski sistemi (videti tačku 2.7).
- Plan komunikacija (videti tačku 2.6).
- Jasno definisane vrednosti (videti tačku 2.3).

Postoji niz mogućnosti finansiranja koje stoje na raspolaganju svakoj organizaciji i koje Arhus centri mogu da razmotre:

- Finansiranje iz donacija
 - domaćih;
 - stranih;
 - javnih;
 - privatnih¹⁵.
- Zarađeni prihod:
 - naknade,
 - prodaja,
 - tenderi.

¹⁴ Organizacija ima finansijsku autonomiju kada: nije u potpunosti zavisna od jednog jedinog izvora finansiranja; kada je sposobna da sama donosi odluke o načinima na koje stvara i troši svoja finansijska sredstva, kada može da odbije novac koji joj se nudi pod uslovima koji podrivaju njene vrednosti i kada može samostalno da odlučuje o visini primanja svojih zaposlenih.

¹⁵ U Albaniji postoji ideja da se osnuje „Fond za obezbeđivanje poštovanja obaveza iz konvencije” odnosno da se obrati velikim – uglavnom stranim firmama – sa molbom da doniraju novac (u iznosu od oko 15.000 do 25.000 evra) u fond, a ta sredstva bi Arhus centri koristili za razvoj svog programa. Bio bi osnovan i komitet čija bi dužnost bila da upravlja fondom, kao i da se stara da centri donose odluke nezavisno od finansijskih uticaja.

- Članarine.
- Donacije javnosti.
- Investicije.
- Pažljivo trošenje novca.

Svaku od ovih strateških opcija za prikupljanje finansijskih sredstava treba razmotriti u svetlu sledećih kriterijuma:

- Primerenost
- Praktičnost primene
- Opravdanost u odnosu na vrednosti organizacije
-

Kakva god odluka da se donese, Arhus centri moraju da razrade opcije i da naprave strategiju finansiranja, a taj dokument treba da odobri upravni odbor. Struktura dokumenta bi mogla da bude slična navedenoj:

ODELJAK	SADRŽAJ
Preambula/Uvod	Objašnjenje zašto je Arhus centar napravio određenu strategiju, kao i objašnjenje njenih ciljeva.
Principi	Opis vrednosti i principa na kojima je strategija zasnovana (glavni principi/vrednosti, kao i ograničenja).
Pregled strategije	Ovde se daje pregled osnovne strukture budžeta centra, troškova i strategija finansiranja koje se sprovode.
Strategije finansiranja	Za svaku strategiju treba dati objašnjenje kako se sprovodi i ko je odgovoran za njeno sprovođenje.
Zaključak	U zaključku treba da bude pokazan metod za monitoring i evaluaciju uspešnosti strategije

Finansijski mehanizmi

Trošenje sredstava iz budžeta:

Pravljenje detaljnog budžeta neophodnog za rad centra je od ključne važnosti, pošto je budžet u kome se precizira kako će se financirati konkretne aktivnosti (u skladu sa Planom aktivnosti), glavno sredstvo za odmeravanje potrebnih sredstava. To će pomoći da se definiše kolika su ukupna finansijska sredstva koja je potrebno prikupiti.

Budžet će direktno zavisiti od aktivnosti predstavljenih u Planu aktivnosti, kao i od infrastrukture i investicija (obuke) – troškova. Ovo će stoga pomoći da se definiše kolika finansijska sredstva organizacija treba da obezbedi – prihod. Jednostavno rečeno, budžet pokazuje finansijski aspekt planova.

Na prirodu budžeta takođe utiče i zakonska regulativa zemlje domaćina centra (računovodstvena pravila, pravne mogućnosti vođenja knjiga, poreska politika, pitanja vezana za podnošenje izveštaja).

Pravljenje budžeta ima četiri faze:

FAZA	PRISTUP
1). Definisanje glavnih celina budžeta	<p>Planirajte glavne celine u budžetu uz pomoć plana aktivnosti, kao i planova infrastrukture i investicija</p> <p>Delovi od kojih je obično sastavljen budžet organizacije:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zaposleni i saradnici angažovani po ugovoru (plate i doprinosi). • Institucionalni troškovi: objekti, osiguranje, komunikacije, bezbednost, zakupnina. • Infrastrukturni troškovi: oprema. • Troškovi razvoja: obuka, sistemi. • Programski troškovi obavljanja posla: putovanja, štampanje, materijali, odobrena novčana sredstva. <p>Osim definisanja glavnih celina, potrebno je izložiti detalje njihovog finansiranja, na primer, međunarodni donatori, naknade, itd. Treba dati i projekciju troškova i prihoda tokom kalendar-ske godine (treba razmotriti implikacije kretanja novca).</p>
2). Izračunavanje troškova stavki u budžetu	Treba napraviti proračun troškova za svaku stavku. On treba da se zasniva na iskustvu, kvotama i/ili procenama.
3). Provera	Potrebno je proveriti tačnost podataka u budžetu, kao i da li su navedeni svi troškovi/prihodi.
4). Odobrenje	Najverovatnije će biti potrebno da budžet bude odobren, naročito u slučajevima kada podrazumeva veće finansijske rizike.

Sistemi finansiranja

Arhus Centri treba da uspostave sisteme finansiranja koji odgovaraju principima po kojima funkcionišu. Pošto je krajnji cilj da Arhus centri postanu održivi, njihovi sistemi finansiranja treba da odražavaju sve veću složenost situacije na planu obezbeđivanja sredstava.

U osnovi, sistemi finansiranja treba da mere i beleže prihode i rashode. Oni treba da omogućе Arhus centrima da kontrolišu oba ta aspekta. U temelju toga se nalazi dobar sistem vođenja knjiga i finansijska politika u skladu sa kojim se vrše finansijske transakcije.

Sistem vođenja knjiga će pomoći da se obezbedi kontrola finansija i odgovornost. On upozorava na preterano trošenje, suviše nizak nivo prihoda, kao i na to da kretanje novca može predstavljati problem i ukazuje na eventualno nesavesno trošenje ili zloupotrebu novca.

Svaka organizacija takođe treba da ima svoju finansijsku politiku za koju obično saglasnost daje odbor. Finansijskom politikom treba da budu obuhvaćeni sledeći aspekti:

- Otvaranje i korišćenje bankovnih računa.
- Trošenje novca iz budžeta.
- Vanbužetski troškovi.
- Novac za sitne troškove.
- Priznanice i depoziti.
- Pribavljanje osnovnih sredstava i raspolaganje njima.
- Plaćanja i trebovanje čekova.
- Pozajmice zaposlenima.
- Korišćenje motornih vozila u privatnom vlasništvu.
- Iznajmljivanje automobila.
- Međumesna putovanja.
- Putni troškovi.

Aneks VII

BIBLIOGRAFIJA

Tekstovi multilateralnih sporazuma o životnoj sredini:

1. Kartagena protokol o biološkoj bezbednosti uz konvenciju o biodiverzitetu
2. Konvencija o biodiverzitetu
3. Protokol o registrima ispuštanja i transfera zagađenja uz Arhusku konvenciju
4. Protokol o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu uz konvenciju UNECE o proceni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu
5. Protokol o vodi i zdravlju uz konvenciju iz 1991. godine o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotokova i međunarodnih jezera
6. Stokholmska konvencija o postojanim organskim zagađujućim supstancama
7. Stokholmska deklaracija o čovekovoј sredini
8. Deklaracija iz Rija o životnoj sredini i razvoju
9. Konvencija UN o borbi protiv dezertifikacije
10. Konvencija UNECE o dostupnosti informacija, učešću javnosti u odlučivanju i dostupnosti pravosuđa u pitanjima koja se tiču životne sredine (Arhuska konvencija)
11. Konvencija UNECE o proceni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu
12. Konvencija UNECE o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotokova i međunarodnih jezera
13. Konvencija UNECE o prekograničnim efektima industrijskih akcidenata
14. Okvirna konvencija UN o promeni klime

Odluke sastanka strana koje sprovode odredbe Arhuske konvencije:

1. Mehanizam za prikupljanje i razmenu informacija i jačanje kapaciteta. ECE/MP.PP/2/Add.11 2, april 2004. Dodatak, Odluka I/10, Izveštaj sa prvog sastanka strana, Luka, Italija, 21-23 oktobar 2002.
2. Imenovanje osoba zaduženih za kontakt po pitanju sprovođenja odredbi Arhuske konvencije. ECE/MP.PP/2/Add.10, 2. april 2004. Dodatak, Odluka I/9, Izveštaj sa prvog sastanka strana, Luka, Italija, 21-23 oktobar 2002.
3. Nacrt odluke II/3 o elektronskim sredstvima za pristup informacijama i mehanizam za prikupljanje i razmenu informacija, ECE/MP.PP/2005/7, 1. mart 2005. Drugi sastanak strana, Alma-Ata, Kazahstan, 25-27 maj 2005.

4. Elektronska sredstva za pristup informacijama i mehanizam za prikupljanje i razmenu informacija ECE/MP.PP/2008/2/Add.4, 26. septembar 2008. Dodatak, Odluka III/2, Izveštaj sa trećeg sastanka strana, Riga, 11-13 jun 2008.
5. Uputstva o pravilima izveštavanja. ECE/MP.PP/WG.1/2007/L.4, 20. februar 2007. Radna grupa strana koje sprovode odredbe Arhuske konvencije, sedmi sastanak, Ženeva, 2-4 maj 2007.
6. Promovisanje primene principa Arhuske konvencije na međunarodnim forumima. ECE/MP.PP/2005/2/Add.5, 20. jun 2005. Dodatak, Odluka II/4, Izveštaj sa drugog sastanka strana, Alma-Ata, Kazahstan, 25-27 maj 2005.
7. Promovisanje korišćenja elektronskih i drugih sredstva za pristup informacijama. ECE/MP.PP/2/Add.7, 2. april 2004. Dodatak, Odluka I/6, Izveštaj sa prvog sastanka strana, Luka, Italija, 21-23 oktobar 2002.
8. Upravljanje podacima o PRTR. ECE/MP.PP/AC.1/2005/13, 11. mart 2005. Radna grupa za registre ispuštanja i transfera zagađenja uz Arhusku konvenciju, Drugi sastanak, Ženeva, 13-15 april 2005.
9. Pravila izveštavanja. ECE/MP.PP/2008/2/Add.7, 26. septembar 2008. Dodatak, Odluka III/5, Izveštaj sa trećeg sastanka strana, Riga, 11-13 jun 2008.
10. Deklaracija iz Rige. ECE/MP.PP/2008/2/Add.1, 26. septembar 2008. Dodatak, Izveštaj sa trećeg sastanka strana, Riga, 11-13 jun 2008.
11. Strateški plan 2009–2014. ECE/MP.PP/2008/2/Add.16, 26. septembar 2008. Dodatak, Odluka III/8, Izveštaj sa trećeg sastanka strana, Riga, 11-13 jun 2008.

Razni dokumenti i materijali:

1. Arhus centri – Platforma za saradnju, učešće, partnerstvo, OEBS OCEEA.
2. Craciun A, Lardinois L & Atkinson R: Priručnik o vitalnosti organizacija: praktični pristup organizacionom razvoju namenjen organizacijama civilnog društva. REC, Szentendre, Mađarska.
3. Razvijanje veština NVO; Evaluacija i monitoring, R. Bako, REC, 2002.
4. Resurs centar za zakonska rešenja u oblasti životne sredine, izveštaj o napretku postignutom u radu na projektu, ENVSEC, Jerevan, 2008.
5. Sredstva za komunikaciju u domenu životne sredine, REC, 2003.
6. Uputstva za sprovođenje Protokola o registrima ispuštanja i transfera zagađenja uz Arhusku konvenciju, UNECE, 2008.
7. Priručnik o sprovođenju odredbi Arhuske konvencije namenjen sudijama, Centar OEBSA u Astani, Vrhovni sud Republike Kazahstan, 2008.

8. Nezavisna evaluacija Arhus centara i centara za informisanje javnosti o životnoj sredini koji je naručio OEBS OCEEA, 2008. (neobjavljen izveštaj).
9. Priprema nacionalnog profila za procenu nacionalnih kapaciteta za primenu uputstava za sprovođenje odredbi Arhuske konvencije, prva revizija ; UNITAR, UNECE, 2004.
10. Arhuska konvencija: uputstvo za primenu. ECE/CEP/72. DANCEE, UNECE, Regionalni centar za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu, 2000.
11. Pravilnik Arhus centra u Dušanbeu, naredba predsedavajućeg Državnog komiteta za zaštitu životne sredine i šumarstvo, 2005.
12. Memorandum o razumevanju o Kaspijskom Arhus centru u Kazahstanu, Ministarstvo životne sredine Kazahstana, OEBS centar u Astani i regionalni guverner oblasti Atirau, 2009.
13. Memorandumi o razumevanju, Ministarstvo za zaštitu prirode Jermenije i kancelarija OEBS-a u Jerevanu, 2002.
14. UNITAR edicija uputstava za sprovođenje nacionalnog projekta osmišljavanja PRTR, Sprovođenje nacionalnog projekta osmišljavanja PRTR, uputstvo, 1997.
15. Beleške sa radionice: automonitoring i autoevaluacija u projektima NVO. PHARE Konferencija o partnerstvu i umrežavanju. Solun, Grčka, 23-24 jun, 2000.
16. Vaše pravo na zdravu životnu sredinu – pojednostavljeni vodič kroz Arhusku konvenciju, UNECE, UNEP, 2006.

Internet sajтови

1. Sajтови Arhus centara: Albanija – www.aic.org.al, Jermenija – www.Arhus.am; Gruzija - www.Arhus.dsl.ge; Tadžikistan: Dušanbe – www.Arhus.tj, Kudžand – www.ygpe.tj; Belorusija, Minsk – <http://www.Arhusbel.com>
2. Arhuska konvencija, www.unece.org/env/pp
3. Stvaranje strateškog okvira, Susan M. Heathfield, <http://humanresources.about.com>
4. CIVICUS on-line priručnici (2003), Razvijanje strategije finansiranja, <http://www.civicus.org/new/media/Developing%20a%20Financing%20Strategy.pdf>
5. Statistika o rasprostranjenosti Interneta u svetu <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#e>

SPISAK SKRAĆENICA

Centri	OEBS-ovi Arhus centri
Konvencija	Arhuska konvencija UNECE
EIA	Procena uticaja na životnu sredinu
ENVSEC	Inicijativa za životnu sredinu i bezbednost
Uputstva	Uputstva za OEBS-ove Arhus centre
MEA	Multilateralni sporazum u oblasti životne sredine
NATO	Ugovor o severnoatlanskom savezu - NATO pakt
NVO	Nevladina organizacija
OCEEA	Kancelarija koordinatora aktivnosti OEBS-a u oblasti ekonomije i životne sredine
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
PEIC	Centar za informisanje javnosti o životnoj sredini
PRTR	Protokol o registrima ispuštanja i transfera zagađenja
REC	Regionalni centar za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UNECE	Ekonomska komisija UN za Evropu
UNEP	Program Ujedinjenih nacija za životnu sredinu

